

Samen Sterker

Beeld van het SSH-domein

Samen
Sterker

Domeinbeeld SSH

Inhoud

Domeinbeeld SSH

Voorwoord	3
Hofleverancier van de diensteneconomie	3
De bestuurlijke context van het SSH-domeinbeeld	7
Het kader van OCW en de kwartiermaker	7
Landelijke afstemming	8
Eerdere documenten over onderdelen van het domein	9
Financieel kader	10
Een stap op weg naar meer strategische samenwerking	10
Het domein SSH: krachtig en kwetsbaar	11
Een zeer breed en divers domein	11
SSH-sterktes: grote maatschappelijke impact en internationale uitstraling	11
SSH-zwaktes: veel disciplinaire versnippering, minder demografische diversiteit	14
SSH-kansen: meer samenwerking en inclusiviteit	17
SSH-bedreigingen: onaantrekkelijke werkomgeving voor jong talent	17
SWOT van het SSH-domein onderzoek	21
Toekomstbeeld voor het domein SSH	22
Scherpe keuzes: digitale SSH en Rechtswetenschap	22
Plannen voor de andere sectoren	23
Landelijke samenwerking en taakverdeling is goed mogelijk	23
De beschikbaarheid van extra middelen is daarbij essentieel	24
Het aggregatieniveau is een cruciale factor	24
Organiseren van strategisch vermogen via het SSH-beraad	25
Tot slot: sterker samen	25

Voorwoord

Dit document geeft een beeld van het onderzoek in het brede domein van de sociale en geesteswetenschappen in Nederland. Het is opgesteld door kwartiermaker prof. dr. Mark Bovens (UU) in nauw overleg met het SSH-beraad, in het bijzonder de voorzitter daarvan: prof. dr. Claes de Vreese (UvA). Zij zijn daarbij ambtelijk ondersteund door drs. Inge Drijfhout (NWO-SGW), drs. Annie Tummers (UU) en dr. Michel Walthouwer (UM).

Een paar woorden vooraf over de terminologie. In internationaal verband wordt de term Social Sciences and Humanities (SSH) gebruikt. De kaderbrief van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap sluit hierbij aan en spreekt van een '*sectorplan SSH*'. In de lopende tekst zullen we steeds de Nederlandse aanduiding 'sociale en geesteswetenschappen' gebruiken, maar als kortschrift zal de internationale afkorting 'SSH' worden gebruikt.

Het domein sociale en geesteswetenschappen is breed en kent verschillende sectoren en tal van disciplines. Daarom spreken we in dit document van een *domeinbeeld* en een *domeinplan* wanneer het gaat over de sociale en geesteswetenschappen in brede zin. De termen *sectorbeeld* en *sectorplan* reserveren we voor specifieke sectoren, zoals de rechtswetenschap.

Het document bestaat uit drie afzonderlijke delen. Deel A geeft een algemeen beeld van het onderzoek in het SSH-domein. Ook bevat het een verslag van het proces dat heeft geleid tot het opstellen van een domeinplan en een sectorplan en van de keuzes die daarbij zijn gemaakt. Deel B bevat een domeinbreed plan voor digitale SSH. Deel C bevat een landelijk sectorbeeld en sectorplan voor de rechtswetenschappen. Deze documenten zijn voorstellen vanuit het SSH-veld. Zij zullen worden voorgelegd aan een externe beoordelingscommissie die de minister van OCW zal adviseren alvorens zij een beslissing neemt.

Hofleverancier van de diensteneconomie

De Nederlandse economie wordt gekenmerkt door een verregaande verdienstelijking. Waren de dienstensector en de goederenproductie in de jaren '60 nog in balans, tegenwoordig is het aandeel van de dienstensector in de Nederlandse economie ruim 78 procent.¹ Spierkracht heeft plaatsgemaakt voor denkkraft en goederen hebben plaatsgemaakt voor diensten. Daaronder vallen financiële, zakelijke en juridische dienstverlening, zoals door advocatenkantoren, adviesbureaus en fintech-bedrijven, informatie en communicatie, waaronder uitgeverijen, film, radio, tv, telecommunicatie, de IT- en informatiedienstverlening, maar ook een enorme breedte aan niet-commerciële dienstverlening in de sfeer van overheid, cultuur en zorg.

Het SSH-domein is hofleverancier van hoog opgeleide arbeidskrachten voor de alsmaar groeiende diensteneconomie die Nederland zo'n sterke positie in de wereld verschaft. Het overgrote deel van deze diensteneconomie wordt bediend door opleidingen en onderzoek binnen het SSH-domein. Of het nu gaat om een communicatie-expert of een juridisch deskundige, een econometrist of een trader, een vertaler of een scenarioschrijver, een kinderpсихoloog of een remedial teacher, stuk voor stuk worden deze arbeidskrachten opgeleid binnen het SSH-domein. Met andere woorden, meer dan welk domein dan ook zorgt het

1 CBS (2017). *De Nederlandse Economie. Economische groei en verdienstelijking, 1969-2016*. Den Haag: CBS.

SSH-gebied ervoor dat die nieuwe motor van de Nederlandse economie kan blijven draaien. Mede dankzij een kwalitatief hoogwaardig SSH-domein heeft Nederland bovendien een uitstekend vestigingsklimaat: een open samenleving, een goed functionerend openbaar bestuur, betrouwbare rechtsspraak, hoogwaardige culturele voorzieningen. Een kwalitatief hoogwaardig SSH-domein is niet alleen belangrijk voor welvaart, maar vooral ook voor welzijn. Landen die hoog scoren op het gebied van geluk, democratie en rechtsstaat zijn vrijwel zonder uitzondering ook landen met goed ontwikkelde sociale en geesteswetenschappen.

Het Nederlandse SSH-onderzoek bokst ver boven zijn gewichtsklasse. De kwaliteit van veel SSH-onderzoek is internationaal van excellent niveau. Veel disciplines binnen het domein hebben een grote impact en scoren zeer hoog op internationale rankings. Verscheidene SSH-disciplines in Nederland behoren tot de absolute wereldtop. Tegelijkertijd geldt voor veel SSH-onderzoekers dat ze op hun tenen lopen en dat de kans om onderuit te gaan groter is dan ooit. Op elk terrein, onderwijs, onderzoek en valorisatie, worden ze geacht te excelleren. En op elk terrein wordt steeds meer verwacht rond privacybescherming, databeheer, onderzoekethiek, evaluatie en verantwoording. De administratieve en psychische druk op individuele universitaire medewerkers is sterk toegenomen. Dat geldt in het bijzonder voor de jonge onderzoekers. Zij hebben vaak te maken met tijdelijke contracten, die zorgen voor werkonzekerheid. Ze zijn veel tijd kwijt aan het opstellen van onderzoeksplannen, maar de aanvraagdruk bij NWO is hoog waardoor kansen op financiering laag zijn. Tegelijkertijd is het binnenhalen van financiering vaak weer een voorwaarde voor een vast dienstverband. Ook op onderwijsgebied ervaren jonge onderzoekers een grote werkdruk. De kwaliteitseisen zijn hoog, maar door de gestegen studentenaantallen blijft er minder tijd over om het onderwijs goed voor te bereiden om individuele studenten adequate aandacht te geven.

Er zijn in tal van SSH-disciplines dan ook grote zorgen of de Nederlandse universiteiten als werkgevers aantrekkelijk genoeg blijven voor nieuwe generaties onderzoekers. Door een combinatie van hoge werkdruk, achterblijvende salarissen en onaantrekkelijke arbeidsomstandigheden, wordt het steeds moeilijker om de best gekwalificeerde mensen aan te trekken en te behouden. Binnen sommige disciplines lukt het bijvoorbeeld nu al niet meer om jonge talenten te interesseren voor een carrière als wetenschappelijk onderzoeker. Dat geldt bijvoorbeeld voor een aantal vakgebieden binnen de Rechtswetenschap en Economie en Bedrijfskunde. Op de lange termijn betekent dit dat de kwaliteit van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek niet meer op peil blijft, met alle gevolgen van dien voor de concurrentiekracht van de economie en de kwaliteit van de samenleving.

Het is daarom van het grootste belang dat er gezamenlijk strategische plannen worden gemaakt voor het brede domein van de sociale en geesteswetenschappen. Plannen die de hoge kwaliteit van SSH-onderzoek waarborgen, die leiden tot investeringen in het menselijk kapitaal en tot aanbrengen van focus en massa in het academische landschap.

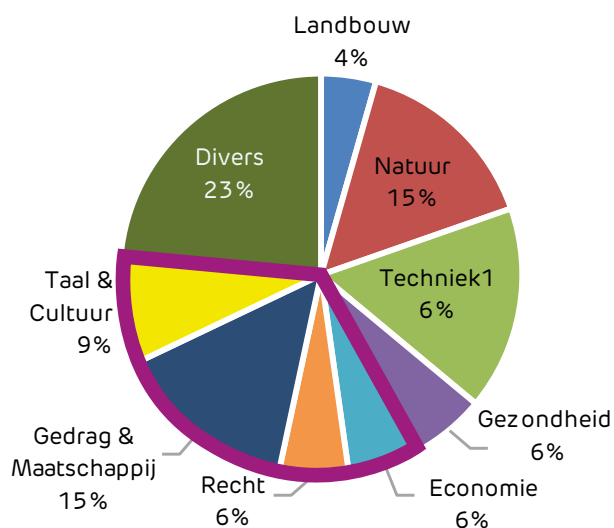
Het *domein* sociale en geesteswetenschappen (SSH) is zeer breed en heterogeen. In Nederland zijn er tenminste 26 wetenschappelijke hoofddisciplines te onderscheiden. Die zijn te groeperen in vier *sectoren* van min of meer gelijke omvang: Rechtsgeleerdheid, Economie en Bedrijfskunde, Maatschappij- en Gedragswetenschappen, en Geesteswetenschappen. De eerste twee sectoren zijn redelijk homogeen en kennen een beperkt aantal (*sub*)disciplines. De Maatschappij- en Gedragswetenschappen kennen een veel grotere variëteit aan disciplines, zoals gedrag en onderwijswetenschappen, ontwikkelingsstudies, pedagogiek, psychologie, gender studies, bestuurskunde, politologie, sociologie, culturele antropologie, communicatiewetenschappen, demografie, geografie/planning en milieuwetenschappen. Ook Geesteswetenschappen is een zeer heterogene sector met veel disciplines, zoals historische wetenschappen, taalwetenschappen, literatuurwetenschappen, cultuurwetenschappen, religiewetenschappen, mediastudies en filosofie.

Er zijn 52 SSH-faculteiten aan de Nederlandse universiteiten (zie bijlage), met een totale capaciteit van 16.000 medewerkers. Daarbij zijn nog niet inbegrepen de onderzoekers die aangesteld zijn aan het NWO-instituut Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandaving (NSCR), en aan de negen KNAW-onderzoeksinstituten. Het aantal BA- en MA-studenten dat is ingeschreven voor opleidingen in het *domein* SSH stijgt sinds jaren en ligt tegenwoordig bijna op 150.000.² Daarmee bedient het *SSH-domein* meer dan de helft van alle studenten die bij de universiteiten staan ingeschreven.

Totaal aantal fte personeel 2017³

De universiteiten hebben samen ruim 16.000 fte aan personeel in dienst voor de vier HOOP-gebieden die passen in het SSH-domein. Dat is ongeveer 36% van het personeel in de hele WO-sector.

Landbouw	2 056
Natuur	7 093
Techniek	7 630
Gezondheid	2 737
Economie	2 726
Recht	2 599
Gedrag & Maatschappij	6 781
Taal & Cultuur	3 982
Divers	10 950
Totaal	46 554

2 Bron: VSNU, WOPI per 31-12-2017. Cijfers voor HOOP-gebieden Economie, Recht, Gedrag & Maatschappij, Taal & Cultuur. De VSNU registreert sinds de jaren negentig verschillende trends in een aantal HOOP-gebieden. Van deze HOOP-gebieden vallen er vier onder de scope van dit SSH-domeinbeeld: Economie, Recht, Gedrag & Maatschappij, en Taal & Cultuur. In dit domeinbeeld wordt verwezen naar deze vier HOOP-gebieden. De cijfers voor het HOOP-gebied Recht keren tevens terug in het sectorbeeld voor Rechtsgeleerdheid, deel C.

Opmerking met betrekking tot HOOP-gebied Gezondheid: in de loop van de jaren is van bijna alle academische ziekenhuizen het facultaire personeel overgegaan van de universiteit als werkgever naar het universitair medisch centrum als werkgever en komt derhalve niet meer voor in de WOPI gegevens. Zicht op het totale HOOP-gebied Gezondheid is daarmee verloren gegaan.

3 Bron: VSNU, WOPI per 31-12-2017.

52
SSH-faculteiten
aan Nederlandse
universiteiten

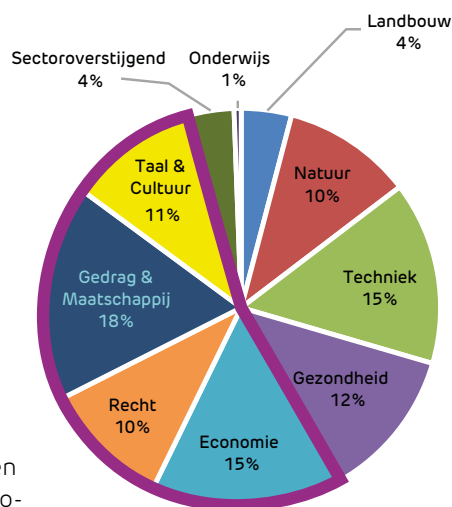
16.000
Totaal aantal medewerkers SSH-veld
werkzaam aan de SSH-faculteiten

150.000
Totaal aantal
ingeschreven studenten
aan SSH-opleidingen

Aantal ingeschreven studenten per HOOP-gebied, naar fase

Landbouw	11 292
Natuur	29 222
Techniek	41 158
Gezondheid	33 809
Economie	42 896
Recht	28 508
Gedrag & Maatschappij	48 629
Taal & Cultuur	29 239
Sectoroverstijgend	10 360
Onderwijs	1 600

Bij de universiteiten waren in 2017 ongeveer 150.000 studenten ingeschreven voor de HOOP-gebieden die passen in het SSH-domein. Dat is meer dan 54 procent van het totale aantal universitaire studenten.

De bestuurlijke context van het SSH-domeinbeeld

Het kader van OCW en de kwartiermaker

Het ministerie van OCW heeft in 2018 structureel € 70 miljoen per jaar beschikbaar gesteld voor het versterken van het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten. Dat geld komt naast de extra middelen voor de NWA die via NWO worden verstrekt. Van die € 70 miljoen gaat € 60 miljoen naar de domeinen Bèta en Techniek en € 10 miljoen naar het SSH-domein. Verder heeft het ministerie van OCW besloten dat 20 procent van de gelden via NWO in competitie moet worden uitgekeerd.

Het ministerie vraagt van het veld dat het beelden en plannen opstelt waarin enkele landelijke, strategische keuzes worden gemaakt met het oog op verdeling van deze extra middelen. Het uitwerken van de plannen gebeurt in verschillende stappen. Als eerste stap is in de zomer van 2018 vanuit VSNU en OCW een kwartiermaker aangezocht die in samenwerking met het veld een domeinbeeld en sectorplannen opstelt, waarbinnen scherpe keuzes zijn gemaakt voor besteding van de extra middelen. De kwartiermaker is met ingang van 1 augustus 2018 aan de slag gegaan en had vier maanden de tijd om plannen op te stellen en uit te werken, want deze dienden uiterlijk 30 november 2018 aangeboden te worden aan de minister van OCW. Dit document behelst deze eerste stap.

Na goedkeuring door de minister kunnen de betrokken faculteiten vervolgens bestedingsplannen uitwerken en indienen. Een door de minister te benoemen beoordelingscommissie zal deze plannen van feedback voorzien, waarna er tot 15 mei 2019 verbeterde plannen kunnen worden ingediend. Na advies van de commissie zal de minister uiterlijk 1 juli 2019 beslissen over toekenning van de middelen. De looptijd van deze plannen is zes jaar. De commissie evalueert halverwege en na zes jaar of en hoe de plannen gerealiseerd zijn. Bij succesvolle implementatie zullen de middelen na afloop structureel beschikbaar blijven. De kaderbrief van OCW met daarin de randvoorwaarden en planning is als bijlage toegevoegd.

Landelijke afstemming

Dit domeinbeeld en het daaruit volgende domeinplan en sectorplan is opgesteld in zeer nauw overleg met het SSH-beraad waarin een reeks van stakeholders vertegenwoordigd is, zoals de decanen van de vier grote sectoren via hun landelijke overlegorganen, de KNAW adviesraden en het SGW-domeinbestuur van NWO. Daarnaast is afgestemd met de Jonge Akademie, de VSNU en het ministerie van OCW. Verder zijn er ook specifieke vragen uitgezet via de landelijke decanenoverleggen om tot aanvullende ideeën en input te komen. De voorzitters van de landelijke decanenoverleggen hebben hierbij gezorgd voor afstemming met de achterban: de decanen van de faculteiten. De kwartiermaker is, vaak meermalen, bij alle landelijke decanenoverleggen geweest om updates te geven en tussentijdse ideeën te bespreken. Deze nationale afstemming en coördinatie was van groot belang voor de inhoud van de beelden en plannen, voor het creëren van draagvlak en voor een soepel verloop van de volgende fasen. In de tweede fase moeten faculteiten en instellingen immers invulling geven aan de plannen. Tussentijds vond er bovendien regelmatig afstemming plaats met de kwartiermaker voor het sectorbeeld bèta en techniek.

De kwartiermaker heeft ten behoeve van het opstellen van dit document intensief overlegd met een reeks van stakeholders. Zo is het SSH-beraad de afgelopen maanden zes maal bijeen gekomen om met de kwartiermaker over de plannen te spreken. Het SSH-beraad is een informeel overleg dat bestaat uit de voorzitters van de landelijke decanenoverleggen van de vier grote sectoren (Rechtsgeleerdheid, Economie, Maatschappij en Gedrag en Geesteswetenschappen), de voorzitters van de Raad voor de Geesteswetenschappen en de Sociaalwetenschappelijke Raad van de KNAW, en de voorzitter en de directeur van het NWO-domein Sociale en Geesteswetenschappen.

Daarnaast heeft de kwartiermaker meerdere afzonderlijke gesprekken gevoerd met het domeinbestuur Sociale en Geesteswetenschappen van NWO, het landelijk decanenoverleg maatschappij- en gedragswetenschappen, het landelijke decanenoverleg geesteswetenschappen, en het landelijke decanenoverleg Economie en Bedrijfskunde. Met de decanen van de sector Rechtsgeleerdheid is gedurende een reeks van dagdelen gesproken om tot het sectorbeeld Rechtswetenschap te komen.

Verder is er overleg geweest met de voorzitter van het landelijk disciplineoverleg Godgeleerdheid, de voorzitter van het landelijk disciplineoverleg Wijsbegeerte, de voorzitter en secretaris van het Programabureau Duurzame Geesteswetenschappen en tot slot met de secretaris van de Commissie Schnabel. Ook heeft de kwartiermaker overleg gevoerd met het bestuur van de KNAW, De Jonge Akademie en met de rectoren via de SOOV (Stuurgroep Onderwijs, Onderzoek & Valorisatie). Een overzicht van alle gesprekspartners bevindt zich in de bijlage.

Eerdere documenten over onderdelen van het domein

Dit domeinbeeld bouwt voort op de sectorplannen en visiedocumenten die in de afgelopen jaren voor onderdelen van het domein zijn verschenen. Deze hadden over het algemeen een beperkte doelstelling of reikwijdte:

Commissie Teulings	Economie (2002)	Gericht op hervorming van het economieonderwijs op middelbare scholen, voorzien van budget.
Commissie Buruma	Rechtsgeleerdheid (2013/2014)	Visiedocument, gericht op de stand van het wetenschapsgebied rechtsgeleerdheid. Het signaleert het probleem van het geringe aantal promovendi en het gebrek aan financiering, waardoor de verbinding tussen onderwijs en onderzoek zwaar onder druk staat. Geen budget.
Commissie Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen (Commissie Cohen), en Regieorgaan Geesteswetenschappen	Duurzame Geesteswetenschappen (2008)	Gericht op alle disciplines uit de geesteswetenschappen, voorzien van budget van ongeveer € 17 miljoen. Verschillende acties over de hele breedte (t.b.v. o.a. verhogen rendement, aantrekken talent, verstevigen vakdidactiek GW, onderzoeksinstrument kwaliteit onderzoek, landelijk masteraanbod, landelijk platform voor de talen).
Commissie Schnabel	Sociale wetenschappen (2014)	Visiedocument gericht op alle disciplines uit de groep maatschappij- en gedragwetenschappen, zonder extra budget. Roept op tot meer coördinatie.
Commissie Rullmann	Onderwijswetenschappen (2015)	Adviseert meer landelijke afstemming, wenselijkheid voor landelijk platform.
Commissie Teulings	Economics and Business Administration in the Netherlands (2016)	Rapport. Bevat een SWOT-analyse en adresseert de maatschappelijke relevantie van het onderzoek en de relatie tussen het onderzoek en het onderwijs in de economie en bedrijfskunde.

Financieel kader

In de kaderbrief geeft OCW een overzicht voor de beschikbare overheidsfinanciën voor het sectorplan SSH. Voor het domein SSH is jaarlijks € 10 miljoen beschikbaar. 80 procent daarvan wordt uitgekeerd via de eerste geldstroom en 20 procent in competitie via de tweede geldstroom. Gezien de enorme omvang van het domein en de zeer beperkte beschikbare middelen was het duidelijk dat er scherpe keuzes moesten worden gemaakt. Bij het maken van die keuzes heeft de motie-Bruins (TK 2017-2018, 929338-166) nadrukkelijk een rol gespeeld.

	Eerste geldstroom	Tweede geldstroom	Totaal
2018		€ 5.000.000,-	€ 5.000.000,-
2019	€ 8.000.000,-		€ 8.000.000,-
2020	€ 8.600.000,-	€ 1.400.000,-	€ 10.000.000,-
2021	€ 8.600.000,-	€ 1.400.000,-	€ 10.000.000,-
2022	€ 8.600.000,-	€ 1.400.000,-	€ 10.000.000,-
2023	€ 8.600.000,-	€ 1.400.000,-	€ 10.000.000,-
2024	€ 8.600.000,-	€ 1.400.000,-	€ 10.000.000,-
Totaal	€ 51.000.000,-	€ 12.000.000,-	€ 63.000.000,-

Een stap op weg naar meer strategische samenwerking

De extra onderzoeksmiddelen die beschikbaar zijn voor de sociale en geesteswetenschappen zijn gering in verhouding tot de enorme omvang van het domein. Een evenredige verdeling van € 10 miljoen over 26 disciplines in 52 faculteiten met 16.000 medewerkers en 150.000 studenten vervliegt direct als een druppel op een gloeiende plaat. Toch moet niet gering-schattend over deze extra middelen worden gedaan. Het is voor het eerst in jaren dat er extra structurele onderzoeksmiddelen in de eerste geldstroom beschikbaar zijn.

Het opstellen van domein- en sectorplannen biedt bovendien een uitgelezen kans om het strategisch denken en de samenwerking binnen de SSH in brede zin te versterken. De afzonderlijke disciplines en sectoren zijn over het algemeen goed georganiseerd, maar de sociale en geesteswetenschappen als geheel hebben nog weinig ervaring in onderlinge afstemming en samenwerking. Bij NWO zijn de sociale en geesteswetenschappen pas sinds 2017 ondergebracht in één domein (Sociale en Geesteswetenschappen, NWO-SGW). Vóór die tijd opereerden ze ieder apart. De bestuurlijke buitenwereld ziet hen echter steeds vaker als één domein. Zo wordt binnen het Horizon 2020-programma aandacht gevraagd voor de rol van SSH over de gehele breedte van het programma.⁴ De sociale en de geesteswetenschappen kunnen de komende jaren binnen Nederland en Europa alleen verder komen als zij meer gestructureerd nadenken over hun onderzoeksstrategieën en daarbij gezamenlijk optrekken.

Ook om wetenschappelijk inhoudelijke redenen valt er veel te winnen bij interdisciplinaire samenwerking. Veel maatschappelijke vraagstukken houden zich niet aan de toevallige grenzen van disciplines. En veel disciplines worstelen met dezelfde vragen, bijvoorbeeld hoe op een verantwoorde manier om te gaan met digitalisering en de opkomst van big data. Voor de SSH geldt daarom bij uitstek: *united we stand, divided we fall*. Het opstellen van een breed gedragen domeinbeeld van specifieke domein- en sectorplannen is een belangrijke stap in het ontwikkelen van meer strategisch vermogen.

4 Bron: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/area/social-sciences-and-humanities>.

Het SSH-domein: krachtig en kwetsbaar

Een zeer breed en divers domein⁵

Wetenschappers die werkzaam zijn binnen het SSH-domein doen onderzoek naar het menselijk handelen en naar dat wat het handelen mogelijk maakt: de menselijke geest. Het domein kenmerkt zich door een grote variëteit aan disciplines: van econometrie tot filosofie, van neuropsychologie tot religiewetenschap, van sociologie tot geschiedenis, van bedrijfskunde tot onderwijskunde, van rechtsgeleerdheid tot antropologie en van politicologie en bestuurskunde tot talen als Frans en Duits, maar ook Arabisch en Hebreeuws. Waar de ene wetenschapper menselijk handelen probeert te verklaren vanuit sociale interactie, zoals economische transacties of prijsprikkels, familierelaties of politieke verhoudingen, poogt de ander juist de menselijke geest te begrijpen aan de hand van de producten die deze heeft voortgebracht, zoals boeken, teksten of kunstwerken - ja eigenlijk alle artefacten die door de mens zijn gemaakt.

Wie de brandhaarden in het Midden-Oosten wil begrijpen zal over de juiste kennis van talen, cultuur, religie en geschiedenis moeten beschikken. Wie religieuze en politieke radicalisering in West-Europa wil begrijpen zal kennis moeten hebben van psychologie, sociologie en religiewetenschappen, terwijl een Brexit weer vraagt om mensen met voldoende juridische, economische en politiek-bestuurlijke kennis. Kortom, het SSH-domein is van fundamenteel belang voor het begrijpen van de plaats van de mens binnen een veranderende, globaliserende wereld.

SSH-sterktes: grote maatschappelijke impact en internationale uitstraling

Op de Global Competitiveness Index, de ranglijst van de meest concurrerende economieën ter wereld, bekleedt Nederland de vierde plek. De basis voor deze zeer hoge score heeft veel te maken met kennis en vaardigheden die te relateren zijn aan de sociale en geesteswetenschappen. Nederland scoort – vooralsnog - bovengemiddeld met een sterk onderwijsstelsel en veel hoogopgeleiden. Bovendien doet Nederland het uitstekend op het gebied van publieke instituties, de macro-economische omgeving, de financiële markt, innovatie en technologische alertheid. Het Nederlandse innovatie-ecosysteem, zo luidt de conclusie, biedt Nederland een excellente positie om vorm te geven aan de toekomstige vierde industriële revolutie.⁶ Daarin heeft denkkracht de plaats ingenomen van spierkracht en is innovatie van diensten de basis voor groei in plaats van productie van goederen.

De Nederlandse economie wordt gekenmerkt door een verregaande verdienstelijking. Zoals gezegd, wordt een zeer groot deel van deze dienstensector bediend door de opleidingen binnen het SSH-gebied. Met andere woorden, meer dan welk domein dan ook zorgt het SSH-domein er voor dat de motor van de Nederlandse economie kan blijven draaien. Sterker nog, de dienstensector zal de komende tijd alleen maar verder toenemen. De AFM verwacht bijvoorbeeld dat Nederland na de Brexit het centrum voor financiële handelsinfrastructuur van de Europese Unie wordt.⁷ Dat betekent dat de vraag naar arbeidskrachten die zijn geschoold binnen de SSH-disciplines verder zal stijgen.

Een kwalitatief hoogwaardig SSH-domein is niet alleen belangrijk voor welvaart, maar vooral ook voor welzijn. De World Happiness Index maakt bijvoorbeeld treffend zichtbaar dat er

5 Zie ook het (nog ongepubliceerde) document van het SSH-beraad, het 'narratief'. Bij het opstellen van dit domeinbeeld is gebruik gemaakt van de conceptversie d.d. 9 november 2018.

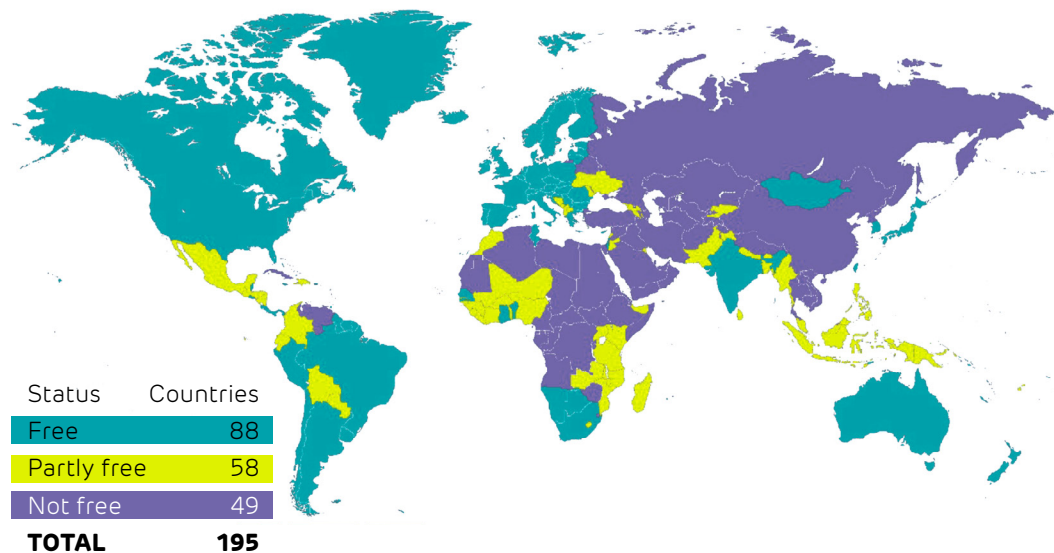
6 World Economic Forum (2017). *The Global Competitiveness Report 2017–2018*. Genève: World Economic Forum *The Global Competitiveness Report 2017–2018*.

7 Bron: www.afm.nl/nl-nl/nieuws/2018/okt/trendzicht-2019.

wereldwijd grote verschillen zijn tussen landen in de mate van welzijn van inwoners en dat die verschillen samenhangen met instituties die geworteld zijn in SSH-disciplines. Nederland staat al jaren in de top-zes van die World Happiness Index, vlak achter de Scandinavische landen.⁸ Die hoge score hangt samen met verschillende factoren, zoals bijvoorbeeld welvaart, economische en politieke vrijheden, en gender-gelijkheid. Een zeer belangrijke factor is de kwaliteit van de publieke instituties, zoals het rechtssysteem, het onderwijs, en de somatische en vooral ook de geestelijke gezondheidszorg. De belangrijkste factor, belangrijker nog dan economische ontwikkeling, is echter een goed functionerend openbaar bestuur dat opereert op basis van transparante regels en met competente en niet-corrupte ambtenaren.⁹

Landen die hoog scoren op het gebied van democratie, rechtsstaat en mensenrechten zijn dan ook vrijwel zonder uitzondering landen met goed ontwikkelde sociale en geesteswetenschappen, zoals een blik op de wereldkaart laat zien.¹⁰

FREEDOM IN THE WORLD 2018

Zonder een goed ontwikkelde rechtswetenschap is het bijvoorbeeld vrijwel onmogelijk om een rechtsstaat te ontwikkelen en in stand te houden, zoals de ontwikkelingen laten zien in de voormalige Sovjetrepublieken, China en sommige Midden-Europese landen. Deze landen hebben wel goed ontwikkelde bèta- en techniek-sectoren, maar blijven sterk achter in de rechtswetenschap en andere SSH-disciplines. Voor een vrije en open samenleving is excellentie in bèta en techniek noodzakelijk noch voldoende, zoals een vergelijking tussen Rusland en China aan de ene kant en Nederland en de Scandinavische landen aan de andere kant al snel zichtbaar maakt.

Die ontwikkelingen laten ook zien hoe kwetsbaar een vrije en open samenleving is. Zij kan alleen bestaan bij gratie van een onafhankelijke rechterlijke macht, een vrije en pluriforme pers, een efficiënte en niet-corrupte overheid, een open debaatcultuur en een pluriforme en goed georganiseerde *civil society*. Al deze instituties komen niet tot wasdom zonder professionele juristen, historici, communicatie-experts, bestuurskundigen, organisatiewetenschappers, filosofen, sociologen en economen.

8 Helliwell, J., Layard, R., & Sachs, J. (2018). *World Happiness Report 2018*. New York: Sustainable Development Solutions Network.

9 Veenhoven, R. (2015). Informed pursuit of happiness: What we should know, do know and can get to know. *Journal of Happiness Studies*, 16 (4) 1035-1071.

10 Bron: Freedom House, Freedom in the World 2018. Democracy in Crisis, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>.

De hoge scores van Nederland op de verschillende wereldranglijsten gelden ook voor het onderzoek dat in Nederland binnen het SSH-domein wordt gedaan. In vergelijking met andere domeinen is de onderzoeksomvang van de disciplines binnen het Nederlandse SSH-domein relatief klein tot gemiddeld. Bijzonder is dat desondanks de meeste SSH-disciplines een zeer hoge citatie-impact hebben, hoger dan veel andere wetenschapsgebieden in Nederland, zoals blijkt uit onderstaande tabel:

Specialisatiegraad en citatie-impact per wetenschapsgebied, 2012-2015 ¹¹

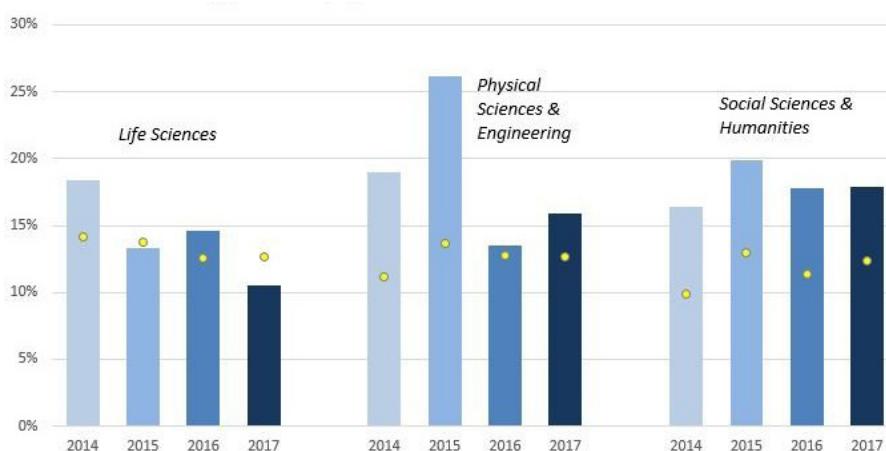
Internationale specialisatie	Relatief laag aandeel in wetenschappelijke output (OSI≤0,8)	Gemiddeld aandeel in wetenschappelijke output (0,8<OSI<1,2)	Relatief hoog aandeel in wetenschappelijke output (OSI≥1,2)
Citatie impact			
Zeer hoog (CI≥1,5)	Kunsten, cultuur en muziek fysica en materiaalkunde	Multidisciplinaire tijdschriften Aardwetenschappen en technologie Milieuwetenschappen Biologische wetenschappen	Sterrenkunde Informatie- en communicatiewetenschappen Klinische geneeskunde Politieke wetenschappen
Hoog (1,3<CI<1,5)	Chemie en chemische technologie Civiele techniek Energiewetenschappen Algemene en productie technologie	Landbouw- en voedingswetenschappen Fundamentele levenswetenschappen Biomedische wetenschappen Sociologie en antropologie	Management en planning Economische wetenschappen Sociale en gedragswet.-interdisciplinair Psychologische Wetenschappen Onderwijswetenschappen
Bovengemiddeld (1,1<CI≤1,3)	Literatuurwetenschappen Werktuigbouwkunde	Geschiedenis, filosofie en religie Computerwetenschappen Fundamentele medische wetenschappen Statistiek	Gezondheidswetenschappen Taal en linguïstiek
Gemiddeld (0,9<CI≤1,1)	Electrotechniek Instrumenten en instrumentarium Wiskunde		Rechten en criminologie

Afgezet tegen het wereldgemiddelde scoren alle Nederlandse SSH-disciplines uitzonderlijk goed. Het onderzoek binnen de kunst-, cultuur-, literatuur- en muziekwetenschappen, politicologie, sociologie, antropologie en de informatie- en communicatiewetenschappen wordt volgens AWTI, KNAW en het Rathenau Instituut zelfs buitengewoon vaak geciteerd en heeft daarmee internationaal enorme impact. In vergelijking met alle disciplines over de gehele breedte van de wetenschappen hebben de kunst-, cultuur- en muziekwetenschappen zelfs de hoogste citatie-impact. ¹²

- 11 Koens, L., A. Vennekens, R. Hofman, N. van den Broek-Honingh & De Jonge J. (2018). *Balans van de wetenschap 2018*. Den Haag: Rathenau Instituut, p.20 en www.rathenau.nl/nl/wetenschap-cijfers/producten/wetenschappelijke-output. Bron: CWTS and Web of Science/Clarivate Analytics; bewerking Rathenau Instituut. Toelichting: Gebieden gedefinieerd op basis van clusters van tijdschriften. Citatievenster 2012-2016. CI: citatie-impact; OSI: onderzoekspecialisatie index. * 'Multidisciplinaire tijdschriften': tijdschriften die niet in te delen zijn in een gebied, zoals Nature en Science ** De dekking van humaniora en delen van de sociale wetenschappen in Web of Science is onvolledig.
- 12 Van Dijk, J. & Van Saarloos, W. (2017). *Wetenschap in Nederland. Waar een klein land groot in is en moet blijven*. Amsterdam: KNAW, p.18.

Ook bij het verwerven van Europese subsidies scoort het SSH-domein zeer goed. Gecorrigeerd naar het aantal inwoners scoort Nederland het hoogst van alle Europese landen bij het binnenhalen van onderzoeksubsidies van de European Research Council (ERC). In de periode 2007-2016 gingen per miljoen inwoners 39 prestigieuze beurzen naar Nederlandse onderzoekers. Dat was veel meer dan grote onderzoekslanden als Duitsland en het Verenigd Koninkrijk wisten te behalen en zelfs drie keer zoveel als een gemiddeld land in het Europese onderzoeksveld.¹³ Het SSH-domein draagt voor een belangrijk deel bij aan dit succes: liefst dertig procent van alle ERC-beurzen werden toegekend aan onderzoekers binnen het SSH-domein. Daarmee scoort Nederland samen met het Verenigd Koninkrijk het beste van de hele Europese Unie en ook ver boven het Europees gemiddelde. De figuur hieronder laat zien dat de Nederlandse SSH-onderzoekers ver boven het EU-gemiddelde scoren, terwijl de andere domeinen de laatste jaren op of onder het EU-gemiddelde zitten. Hiermee is het SSH-domein van alle vier de wetenschapsdomeinen het meest succesvol in Europa.¹⁴

ERC honoreringspercentage per domein

SSH-zwaktes: veel disciplinaire versnippering, minder demografische diversiteit

Het SSH-domein kent zeer veel (sub)disciplines. In het verleden waren deze disciplines ook de belangrijkste bestuurlijke arena's. Veel disciplines en sub-disciplines zijn bestuurlijk redelijk goed georganiseerd via landelijke disciplineoverlegorganen en onderzoeksscholen. Tot voor kort bestond er echter geen landelijk bestuurlijk overleg dat alle sectoren en disciplines overkoepelt. Een complicerende factor is ook dat binnen sectoren bestuurlijk en inhoudelijk overleg niet altijd parallel lopen, omdat sommige disciplines landelijk gezien over verschillende faculteiten zijn verdeeld. Bij sommige instellingen is er bijvoorbeeld een aparte faculteit voor Ruimtelijke wetenschappen, terwijl elders deze disciplines horen bij een faculteit voor Sociale wetenschappen. Bestuurswetenschappen valt soms onder de faculteit Sociale wetenschappen en elders onder Rechtsgeleerdheid. En in sommige instellingen vallen religiewetenschappen en wijsbegeerte onder de faculteit Geesteswetenschappen, terwijl zij elders een aparte faculteit zijn. Het kwam dan ook regelmatig voor dat disciplines en sectoren los van elkaar optrokken richting beleidsmakers.

13 *Wetenschap in Nederland*, p. 15.

14 Bron: Rathenau Instituut, Toekenningen ERC per land, per universiteit en per domein, op www.rathenau.nl/nl/wetenschap-cijfers/werking-van-wetenschap/toekenningen-erc-land-universiteit-en-domein.

In de afgelopen jaren is de zelforganisatie van het SSH-domein behoorlijk toegenomen. Binnen de vier grote sectoren in het SSH-domein vindt in toenemende mate afstemming plaats. Er is echter tot nu toe nog te weinig strategisch vermogen voor het domein als geheel. Er zijn nauwelijks arena's waar sociale en geesteswetenschappers elkaar regelmatig treffen en er is nog geen traditie van inhoudelijke samenwerking en bestuurlijke afstemming tussen de verschillende sectoren.

Tegenover die grote disciplinaire diversiteit staat een lagere demografische diversiteit. Het personeelsbestand binnen SSH is nog weinig divers van samenstelling wat betreft gender en migratieachtergrond.

Percentage vrouwelijke staf 2017, naar HOOP-gebied en functie

	hoogleraar	universitair hoofddocent	universitair docent	overig wetenschappelijk personeel onderwijs	overig wetenschappelijk personeel onderzoek	promovendus	ondersteunend en beheerspersoneel*
Landbouw	17,5%	27,6%	35,6%	45,5%	43,8%	52,7%	53,0%
Natuur	13,6%	19,3%	29,7%	45,7%	32,3%	33,0%	37,2%
Techniek	12,6%	16,0%	25,3%	29,6%	26,3%	34,7%	27,0%
Gezondheid	20,8%	34,6%	51,6%	63,4%	54,4%	76,4%	62,2%
Economie	11,1%	18,6%	34,5%	31,3%	36,1%	0,0%	40,8%
Recht	28,0%	38,9%	54,3%	57,7%	51,0%	60,0%	60,0%
Gedrag & Maatschappij	30,0%	42,4%	52,7%	63,2%	57,5%	42,9%	64,7%
Taal & Cultuur	30,9%	42,4%	44,0%	57,2%	51,4%	77,8%	55,6%
Divers	22,4%	35,0%	50,8%	46,1%	48,0%	30,8%	61,4%

Bron: VSNU, WOPI 2017. Peildatum 31-12-2017. Exclusief studentassistenten

*In deze categorie is sprake van kleine aantallen. De percentages zeggen daarom niet heel veel.

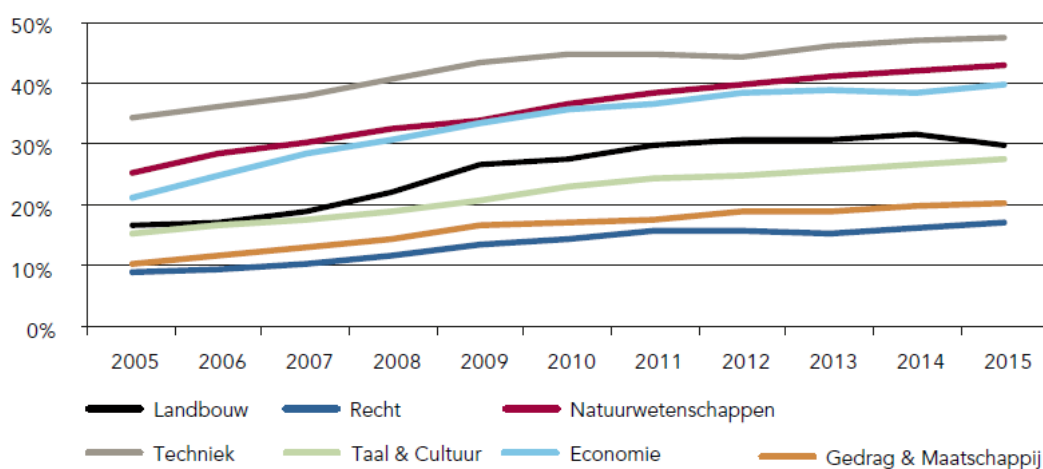
In de sector Economie is het percentage vrouwelijke hoogleraren en UHD's het laagst van alle sectoren. Bij Rechtsgeleerdheid, Gedrag & Maatschappij en Taal & Cultuur is het aandeel juist beduidend hoger dan in de andere HOOP-gebieden. Nergens is echter sprake van een evenwichtige man-vrouwverdeling in de hogere rangen.

Vanwege de afwezigheid van betrouwbare data is het lastig om concrete uitspraken te doen over het aandeel Nederlandse onderzoekers met een migratieachtergrond. De algemene indruk is echter dat deze groep, in verhouding tot hun aandeel in de bevolking, op dit moment nog sterk ondervertegenwoordigd is onder de universitaire onderzoeksstaf. Er zijn wel gegevens beschikbaar over het aandeel niet-Nederlands wetenschappelijk personeel. Dit is in alle wetenschapsgebieden sterk toegenomen en veel groter dan het gemiddelde onder de landelijke beroepsbevolking.

In 2015 was het aandeel niet-Nederlands wetenschappelijk personeel het hoogst in Techniek (48%) en Natuurwetenschappen (43%) en het laagst bij Rechten (17%) en Gedrag & Maatschappij (20%). In 2015 had 67% van het wetenschappelijk personeel aan de Nederlandse universiteiten de Nederlandse nationaliteit, 19% komt uit de Europese Unie, 2% heeft een andere Europese nationaliteit en 12% een niet-Europese nationaliteit. De top-vijf bestond in 2015 uit Duitsland (1.514 personen, 5% van het WP), Italië (860 personen, 3%), China (742 personen, 3%), België (628 personen, 2%) en India (483 personen, 2%), gevolgd door het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Spanje, Iran en Griekenland.

De sterkste stijging komt door medewerkers uit het Midden-Oosten, Zuid-Europa en India, maar ook het aantal wetenschappers uit Turkije, Duitsland en Noord-Amerika is tussen 2005 en 2015 tenminste verdubbeld. Wetenschappers uit China, India, Spanje, Italië, Griekenland en Iran werken vooral in de sector Techniek en in iets mindere mate in de Natuurwetenschappen, terwijl de wetenschappers uit de Verenigde Staten, Duitsland en België het meest in de Sociale en Geesteswetenschappen werken. Britse wetenschappers in Nederland werken het meest in de Natuurwetenschappen.

Wetenschappelijk personeel met een niet-Nederlandse nationaliteit aan de Nederlandse universiteiten per HOOP-gebied, 2005-2015 ¹⁵

Bron: WOPI-Flex 2015. Bewerking door het Rathenau Instituut.

Rathenau Instituut

¹⁵ Koier, E., Horlings, E., Scholten, W., & De Jonge, J. (2017). *Internationale mobiliteit van wetenschappers*. Den Haag: Rathenau Instituut, p.5.

SSH-kansen: meer samenwerking en inclusiviteit

Binnen de SSH disciplines is sprake van een toenemende openheid voor interdisciplinaire samenwerking. Dat geldt zowel binnen als tussen disciplines en sectoren. Maatschappelijke problemen houden zich immers niet aan disciplinaire grenzen. Op veel instellingen wordt vruchtbaar samengewerkt over de grenzen van disciplines heen. Zo zet de sector Rechtsgeleerdheid in op meer samenwerking met gedrags- en maatschappijwetenschappen. Een ander voorbeeld hiervan zijn de verschillende samenwerkingsprojecten en speerpunten op het gebied van duurzaamheid. Ook de NWA heeft geleid tot veel interdisciplinaire samenwerking bij het werken aan routes en *game changers*.

Ook in bestuurlijk opzicht zijn de kernen aanwezig voor een betere organisatie van het veld in de toekomst. De landelijke decanenoverleggen hebben aan belang gewonnen. En rond de NWA en het opstellen van dit domeinbeeld heeft het SSH-beraad zijn nut bewezen. Ook het domeinbestuur Sociale en Geesteswetenschappen van NWO belooft een belangrijke speler te worden. Daarnaast is er in het veld een sterk gevoel voor urgentie: in het SSH-domein is de actiebereidheid om tot aanpassingen te komen groot.

Er zijn ook kansen om de genderverhouding te verbeteren. In alle vier de SSH HOOP-gebieden stromen meer vrouwen dan mannen in als promovendus. Op het niveau vanaf UD treden verschillen op en veranderen de verhoudingen: bij Recht en Gedrag & Maatschappij zijn er dan nog steeds meer vrouwen dan mannen aangesteld, maar bij Economie en Taal & Cultuur zijn de verhoudingen omgedraaid. Vanaf het niveau van UHD zijn ook bij Recht en bij Gedrag & Maatschappij de gender-verhoudingen in het voordeel van de mannen. Dat laat echter ook zien dat zonder gerichte aandacht een gelijke man-vrouwverdeling niet vanzelfsprekend tot stand komt.

SSH-bedreigingen: onaantrekkelijke werkomgeving voor jong talent

Zoals gezegd is de grootste kwetsbaarheid dat het SSH-domein er niet meer in slaagt om de beste onderzoekers en docenten aan te trekken. Daar is een aantal redenen voor.

Ten eerste de baanonzekerheid voor jonge onderzoekers. Universiteiten constateren dat het percentage tijdelijke dienstverbanden onder het wetenschappelijk personeel de afgelopen jaren is toegenomen. De ingrijpende veranderingen in de bekostiging zijn daar debet aan, evenals de fluctuerende studentenaantallen.¹⁶

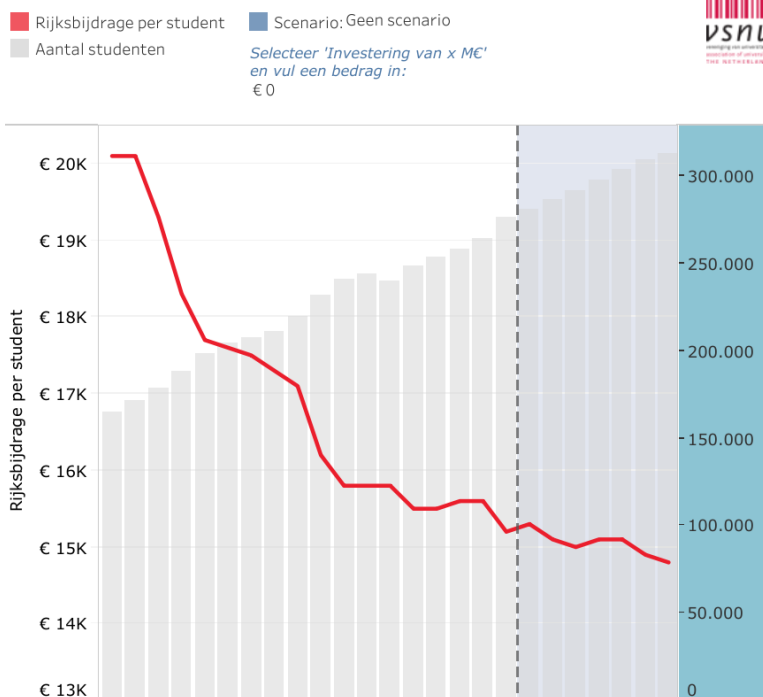
Een tweede factor is de toegenomen onderwijsdruk. De afgelopen decennia is de financieringssysteem van universiteiten drastisch veranderd. De VSNU geeft aan dat sinds 2000 het aantal studenten met 68 procent is toegenomen. De overheidsbekostiging per student is echter met 25 procent afgenomen: van € 20.100 in 2000 naar € 15.200 in 2017 (beide cijfers op prijspeil 2018).¹⁷ Tegelijkertijd zijn de eisen op het gebied van onderwijs niet omlaag gegaan. Integendeel, docenten worden geacht kleinschalig, activerend onderwijs te geven met inzet van innovatieve ICT en sociale media. De studentenpopulatie is bovendien ook diverser geworden. Behalve leerlingen met een vwo-diploma stromen ook steeds meer hbo-bachelors en internationale studenten in. Docenten worden geacht hun onderwijs af te stemmen op deze heterogene studentenpopulatie. Onderwijs en onderzoek vormen communicerende vaten. Bij teruglopende bekostiging kunnen al die extra inspanningen op het gebied van onderwijs alleen opgevangen worden door de inzet van tijd, die eigenlijk was bedoeld voor onderzoek. Onderzoek komt nog meer in de knel, doordat de bekostiging voor extra studenten twee jaar achterloopt en er dus een voorinvestering moet worden gedaan in

¹⁶ Bron: VSNU, WOPI per 31-12-2017.

¹⁷ Zie www.vsnul.nl/dalende-rijksbijdrage.html. De VSNU meldt daarbij dat het de *totale* rijksbijdrage betreft, dus incl. het onderwijsdeel, het onderzoekdeel en de prestatiebox.

het onderwijs ten koste van onderzoek. Nu voor komend jaar ook nog eens een stijging van de studentenaantallen van 5 procent wordt verwacht neemt de druk op onderzoekstijd nog extra toe. De afgelopen maanden zijn verschillende noodkreten en pleidooien verschenen via de (sociale) media. Het bekendst is de inzet van WOInActie.

Rijksbijdrage per student

Rijksbijdrage per student, vanaf 2000 (cijfers op prijspeil 2018)
 Bron: <https://www.vsnul.nl/dalende-rijksbijdrage.html>

Een derde reden is de toegenomen druk om externe fondsen te verwerven. Universiteiten zijn steeds afhankelijker geworden van de tweede en derde geldstroom. Deze middelen moeten in competitie verworven worden en zijn per definitie tijdelijk van aard. Het schrijven en beoordelen van aanvragen kost zeer veel tijd die niet gebruikt kan worden voor het doen van onderzoek. De honoreringspercentages in het SSH-domein in Nederland zijn het laagst van alle domeinen (zie kader Veni-ronde 2018). Dit is zeer demotiverend voor grote aantallen uitstekende onderzoekers die telkens buiten de boot vallen.

Uit onderzoek van Rathenau blijkt dat goede onderzoekers zo ontmoedigd raken dat ze geen vervolgaanvragen meer indienen. Onderzoekers die net geen Veni-aanvraag gehonoreerd hebben gekregen, dienen daarna minder vaak een Vidi-aanvraag in dan onderzoekers die net wel boven de 'streep' zijn geëindigd en wel subsidie ontvingen. Volgens het Rathenau-rapport zijn zij mogelijk ontmoedigd geraakt door hun eerdere niet gehonoreerde aanvraag, want er blijkt geen significant verschil te bestaan in de kwaliteit tussen deze twee groepen onderzoekers.¹⁸

18 Scholten, W., Van Drooge, L. & Diederens, P. (2018). *Excellent is niet gewoon – Dertig jaar focus op excellentie in het Nederlandse wetenschapsbeleid*. Den Haag: Rathenau Instituut, p.42. En Bol, T., De Vaan, M. & Van de Rijt, A. (2018). The Matthew effect in science funding. *PNAS*, 19, 4887-4890.

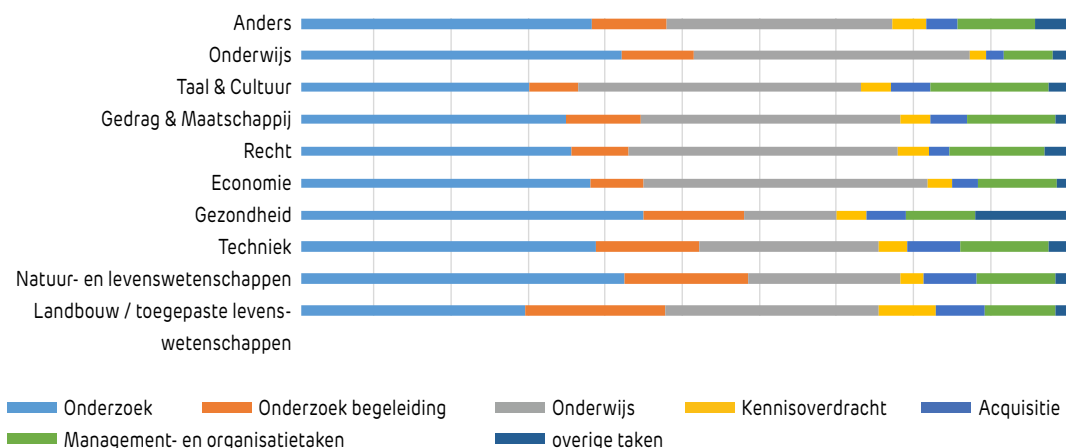
Honoreringspercentages Veni 2018 ¹⁹

NWO-domein	Aantal ingediende aanvragen	Aantal gehonoreerde aanvragen	Honoreringspercentage
SGW*	515	59	11,5
TTW*	128	16	12,5
ZonMW	149	23	15,4
ENW	275	45	16,4
Domeinoverstijgend	48	11	22,9
Totaal	1115	154	13,8

Een vierde reden is dat de administratieve lasten enorm zijn toegenomen. Op elk onderdeel van het academisch werk, onderwijs, onderzoek en valorisatie wordt steeds meer evaluatie en verantwoording gevraagd van individuele onderzoekers. Daarbij gaat het om schriftelijke verantwoording van de beoordeling van tentamens en werkstukken van studenten, om onderwijsbeoordelingen, onderzoekbeoordelingen en vooral ook om sterk aangescherpte eisen op het gebied van datamanagement, privacy, inzet van ICT, replicatie, onderzoeksethiek en open access. Op zichzelf zijn elk van die eisen een teken van professionalisering, maar de optelsom van al deze legitieme eisen legt een enorme last op de schouders van individuele onderzoekers.

Het Rathenau Instituut heeft onderzoekers aan universiteiten gevraagd naar hun tijdsbesteding. Uit deze cijfers is af te leiden dat de vier SSH HOOP-gebieden bovenaan staan wat betreft tijdsbesteding aan onderwijstaken. Het percentage dat besteed kan worden aan onderzoek ligt tussen de 30 en 38 procent. Bij Taal & Cultuur is de tijd die besteed wordt aan onderwijs zelfs veel hoger dan de tijd die besteed wordt aan onderzoek of aan andere taken. Hier lijkt de verhouding het meest scheef. Bij de HOOP-gebieden Natuur, Techniek en Gezondheid is te zien dat de onderzoekstijd een veelvoud is van de tijd die besteed wordt aan andere taken zoals onderwijs.

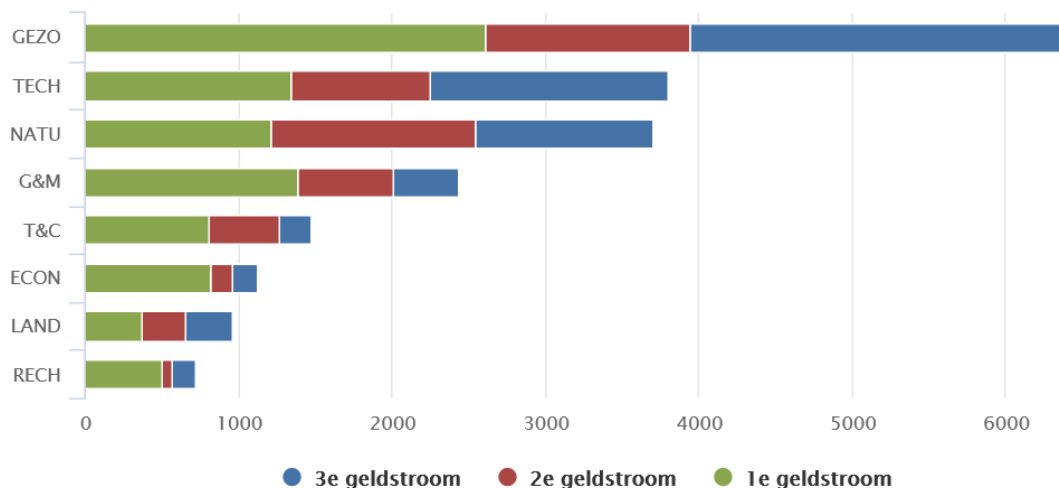
Gemiddelde tijdsbesteding naar vakgebied (%)

19 In de ronde 2018 hebben twee domeinen extra honoreringen gefinancierd uit andere middelen: TTW (4 posities) en SGW (8 posities). De reële honoreringspercentages zijn: TTW: 9,4% en SGW: 9,9%.
Bron: www.nwo.nl/onderzoek-en-resultaten/programmas/vernieuwingsimpuls/toekenningen/al-le+veni+toekenningen/toekenningen+veni+2018

Het Rathenau Instituut heeft ook de onderzoekscapaciteit van de universiteiten in beeld gebracht, per hoofdgebied en onderverdeeld naar geldstroom²⁰. Deze cijfers zijn afkomstig van de universiteiten zelf. Uit deze opgave blijkt dat de SSH HOOP-gebieden veel minder onderzoeksmiddelen hebben en sterk afhankelijk zijn van inkomsten uit de eerste geldstroom. Naar verhouding is de totale onderzoekscapaciteit voor rechtsgeleerdheid het kleinst.

Onderzoekscapaciteit per hoofdgebied en geldstroom, in fte 2016

Tegen de achtergrond van deze ontwikkelingen zal helder zijn dat een aanpassing van het landelijk bekostigingsmodel, waardoor er mogelijk nog minder middelen voor de SSH beschikbaar komen, in veel disciplines de druppel zal zijn die de emmer zal doen overlopen. De vrees is zeer reëel dat juist de jongere, meest getalenteerde onderzoekers dan definitief niet meer zullen kiezen voor een universitaire loopbaan.

Werknemerstevredenheidsonderzoeken aan universiteiten en onderzoek van de FNV en de VAWO laat zien dat meer dan zeventig procent van de wetenschappelijke docenten de werkdruk 'hoog' of 'veel te hoog' vindt. Het Rathenau Instituut berekende dat wetenschappelijke docenten, afhankelijk van hun functieniveau, tussen de 29 en 45 procent meer werken dan hun contractuele uren. Vele collega's werken elke avond door en in de meeste weekends. Vele voorbeelden zijn te lezen in berichten van SSH-onderzoekers via de (sociale) media. Het is voor veel van hen en hun collega's onmogelijk om het onderwijs te geven in de tijd die ze ervoor krijgen, dus gebruiken ze hun onderzoekstijd en vrije tijd voor hun onderwijstaken. Onderzoek doen wetenschappers dan in de weekenden of vakanties.

De meest opgegeven redenen voor werkdruk zijn:

- Te weinig personeel
- Geen reëel aantal contracturen
- Combinatie onderwijs en onderzoek (wp)
- Toename studenten
- Gat tussen de doelstelling universiteit (ranking) en de (financiële) middelen,
- uren en personeel
- Subsidieaanvragen kosten veel tijd
- Publicatiedruk
- Te weinig uren begroot voor onderwijs
- Financieringsstructuur van universiteiten

Bron: Rapport werkdruk in universiteiten, FNV en VAWO 2017

20 Zie www.rathenau.nl/nl/wetenschap-cijfers/de-wetenschappers/onderzoekscapaciteit-hoofdgebied-en-geldstroom.

Een extra reden voor de afnemende aantrekkelijkheid van de universiteit als werkgever is dat veel jonge onderzoekers tegenwoordig elders beduidend beter betaald krijgen. Het CBS heeft in 2014 data verzameld over carrières van gepromoveerden. Het Rathenau Instituut heeft deze microdata geanalyseerd en beschreven voor Nederland en doet daarbij uitspraken over de aantrekkelijkheid van een universitaire carrière, gebaseerd op een aantal factoren.²¹ Veertig procent van de gepromoveerden blijft op de universiteit waar zij een gemiddeld salaris verdienen. Buiten de universiteit ligt het salaris substantieel hoger. Uit het rapport blijkt ook dat gepromoveerden uit de sectoren Recht, Economie, en Gedrags- en Maatschappijwetenschappen binnen de universiteit vaker dan gemiddeld een tijdelijk contract hebben (35%). Het salaris dat de gepromoveerden in deze sectoren verdienen ligt onder het gemiddelde voor gepromoveerden en zij verdienen buiten de universiteit meer dan binnen de universiteit (€ 87 duizend vs. € 75 duizend).²² De grootste groepen werkgevers in deze sector zijn organisatieadviesbureaus en advocatenkantoren. Een andere relatief grote werkgever is de rechtspraak.²³ De gepromoveerden binnen de sector Taal en Cultuur vormen een kleine groep (7%). Hun inkomsten zijn het laagste van alle wetenschapsgebieden en liggen bijna een derde lager dan gemiddeld en ook nog € 22 duizend per jaar lager dan dat van de Gedrags- en Maatschappijwetenschappen (inclusief Economie en Recht, € 82 duizend) en Natuurwetenschappers.²⁴ Hun salaris is overigens wel hoger dan het salaris dat ze gemiddeld buiten de universiteit verdienen – dat is bij de andere groepen precies andersom. Het aandeel tijdelijke contracten is relatief hoog – bijna 40 procent van de staf heeft een tijdelijke aanstelling – net als het percentage deeltijdwerk.²⁵ De grootste werkgever is de onderwijssector, daarna volgen specialistische dienstverlening, advisering, zakelijke dienstverlening en openbaar bestuur.²⁶

SWOT van het SSH-domein onderzoek

Sterktes	Zwaktes
1. Het SSH-domein heeft enorme impact op de economie en de kwaliteit van de samenleving. 2. Het Nederlandse SSH-onderzoek behoort tot de wereldtop.	1. Disciplinaire versnippering. 2. Lage organisatiegraad en strategisch vermogen SSH-breed. 3. Lage demografische diversiteit.
Kansen	Bedreigingen
1. Landelijke SSH-gremia zijn in de kern al aanwezig en kunnen verder uitgroeien. 2. Toenemende openheid voor interdisciplinaire samenwerking – ook met disciplines uit andere sectoren. 3. Grote instroom vrouwen en niet-Nederlandse onderzoekers.	1. Afnemende aantrekkelijkheid als werkveld voor jonge talenten. 2. Weinig baanzekerheid voor jonge onderzoekers. 3. Huidige model basisfinanciering leidt tot uitholling onderzoekstijd in SSH-domein. 4. Tweede geldstroom is zeer ontmoedigend voor SSH-onderzoekers. 5. Sterk toegenomen verantwoordingsdruk. 6. Bezoldiging blijft veelal achter bij andere maatschappelijke sectoren.

21 Koier, E. en J. de Jonge (2018). *De zin van promoveren – Loopbanen en arbeidsmarktperspectieven van gepromoveerden*. Den Haag: Rathenau Instituut.

22 *De zin van promoveren*, p.41.

23 *De zin van promoveren*, p.43.

24 *De zin van promoveren*, p.17.

25 Voor HOOP-gebied Taal & Cultuur geeft de VSNU (WOPI, 31-12-2017) de volgende cijfers: 1.571 fte tijdelijk in dienst, 2.411 fte in vaste dienst (totaal in dienst 3.982 fte.). Dat betekent dat 39,5% van de aangestelde staf bij T&C in tijdelijke dienst is.

26 *De zin van promoveren*, p.45-47.

Toekomstbeeld voor het domein SSH

Scherpe keuzes: digitale SSH en Rechtswetenschap

De sector bètawetenschappen heeft de afgelopen jaren laten zien dat de 'Breimer-aanpak'²⁷ zeer geschikt is voor landelijke strategievorming waarbij sprake is van facultaire taakverdeling en concentratie. Door middel van sectorplannen zijn disciplines als natuurkunde en scheikunde erin geslaagd om heldere landelijke keuzes met meetbare doelen te maken en deze ook te implementeren. Die aanpak is op zich ook zeer geschikt binnen de sociale en geesteswetenschappen. Tegelijkertijd was duidelijk dat het geen zin heeft om € 10 miljoen – en eigenlijk maar € 8 miljoen – uit te smeren over de 52 faculteiten binnen het enorme SSH-domein. Het domein kan alleen een stap verder komen als deze extra middelen zeer gericht worden ingezet.

In het landelijke overleg met de SSH-decanen, KNAW en NWO, is de SWOT-analyse besproken en is daarom unaniem besloten om twee scherpe keuzes te maken. In de eerste plaats is er voor gekozen om de middelen in te zetten voor een domein-breed plan rond digitale SSH. Hiervoor is € 4 miljoen beschikbaar, te verdelen over € 2 miljoen eerste geldstroom en de € 2 miljoen (20 procent) die via NWO dient te worden uitgezet. Alle sectoren hebben te maken met de grote uitdagingen van big data, kunstmatige intelligentie en sociale media. Die uitdagingen betreffen niet alleen inhoudelijke, maatschappelijke vraagstukken, maar ook de wetenschapsbeoefening zelf: hoe kunnen de SSH op een verantwoorde manier inspelen op deze nieuwe ontwikkelingen? Hoe kan de innovatiedruk en verantwoordingslast van de schouders van individuele onderzoekers worden afgenomen door gemeenschappelijke voorzieningen te creëren? Daarom zal dit domeinbrede deel van de investeringsplannen zowel aandacht besteden aan landelijke, infrastructurele voorzieningen als aan inhoudelijke thema's.

Een belangrijke overweging bij de ontwikkeling en inrichting van deze domeinbrede plannen is dat op deze manier de samenwerking tussen de sociale en de geesteswetenschappen kan worden gestimuleerd. Zo komt er een platform voor landelijke voorzieningen op het gebied van digitale wetenschapsbeoefening waarbij sociale en geesteswetenschappen nauw samenwerken. Bij de meer inhoudelijke call voor de Open Competitie van NWO is samenwerking tussen sociale en geesteswetenschappers zelfs een cruciale voorwaarde om voor honoreringsaanmerking te komen. Zo worden deze beperkte extra middelen ingezet om te komen tot meer structurele samenwerking over de grenzen van sectoren heen. Doordat de sector Geesteswetenschappen in feite maar één – en zelfs relatief kleine – sector uit vier is, krijgt hij op deze manier extra ondersteuning op dit belangrijke onderwerp. Daarmee is ook tegemoet gekomen aan de zorgen van de Tweede Kamer die spraken uit de motie-Bruins.

In de tweede plaats is ervoor gekozen om op dit moment slechts voor één van de vier sectoren binnen SSH een sectorplan te maken, conform de Breimer-aanpak die OCW voor ogen staat. Er is gekozen een sectorplan te maken voor Rechtsgeleerdheid. Hiervoor is € 6 miljoen beschikbaar. Bij deze scherpe keuze hebben verschillende overwegingen een rol gespeeld. Allereerst pragmatische. Deze sector is tamelijk homogeen en telt relatief weinig afzonderlijke disciplines. Dat maakt het makkelijker om tot landelijke taakverdeling en concentratie

27 Met de Breimer-aanpak wordt bedoeld op de sectorplannen die in de periode 2007-2016 onder leiding van de Commissie-Breimer zijn ontwikkeld en geëvalueerd voor de disciplines natuur- en scheikunde. Dit is een integrale aanpak van onderzoek, onderwijs en valorisatie, waarbij landelijke strategievorming, taakverdeling en concentratie plaats vindt. Hiervoor zijn extra middelen beschikbaar voor faculteiten. Een externe commissie beoordeelde de facultaire investeringsplannen en hield daarbij rekening met landelijke afspraken rond taakverdeling en concentratie. Daarbij beschikte de commissie over een zekere bandbreedte bij de hoogte van de toekenning gebaseerd op de kwaliteit van de profileringsplannen.

te komen. Bovendien was de sector al een tijd bezig met strategische heroverwegingen van onderzoek en onderwijs onder leiding van een actieve Raad van Decanen. Dat vergrootte de kans op een werkbaar sectorplan binnen de zeer korte termijn die de kwartiermaker was gegeven. Deze sector is bovendien exemplarisch voor een aantal van de bedreigingen die in de SWOT-analyse voor het SSH-domein worden geïdentificeerd. Zo heeft de rechtswetenschap te maken met een afkalving van de onderzoekinfrastructuur en heeft ze nu al grote moeite om getalenteerde onderzoekers aan te trekken en te behouden.²⁸

Met inzet van beperkte middelen kan de aanwas van jonge onderzoekers worden gestimuleerd waardoor ook op langere termijn de kwaliteit van onderwijs en onderzoek in deze maatschappelijk vitale sector overeind kan blijven. Op de achtergrond heeft ook een rol gespeeld dat voor Geesteswetenschappen nog een sectorplan Duurzame Geesteswetenschappen loopt waarvoor reeds € 17 miljoen aan structurele middelen beschikbaar is, en dat de Commissie Schnabel niet al te lang geleden ook voor Maatschappij- en Gedragswetenschappen een sectorplan heeft gemaakt.

De voorstellen voor deze twee investeringen worden nader uitgewerkt in deel B en deel C.

Plannen voor de andere sectoren

Het sectorplan Rechtsgeleerdheid beslaat minder dan een kwart van het SSH-domein. De andere sectoren hebben zich zeer constructief opgesteld en zijn bereid geweest om mee te gaan in de scherpe keuzes die zijn gemaakt. Ook dat is een belangrijke opbrengst van deze exercitie. Het laat zien dat de SSH-sectoren elkaar iets gunnen en strategisch kunnen samenwerken. Dat neemt niet weg dat ook bij andere sectoren binnen SSH, zoals bijvoorbeeld Geesteswetenschappen en Maatschappij- en Gedragswetenschappen, de bereidheid bestaat om eveneens sectorplannen te ontwikkelen. Met de decanen van de andere drie sectoren is dan ook afgesproken dat het verstandig is zich nu reeds voorbereiden op het maken van 'Breimer-conforme' sectorplannen met het oog op de plannen van het volgende kabinet. Het sectorplan Rechtsgeleerdheid kan daarbij als voorbeeld fungeren.

Het veld hoopt en verwacht dat bij gebleken succes van de hier voorgestelde plannen er extra middelen beschikbaar komen. Het is belangrijk dat het enthousiasme van de sector Rechtsgeleerdheid wordt overgedragen op andere sectoren of disciplines binnen het brede SSH-domein. Het zou daarom zeer helpen als er op korte termijn – dat wil zeggen vóór de volgende kabinetsformatie – alvast wat extra middelen beschikbaar zouden zijn om de fakkel brandende te houden.

Uit het nu doorlopen proces is een aantal lessen geleerd. Deze lessen kunnen van nut zijn voor die nieuwe plannen in de nabije toekomst.

Landelijke samenwerking en taakverdeling is goed mogelijk

De Breimer-aanpak heeft ook binnen het SSH-domein zijn nut zeer bewezen. De keuze om voor de sector Rechtsgeleerdheid deze aanpak te volgen, heeft tot veel elan en enthousiasme in het veld geleid. Er is zeer intensief samengewerkt door de betrokken decanen om een landelijke, gedragen strategie voor de komende zes jaar samen te stellen. Deze strategie is zowel gericht op inhoudelijke prioritering als op het aantrekken en behouden van jonge onderzoekers binnen de rechtswetenschap. Deze ontwikkeling is een stap voorwaarts ten opzichte van eerder gemaakte plannen, zoals van de commissie Buruma, omdat er op nationaal niveau taakverdeling en concentratie is afgesproken. Er zijn landelijke speerpunten geformuleerd, waarbij elke faculteit maximaal in twee speerpunten participeert en waarbij er sprake is van landelijke samenwerking rond die speerpunten. Zo ontstaat een landelijke taakverdeling en nationale specialisatie. Met SMART-geformuleerde afspraken, zoals bijvoorbeeld het vergroten van het aantal onderzoeksmasterstudenten, promovendi en post-promotieaanstellingen, kan deze sector nu aan de slag.

28 KNAW (2015). *Ruimte voor ongebonden onderzoek. Signalen uit de Nederlandse wetenschap*. Amsterdam: KNAW.

De beschikbaarheid van extra middelen is daarbij essentieel

De les van het succes bij Rechtsgeleerdheid is dat de beschikbaarheid van extra middelen een daadwerkelijk impuls tot verandering biedt, omdat er geen sprake is van een *zero-sum game*. De winst van de ene faculteit is niet automatisch het verlies van de andere. Dat maakt dat landelijke taakverdeling en concentratie veel makkelijker tot stand kan komen. Het sectorplan Rechtsgeleerdheid laat ook zien dat er met betrekkelijk weinig middelen al een groot verschil kan worden gemaakt. Anders dan bij de oorspronkelijke Breimer-aanpak waren er dit keer alleen wat middelen beschikbaar voor onderzoek. Bij nieuwe sectorplannen zou niet alleen ingezet moet worden op onderzoek, maar ook op onderwijs en maatschappelijke impact.

Het aggregatieniveau is een cruciale factor

Het is eenvoudiger plannen te maken voor redelijk overzichtelijke, homogene sectoren. De disciplinaire en bestuurlijke homogeniteit van de sector Rechtsgeleerdheid heeft geholpen om snel en adequaat plannen te maken. De sectoren Gedrag- en Maatschappij en Geesteswetenschappen kennen veel meer disciplines die onderling bovendien verschillen in wetenschapsopvatting, thematiek en maatschappelijk veld. Daar zou een algemeen sectorbeeld prima kunnen werken om een gezamenlijke agenda en knelpunten te identificeren. Voor een Breimer-conform sectorplan werkt het vervolgens beter zich te richten op het wat lager aggregatieniveau van meer homogene disciplines, omdat er dan voldoende bestuurlijke en inhoudelijke cohesie is om tot landelijke afstemming over taakverdeling en concentratie te komen. Ook helpt het om te beginnen met disciplines waar de nodige urgentie bestaat en het verstandig is om tot landelijke taakverdeling te komen. Dan kan een externe kwartiermaker als *critical friend* en met wat extra financiering als katalysator helpen om uit de negatieve dynamiek van het *prisoner's dilemma* te geraken. Dat speelt in het bijzonder wanneer ook onderwijs in de planvorming wordt betrokken. Binnen de Geesteswetenschappen zou in dat verband bijvoorbeeld kunnen worden gedacht aan de disciplines die gerekend kunnen worden tot de moderne Europese talen en culturen en/of de Nederlandse taal en cultuur. Binnen Gedrag- en Maatschappij zijn disciplines als culturele antropologie of pedagogische wetenschappen wellicht geschikt voor een volgende ronde van sectorplannen.

Belangrijk is om in de toekomst niet alleen aandacht te hebben voor afzonderlijk disciplines, maar om ook te investeren in inhoudelijke samenwerking over de grenzen van disciplines, sectoren of zelfs domeinen heen. Dat zou kunnen door bij nieuwe sectorplannen ook weer een combinatie te maken van een op één discipline gericht sectorplan en daarnaast een domeinbreed initiatief waarin ook andere disciplines een aandeel hebben- zoals nu gebeurd is met digitalisering naast Rechtsgeleerdheid. Voorbeelden hiervan zouden kunnen zijn; stimulering van samenwerking tussen SSH en de life sciences, bijvoorbeeld met een thema als *mental health*, verdere samenwerking tussen SSH en informatica rond digitalisering, of samenwerking tussen SSH en bèta en techniek, bijvoorbeeld op het terrein van de governance van de energietransitie.

Organiseren van strategisch vermogen via het SSH-beraad

In de afgelopen maanden heeft het SSH-beraad een zeer belangrijke rol gespeeld om bestuurlijk commitment te krijgen voor de scherpe strategische keuzes. Het SSH-beraad is een geschikt platform waarin verschillende SSH-sectoren hun strategische agenda's kunnen coördineren, en waar de bestuurlijke afdekking van SSH-strategievorming plaatsvindt. Ook is het geschikt gebleken voor een landelijke regiefunctie voor vraagstukken die het brede domein van de SSH raken.

Het zou daarom goed zijn als het SSH-beraad een meer bestendige rol krijgt als landelijk platform voor de bestuurlijke coördinatie binnen het SSH-domein. De samenstelling van het SSH-beraad kan dan blijven bestaan uit de decanen van de vier sectoren en de voorzitters van de KNAW-raden en met de domeinbestuursleden van NWO SGW als waarnemers. De inhoudelijke coördinatie kan dan lopen via de instellingen en de landelijke disciplineorganen, maar bijvoorbeeld ook via disciplinaire tafels bij het SGW-domein van NWO. Er is al een aantal aanknopingspunten voor die inhoudelijke voeding: rondom de Nationale Wetenschapsagenda is er al heel goed samengewerkt, binnen het domein, maar ook over SSH heen.

Tot slot: sterker samen

Wat betreft het organiseren van strategisch vermogen van het SSH-domein, was deze exercitie maar een kleine stap. Het is zeer positief dat het in de afgelopen maanden gelukt is om alle 52 decanen te committeren aan de scherpe keuzes die zijn gemaakt voor dit domeinbeeld. In het verleden zou dat een kwetsbare exercitie zijn geweest. Het is ook zeer bemoedigend om te zien dat verschillende sectoren bereid zijn geweest om de sector Rechtsgeleerdheid voorop te laten gaan. Dit legt een grote verantwoordelijkheid bij Rechtsgeleerdheid om het sectorplan tot een succes te maken. Tegelijkertijd laten de ervaringen in afgelopen half jaar ook zien dat in zo'n heterogeen en breed domein als SSH veel draagvlak is om samen te werken en om daarbij spannende keuzes te maken. Dat is een teken van bestuurlijke kracht en het biedt een uitstekende basis voor de verdere versterking van het strategisch vermogen in de toekomst.

Deel B – Domeinbreed plan digitale SSH

Deel C – Sectorplan Rechtsgeleerdheid

Bijlage 1 Faculteiten SSH

Universiteit Leiden

- Faculteit Governance and Global Affairs
- Faculteit der Archeologie
- Faculteit der Sociale Wetenschappen
- Faculteit der Rechtsgeleerdheid
- Faculteit der Geesteswetenschappen

Universiteit Utrecht

- Faculteit Geowetenschappen
- Faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie
- Faculteit Geesteswetenschappen
- Faculteit Sociale Wetenschappen

Universiteit Maastricht

- School of Business and Economics
- Faculty of Arts and Social Sciences
- Faculty of Law
- Faculty of Psychology and Neuroscience

Radboud Universiteit

- Faculteit der Rechtsgeleerdheid
- Faculteit der Letteren
- Faculteit der Filosofie, Theologie & Religiewetenschappen
- Faculteit der Managementwetenschappen
- Faculteit der Sociale Wetenschappen

Erasmus Universiteit

- Erasmus School of Economics
- Erasmus School of Law
- Faculteit der Wijsbegeerte
- Erasmus School of History, Culture and Communication
- Erasmus School of Health Policy & Management
- Erasmus School of Social and Behavioural Sciences
- Rotterdam School of Management

Universiteit van Amsterdam

- Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen
- Faculteit der Geesteswetenschappen
- Faculteit Economie en Bedrijfskunde
- Faculteit der Rechtsgeleerdheid

Tilburg University

- Tilburg School of Economics and Management
- Tilburg Law School
- Tilburg School of Social and Behavioral Sciences
- Tilburg School of Humanities and Digital Sciences
- Tilburg School of Catholic Theology

Open Universiteit

- Faculteitsbestuur Cultuur en rechtswetenschappen
- Faculteit Management, Science and Technology
- Faculteit voor psychologie en onderwijswetenschappen
- Universiteit voor Humanistiek [geen]

Rijksuniversiteit Groningen

- Faculteit Letteren
- Faculteit Rechtsgeleerdheid
- Faculteit Wijsbegeerte
- Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
- Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap
- Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen
- Faculteit Economie en Bedrijfskunde

Vrije Universiteit Amsterdam

- Faculteit der Sociale Wetenschappen
- Faculteit der Geesteswetenschappen
- Faculteit der Gedrags- en Bewegingswetenschappen
- Faculteit der Rechtsgeleerdheid
- School of Business and Economics
- Faculteit Religie en Theologie

Wageningen

- [geen]

Technische Universiteit Eindhoven

- [geen]

Technische Universiteit Delft

- Faculteit Techniek, Bestuur en Management

Universiteit Twente

- Faculty of Behavioural, Management and Social sciences

Bijlage 2 Kaderbrief van de minister van OCW

De tekst van de kaderbrief van de minister van OCW is te raadplegen via www.sectorplan-SSH.nl. De in de brief opgenomen planning ziet er als volgt uit:

Datum	Milestone OCW
1 juli 2018	OCW geeft kwartiermaker kaders mee voor opstellen sectorbeeld
1 juli – 30 november 2018	Kwartiermaker stelt sectorbeeld op en dient in bij OCW (+tussentijds voorleggen aan commissie)
1 december	Faculteiten starten met ontwikkelen van plannen op basis van sectorbeeld onder voorbehoud van advies commissie
1 december – 5 december 2018	OCW vraagt commissie om advies over het sectorbeeld (incl. ambtelijke advisering)
5 december – 14 januari 2019	Commissie beoordeelt sectorbeeld en brengt advies uit aan MOCW
14 januari – 25 januari	MOCW keurt sectorbeeld goed en geeft officieel startsein aan commissie om aan de faculteiten plannen te vragen
1 december – 15 maart	Faculteiten maken plannen en dienen deze in bij commissie (+tussentijds voorleggen)
16 maart – 15 april	Commissie beraadt zich op de door de faculteiten ingediende plannen en geeft feedback aan faculteiten
15 april – 15 mei	Faculteiten kunnen nogmaals indienen
Begin juni	Commissie beraadt zich op de door de faculteiten ingediende plannen en geeft M advies
Half juni	Ambtelijk advies aan MOCW
1 juli 2019	MOCW neemt beslissing
September 2019	Rijksbijdragebrief gaat uit met daarin extra gelden voor faculteiten

Bijlage 3 Gesprekken kwartiermaker

SSH-beraad: 15 mei, 18 juni, 13 juli, 10 september, 15 oktober, 19 november 2018

VSNU: 16 mei, 25 juni, 20 september, 2 oktober, 5 november 2018

OCW: 1 juni, 25 juni, 13 juli, 16 oktober 2018

Raad Decanen Rechtsgeleerdheid: 12 juni, 20 augustus, 26 september, 12 oktober, 8 november 2018

Decanenoverleg Sociale Wetenschappen (DSW): 13 juni, 26 oktober 2018

Decanenoverleg Letteren en Geesteswetenschappen (DLG): 22 juni, 19 oktober 2018

Decanenoverleg Economie en Bedrijfskunde: 2 november 2018

SOOV: 21 september 2018

KNAW Sociaal-Wetenschappelijke Raad: 1 juni, 1 juni, 28 september 2018

President en Vice-president KNAW: 10 oktober 2018

Bestuur De Jonge Akademie: 11 oktober 2018

NWO-domeinbestuur SGW: 14 september, 12 oktober en 16 november 2018

NWO Raad van Bestuur: 21 september 2018

Prof. mr. Carel Stolker (UL): 12 september 2018

Prof mr. Henk Kummeling (UU): 26 september 2018

Prof. dr. Marcus Duwell (Disciplineoverleg Wijsbegeerte): 26 september 2018

Prof. dr. Mladen Popovic (Disciplineoverleg Godgeleerdheid): 10 oktober 2018

Dr. Henk van Rinsum: 15 oktober 2018 (door I. Drijfhout)

Prof dr. Ido de Haan: 2 november 2018

Prof. dr. Frits van Oostrom en D. Smit MA: 13 november 2018

Bijlage 4 Geraadpleegde bronnen

Beleidsnotities, rapporten en wetenschappelijke artikelen

Bol, T., De Vaan, M. & Van de Rijt, A. (2018). The Matthew effect in science funding. *PNAS*, 19, 4887-4890. Zie www.pnas.org/content/115/19/4887

Van Dijk, J. & Van Saarloos, W. (2017). *Wetenschap in Nederland. Waar een klein land groot in is en moet blijven*. Amsterdam: KNAW

Helliwell, J., Layard, R., & Sachs, J. (2018). *World Happiness Report 2018*. New York: Sustainable Development Solutions Network

Jettinghoff, K. & Scheeren, J. (2016). *Verkenning in het WO: Prestatiedruk onder wetenschappelijk personeel*. Den Haag: SoFoKleS

Koens, L., A. Vennekens, R. Hofman, N. van den Broek-Honingh & De Jonge J. (2018). *Balans van de wetenschap 2018*. Den Haag: Rathenau Instituut

KNAW (2015). *Ruimte voor ongebonden onderzoek. Signalen uit de Nederlandse wetenschap*. Amsterdam: KNAW

Koier, E., Horlings, E., Scholten, W., & De Jonge, J. (2017). *Internationale mobiliteit van wetenschappers*. Den Haag: Rathenau Instituut

Koier, E. & De Jonge, J. (2018). De zin van promoveren – *Loopbanen en arbeidsmarktperspectieven van gepromoveerden*. Den Haag: Rathenau Instituut

Scholten, W., Van Drooge, L. & Diederens, P. (2018). *Excellent is niet gewoon – Dertig jaar focus op excellentie in het Nederlandse wetenschapsbeleid*. Den Haag: Rathenau Instituut

Veenhoven, R. (2015). Informed pursuit of happiness: What we should know, do know and can get to know. *Journal of Happiness Studies*, 16 (4) 1035-1071.

CBS (2017). *De Nederlandse Economie. Economische groei en verdienstelijken, 1969-2016*. Den Haag: CBS

Implementatieplan NWO-domein Sociale en Geesteswetenschappen (2018). *Samenwerken, verbinden en vernieuwen*. Den Haag: NWO. Zie www.nwo.nl/documents/sgw/strategienota/implementatieplan-nwo-domein-sociale-en-geesteswetenschappen

Rapport FNV en VAWO (2017). *Rapport werkdruk in universiteiten*. Zie www.fnv.nl/site/nieuws/webassistent/Annika-Heerekop/werkdruk-medewerkers-universiteiten-ongezond-hoog-3/onderzoekwerkdrukuniversiteiten.pdf

Rapport SoFoKleS (2017). *Werkdruk en prestatiedruk van wetenschappelijk personeel: Een nadere analyse op basis van de MTO's*. Den Haag: SoFoKleS

Sectorplan Geesteswetenschappen (2008). *Duurzame Geesteswetenschappen*. Amsterdam: AUP

Sectorplan Sociale Geesteswetenschappen (2014). *Sociale Wetenschappen: Verantwoord en Verantwoordelijk*. Utrecht

SSH-beraad (ongepubliceerd document, concept d.d. 9 november 2018). *Narratief SSH*.

World Economic Forum (2017). The Global Competitiveness Report 2017-2018. Genève: World Economic Forum

In de media

Bol, T. (2018, 12 juli). De suprematie van de bèta's: hoe het onderzoeksgeld in Nederland verdeeld wordt. *StukRoodVlees*. Zie <http://stukroodvlees.nl/de-financiele-suprematie-van-de-betas>

Decanen geesteswetenschappen (2018, 5 juli). Samenleving kan niet zonder geesteswetenschappen. *NRC*

Knecht, de S. (2018, september 11). "Ons bekostigingsmodel is een verdeelmodel". Zie www.scienceguide.nl/2018/09/ons-bekostigingsmodel-is-een-verdeelmodel/

Koekkoek, R. (2015, 12 mei). De mond vol over excellentie, maar niet durven kiezen. *NRC*

Koekkoek, R. (2018, 28 oktober). Jonge docent is dupe van hoge werkdruk in hoger onderwijs. *De Volkskrant*

Brieven en akkoorden vanuit ministerie van OCW

Regeerakkoord 'Vertrouwen in de toekomst'

Brief minister OCW d.d. 30 november 2017 'Investeren in wetenschap en onderzoek'

Brief minister OCW d.d. 9 maart 2018 'Uitwerking investeringen wetenschap en onderzoek'

Sectorakkoord wetenschappelijk onderwijs d.d. 9 april 2018 VSNU en OCW

Reactie van de minister OCW d.d. 26 april 2018 op vragen van de commissie OWC n.a.v. brief d.d. 9 maart 2018

Brief voorzitter VSNU d.d. 26 april 2018 'uitgangspunten sectorplannen'

Motie-Bruins 'geesteswetenschappen prioriteit' (TK 2017-2018 29338-166)

Kaderbrief d.d. 12 juli 2018 aan kwartiermakers sectorplannen

Domeinbreed plan digitale SSH

Inhoud

Deel B. Domeinbreed plan digitale SSH

Inleiding	33
Wat is digitalisering?	33
SSH en de digitale samenleving	33
Randvoorwaarden: samenwerking en infrastructuur	36
SSH en digitalisering	36
SWOT-analyse	37
Sterktes	38
Zwaktes	38
Kansen	38
Bedreigingen	39
Doelstellingen en maatregelen	39
Doelstellingen	39
Maatregelen	40
Digitale infrastructurele voorzieningen	40
Waarom een landelijk platform?	40
Opdracht landelijk platform	41
Taken landelijk platform	42
Governance landelijk platform	42
Inhoudelijk kader landelijk platform	43
Ideeën en wensen SSH-veld voor digitale infrastructurele voorzieningen	45
Procedure financiering initiatieven	45
Voorwaarden	45
Beoordeling van landelijk platform	46
Interdisciplinair SSH-digitaliseringsonderzoek	46
Waarom een NWO-call voor interdisciplinair SSH-digitaliseringsonderzoek?	46
NWO-call	47

Inleiding

Alle SSH-sectoren hebben te maken met de grote uitdagingen van big data, kunstmatige intelligentie (AI) en sociale media. Die uitdagingen betreffen niet alleen maatschappelijke vraagstukken maar ook de wetenschapsbeoefening zelf: hoe kunnen de SSH op een verantwoorde manier inspelen op deze nieuwe ontwikkelingen op het gebied van digitalisering? Vanuit het SSH-veld bestaat daarom een sterke wens om een deel van de middelen van het ministerie van OCW gericht in te zetten voor een domeinbreed plan rond digitale SSH. Zoals eerder beschreven is ervoor gekozen om jaarlijks € 4 miljoen in te zetten voor een domeinbreed plan rond digitale SSH, bestaande uit € 2 miljoen eerste geldstroom en de € 2 miljoen (20%) die via NWO dient te worden uitgekeerd (tweede geldstroom). Een belangrijke overweging voor deze keuze is ook dat op deze manier de samenwerking tussen de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen kan worden gestimuleerd. De € 2 miljoen eerste geldstroom voor het financieren van digitale infrastructurele voorzieningen en de € 2 miljoen die via NWO loopt zal worden ingezet voor het financieren van interdisciplinair onderzoek naar maatschappelijke en wetenschappelijke digitaliseringsvraagstukken. De manier waarop deze middelen worden ingezet, is uitgewerkt in dit domeinbrede plan.

Wat is digitalisering?

De steeds verdergaande digitalisering heeft een grote impact op de wetenschap en de samenleving, niet alleen in Nederland maar ook wereldwijd. De samenleving is de afgelopen twintig jaar razendsnel veranderd door de digitale transformatie van maatschappij en economie. Hiervoor worden diverse termen gebruikt, waaronder 'digitale transitie' (Rathenau Instituut) en 'digitale samenleving' (VSNU). Een aantal aspecten komt terug in de verschillende termen en definities. Meestal gaat het enerzijds over de ontwikkeling en toename van digitale technologieën – zoals robotisering, geautomatiseerde besluitvorming en AI – en anderzijds over de impact hiervan op de wetenschap en samenleving. Tegelijkertijd verandert ook de wetenschapsbeoefening als gevolg van digitalisering. In het domeinbeeld wordt daarom met de termen 'digitale transitie' en 'digitale samenleving' gerefereerd aan de steeds verdergaande digitalisering en alle maatschappelijke en wetenschappelijke kansen en uitdagingen die dit met zich meebrengt.

SSH en de digitale samenleving

Maatschappelijke uitdagingen

De digitale samenleving verandert de manier van communiceren, werken en leren, maar ook de manier waarop er wordt deelgenomen aan de economie en politiek. De SSH zijn onmisbaar bij de interpretatie van deze ontwikkelingen en de nieuwe vragen die de digitalisering van de samenleving oproept. De SSH hebben de belangwekkende taak om deze vragen en ontwikkelingen te overzien, in kaart te brengen, te duiden en richting te geven. Het SSH-veld heeft gezamenlijk de sleutel in handen die kan zorgen voor goede aansluitingen tussen samenleving en technologie, door hier economische, sociaal-maatschappelijke, juridische, psychologische, culturele, filosofische en politieke inzichten aan te koppelen. De SSH kunnen zo bijdragen aan een optimale aansluiting van verdere digitalisering bij de behoeften en mogelijkheden van de samenleving. Tabel 1 bevat een aantal voorbeelden van digitaliseringsgerelateerde maatschappelijke uitdagingen die dit aantonen. Achter deze uitdagingen bevinden zich fundamentele wetenschappelijke vraagstukken waarbij de expertise van de SSH essentieel is. Het versterken van het SSH-domein op het gebied van digitalisering levert niet alleen voordelen op voor de kwaliteit van de Nederlandse samenleving, maar biedt ook economisch grote kansen. In de globale economie moet Nederland het namelijk voor een belangrijk deel hebben van concurrentie op kennis, talent en innovatie.

Tabel 1. Voorbeelden maatschappelijke uitdagingen

Uitdagingen	SSH-bijdrage
Persoonlijke en vertrouwelijke documenten die zijn opgeslagen in clouddiensten zoals Google Drive, iCloud, OneDrive en Dropbox en door hackers worden gestolen.	Deze vorm van datadiefstal is een grove schending van de privacy van mensen en bedrijven. Dergelijke hacks leiden tot gevoelens van onveiligheid en wantrouwen richting de digitale samenleving. De digitale weerbaarheid van burgers en bedrijven wordt steeds belangrijker om maatschappelijke problemen te voorkomen. Vanaf jonge leeftijd moet hier aandacht aan worden besteed. De lessen die bij hacks worden geleerd over digitale veiligheid en privacy bieden bovendien belangrijke aandachtspunten voor toekomstige juridische en politieke maatregelen en onderzoek op dit gebied.
De opkomst van elektronische spraakassistenten als Amazon's Alexa, Apple's Siri of Google Home die – door de toepassing van AI – gebruikers in staat stellen met hun stem taken uit te laten voeren.	Deze spraakassistenten zijn vooralsnog niet in staat om in het Nederlands of in variaties van het Nederlands (Limburgs, Nedersaksisch) te communiceren. En zeker niet in combinaties van standaardtaal en een tweede taal. Willen grote groepen in de bevolking (bv. kinderen, ouderen, nieuwe Nederlanders) kunnen profiteren van dit type innovatie, dan is fundamenteel en toegepast onderzoek naar spraakherkenning, zelflerende spraakalgoritmen en contextinterpretatie noodzakelijk. Hiermee kan de digitale kloof voor een deel worden overbrugd.
De toename van desinformatie (<i>fake news</i>) die verspreid wordt via websites, sociale media en traditionele media, met als doel het maken van winst of het beïnvloeden van de publieke opinie.	Naarmate de hoeveelheid beschikbare informatie toeneemt wordt het identificeren van kennis en waarheid een steeds grotere uitdaging. Desinformatie leidt onder andere tot ethische en filosofische vraagstukken omdat de samenleving bewust op een onjuiste manier wordt beïnvloed. Dit heeft een grote invloed op het vertrouwen van de samenleving in de media en politiek. Het is daarom belangrijk om door middel van onderzoek te komen tot politieke en juridische maatregelen waarmee beïnvloeding door desinformatie wordt voorkomen en aangepakt. Dit vraagt bovendien om een continue ontwikkeling van de digitale geletterdheid en aandacht hiervoor in het onderwijs.
De opkomst van platforms als Airbnb en Uber met grote gevolgen voor bestaande dienstverlening, mededingingsbeleid en aansprakelijkheid.	Marktsectoren en businessmodellen zullen veranderen door de opkomst van de platformeconomie. Er zullen nieuwe vormen van dienstverlening en (innovatie)beleid nodig zijn, terwijl bepaalde beroepen en bedrijven mogelijk zullen verdwijnen. Deze ontwikkeling heeft een aanzienlijke impact op de aard en omvang van de werkgelegenheid (<i>future of work</i>) en daarbij het risico van digitale tweedeling. Toekomstgericht onderwijs wordt steeds belangrijker. Er zijn ook juridische vraagstukken, bijvoorbeeld over de ordening van de markt in een situatie waarbij de rollen van producent en consument niet langer kunnen worden onderscheiden.
De toename van cyberaanvallen gericht op het platleggen van online diensten en websites, zoals DigiD, de Belastingdienst en Nederlandse banken.	De samenleving vraagt om een continue beschikbaarheid van online diensten. Een cyberaanval die een bank online platlegt, leidt tot aanzienlijke economische schade omdat er veel via het internet wordt verkocht en gekocht. Met de digitalisering van de samenleving neemt het economisch belang van cyberveiligheid toe en daarmee wordt de bestrijding van cybercriminaliteit ook belangrijker. De grote afhankelijkheid van het 'kwetsbare' internet brengt gevoelens van onrust met zich mee. Aan de hand van fundamenteel en toegepast onderzoek kan worden bijgedragen aan het beheersen van de veiligheidsrisico's in het cyberdomein en de maatschappelijke onrust hierover.

Wetenschappelijke uitdagingen

Naast de vele maatschappelijke uitdagingen zijn er ook wetenschapsinhoudelijke redenen waarom de SSH gezamenlijk meer onderzoek zouden moeten doen op het gebied van digitalisering. De toenemende digitalisering heeft namelijk ook veel uitdagingen voor de wetenschap. De verder in omvang toenemende hoeveelheid data biedt niet alleen enorm veel mogelijkheden, maar resulteert ook in vragen over bijvoorbeeld het omgaan met (big) data en AI in SSH-onderzoek en daaraan gerelateerde aspecten zoals privacy en data stewardship. Daarnaast zijn er ook wetenschapstheoretische uitdagingen voor de SSH op dit gebied. Een belangrijke uitdaging is bijvoorbeeld of, en zo ja hoe er een overgang gemaakt gaat worden van theorie-gestuurd naar data-gedreven onderzoek. Ook de implicaties hiervan voor de validiteit is een belangrijk wetenschappelijk vraagstuk voor de SSH. Tabel 2 bevat een aantal voorbeelden van wetenschappelijke uitdagingen binnen het SSH-domein op het gebied van digitalisering.

Tabel 2. Voorbeelden wetenschappelijke uitdagingen

Uitdagingen	SSH-Foci
Behoefte aan en toegang tot nieuwe en oude data.	Binnen het SSH-veld bestaat een groeiende behoefte aan nieuwe soorten data, bv. over online gedrag. Dit vraagt om nieuwe methodes om bv. sociale media (nieuwe data) en ook archiefmateriaal (oude data) te analyseren.
Ethische en juridische vragen rondom big data, data-mining en AI.	In het SSH-veld resulteert de toenemende digitalisering in nieuwe vragen over het omgaan met (big) data (bv. privacy en data stewardship) evenals ethische en juridische vragen over welke data verzameld, bewaard en bewerkt mogen worden.
Koppeling van databestanden.	De mogelijkheid om verschillende databestanden te koppelen en/of te verrijken, levert nieuwe kansen op voor het SSH-veld. Tegelijkertijd leidt dit ook tot meer uitdagingen op het gebied van datamanagement (met oog voor bv. privacy) en open science (met nadruk op data delen en de mogelijkheid van verificatie).
Rol van theorie.	In het SSH-veld leidt de 'dataficatie' van het onderzoeksproces ertoe dat klassieke theorie-gedreven vragen naast meer data-gedreven onderzoek komen te staan. Dat levert diverse vragen op over de waarde van verschillende benaderingen.

Randvoorwaarden: samenwerking en infrastructuur

Er zijn twee essentiële randvoorwaarden voor het SSH-domein om excellent onderzoek te kunnen doen naar de maatschappelijke en wetenschappelijke vraagstukken van de digitale samenleving: samenwerking en adequate digitale infrastructurele voorzieningen.

Er is in het bijzonder meer samenwerking gewenst tussen sociale wetenschappers en geesteswetenschappers. De digitaliseringsvraagstukken zijn namelijk dusdanig complex, dat deze een multidisciplinaire invalshoek vereisen. Het rapport *Waardevol Digitaliseren* van het Rathenau Instituut (2018) stelt dat samenwerking tussen disciplines een voorwaarde is om tot adequate en innovatieve oplossingen te komen voor de complexe vraagstukken die de digitale transitie met zich meebrengt. Om digitale en technologische ontwikkelingen te duiden en adequaat in te passen in de samenleving is expertise nodig in elk vakgebied van de wetenschap, maar vooral ook nauwe samenwerking tussen disciplines. Gezamenlijke ontwikkeling en uitwisseling van kennis is een voorwaarde voor het bijdragen aan oplossingen voor maatschappelijke en wetenschappelijke vraagstukken.

De tweede essentiële randvoorwaarde voor excellent SSH-digitaliseringsonderzoek is de beschikbaarheid van toegankelijke, hoogwaardige digitale infrastructurele voorzieningen. Voor tal van doorbraken in de wetenschap is de duurzame beschikbaarheid van geavanceerde faciliteiten onontbeerlijk geweest. Digitale infrastructuur speelt een steeds belangrijkere rol en vormt in veel gevallen het fundament voor vooraanstaand onderzoek. Dit betreft niet alleen infrastructuur voor het verzamelen van data, maar ook infrastructuur voor het opslaan, toegankelijk maken, analyseren en koppelen van data. Ontwikkelingen zoals het Internet of Things, open science en de grote hoeveelheden tekst, foto's en video's van sociale media en online nieuwssites stellen bovendien steeds grotere eisen aan infrastructuur. Daarnaast vereisen deze infrastructuren ook professionele ondersteuning, bijvoorbeeld van databasebeheerders en infrastructuurspecialisten. Daarbij hebben ook onderzoekers een groeiende behoefte aan digitale ondersteuning en expertise.

SSH en digitalisering

Met de middelen van het ministerie van OCW wordt het SSH-domein de mogelijkheid geboden om georganiseerd in te spelen om de maatschappelijke en wetenschappelijke vraagstukken van de digitale samenleving. De SSH in Nederland zijn uitstekend voorgesorteerd om gezamenlijk onderzoek te doen op dit gebied. Vanuit de VSNU wordt al samengewerkt door alle Nederlandse universiteiten binnen het onderzoeksprogramma Digitale Samenleving, waarin de SSH een cruciale rol spelen. In het verlengde van de NWA is het doel van dit programma om wereldwijd voorop te lopen in het creëren van goede aansluitingen tussen digitale technologie en de samenleving. Met de strategische keuze voor het thema digitalisering worden ook het profiel en de concurrentiepositie van de SSH nationaal en internationaal verbeterd. Door het versterken van het onderzoek en de infrastructuur op dit gebied kan er bovendien succesvoller worden geparticipeerd in internationale projecten. Ook wordt hiermee bijgedragen aan diverse andere programma's en agenda's, zoals de Kennis- en Innovatieagenda 2018-2021 van de topsectoren, diverse NWO- en Horizon 2020-programma's, de Nederlandse Digitaliseringsstrategie, de Nederlandse Cybersecurity Agenda en de Agenda Digitale Overheid (NL DIGIbeter). Daarnaast zal dit ook mogelijkheden bieden voor onderwijsprogramma's.

SWOT-analyse

Uit de inleiding blijkt dat de digitalisering van de samenleving een significante impact heeft op de wetenschap en het dagelijks leven. Om de middelen van het ministerie van OCW op een efficiënte wijze in te zetten voor de meest urgente vraagstukken, is een SWOT-analyse voor de SSH op het gebied van digitalisering uitgevoerd. De resultaten van de SWOT-analyse vormen de basis van de voorgestelde doelstellingen en maatregelen (zie volgende hoofdstukken). De SWOT-analyse is opgesteld in overleg met het SSH-veld en op basis van een expliciete uitvraag. Tabel 3 bevat een beknopt overzicht van de SWOT-analyse.

Tabel 3. SWOT-analyse: SSH en digitalisering

Sterktes	Zwaktes
1. Het SSH-onderzoek m.b.t. digitalisering is internationaal vooraanstaand (sterke reputatie). 2. Het SSH-onderzoek m.b.t. digitalisering is divers en breed (zowel fundamenteel als toegepast). 3. Het SSH-onderzoek m.b.t. digitalisering is van groot belang voor de samenleving. 4. De SSH zijn prominent vertegenwoordigd in het nationaal initiatief Digitale Samenleving (VSNU). 5. Steeds meer voorbeelden van interdisciplinaire samenwerking binnen de SSH m.b.t. digitalisering.	1. Geen landelijk domeinspecifiek SSH-platform of -instituut op het gebied van digitalisering (onderzoek en infrastructuur). 2. Geen landelijke visie en onderzoeksagenda van het SSH-domein op het gebied van digitalisering. 3. Versnippering van expertise en beperkte samenwerking op het gebied van digitalisering (tussen universiteiten en infrastructuren). 4. Beperkte (landelijke) digitale SSH-infrastructuren. 5. Nationaal initiatief Digitale Samenleving (VSNU) beschikt over beperkte middelen.
Kansen	Bedreigingen
1. Toenemende bewustwording dat SSH-inzichten cruciaal zijn voor technologische innovaties en wetenschappelijke en maatschappelijke digitaliseringsvraagstukken. 2. In toenemende mate regionale, nationale en internationale initiatieven, rapporten en agenda's gericht op digitalisering. 3. Mogelijkheden voor meer samenwerking tussen SSH-disciplines op het gebied van digitalisering. 4. In SSH-onderzoek meer en beter gebruik maken van de mogelijkheden m.b.t. digitale technieken, big data en AI.	1. Financiële middelen voor het SSH-domein zijn ontoereikend om ambities te realiseren op het gebied van digitalisering. 2. Beperkte beschikbaarheid van duurzame financiering voor digitale SSH-infrastructuren. 3. Versnippering van expertise op het gebied van digitalisering bij gebrek aan regie en <i>scaling</i>. 4. Beperkte carrièremogelijkheden voor wetenschappers met interdisciplinaire digitalisering-signatuur.

Sterktes

Het SSH-onderzoek in Nederland op het gebied van digitalisering staat hoog aangeschreven en is van internationaal vooraanstaand niveau. Dit onderzoek is bovendien bijzonder gevarieerd. Er wordt niet alleen onderzoek gedaan naar de maatschappelijke gevolgen van digitalisering, maar ook fundamenteel onderzoek naar de wetenschapstheoretische, juridische en ethische implicaties van digitalisering. Ook op het gebied van infrastructuur heeft Nederland een uitstekende positie. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de Nederlandse universiteiten een belangrijke rol spelen in bijna alle European Research Infrastructure Consortia (ERIC's) binnen de SSH, zoals CESSDA, CLARIN, DARIAH, ESS en SHARE. Verder is het SSH-onderzoek van groot belang voor de samenleving, omdat dit leidt tot inzichten die cruciaal zijn voor de bescherming van individuen en de samenleving, maar ook tot optimalisatie van de voordelen die de digitale samenleving met zich meebrengt. Dit blijkt ook uit het feit dat de SSH een belangrijk onderdeel zijn van het onderzoeksprogramma Digitale Samenleving (VSNU). Dit onderzoeksprogramma is tevens een goed voorbeeld van de toenemende interdisciplinaire samenwerking binnen de SSH op het gebied van digitalisering.

Zwaktes

Het SSH-domein kent ook een aantal uitdagingen op het gebied van digitalisering. De beschikbaarheid van toegankelijke, duurzame digitale SSH-onderzoeksfaciliteiten is bijvoorbeeld onzeker omdat er geen landelijk domeinspecifiek platform of instituut is dat zich richt op het gehele SSH-domein. Hierdoor is er geen adequate bodem die als basis kan dienen voor het coördineren en opbouwen van digitale infrastructuurle voorzieningen binnen de SSH. Een daarmee gerelateerd punt van aandacht is dat een landelijke visie en onderzoeksagenda van de SSH op het gebied van digitalisering ontbreekt. Dit is een van de oorzaken van de versnipperde expertise en de beperkte (landelijke) samenwerking op het gebied van digitalisering tussen zowel universiteiten als infrastructuren. Tegelijkertijd is er een sterke behoefte aan samenwerking om de impact en positie van de SSH te optimaliseren. Bestaande digitale SSH-infrastructuren zijn vaak gericht op een beperkt aantal disciplines, terwijl ze voor het gehele SSH-domein relevant kunnen zijn. Uiteraard is duurzame financiering een belangrijk aspect hierbij. Ook voor Digitale Samenleving (VSNU) is dit een uitdaging omdat er geen specifiek geoormerkt budget is voor dit onderzoeksprogramma.

Kansen

Er zijn steeds meer regionale, nationale en internationale initiatieven en wetenschappelijke innovatie- en beleidsagenda's die zich richten op de vraagstukken van de digitale samenleving. Significante bijdrages vanuit de SSH zijn hierbij gewenst. De maatschappij is er zich steeds meer van bewust dat het voor een succesvolle implementatie van technische innovaties, robotisering en digitalisering van doorslaggevend belang is dat er voldoende wordt geïnvesteerd in de SSH-kant. De SSH zijn uitermate geschikt om zowel te reflecteren op, als ook mede vorm te geven aan verantwoorde digitaliseringsprocessen en digitale infrastructuur. Een landelijk domeinspecifiek SSH-platform of -instituut dat onderzoeksactiviteiten en -infrastructuur op het gebied van digitalisering coördineert, biedt de mogelijkheid om adequaat hierop in te spelen. Vanwege het multidisciplinair karakter van de vraagstukken is er ook behoefte aan meer grensoverschrijdende samenwerking tussen SSH-disciplines en universiteiten op het gebied van onderzoek en infrastructuur. Hierbij zouden de SSH ook meer en beter gebruik kunnen maken van de kansen van digitale technieken, big data en de mogelijkheden van AI. Daarmee is het mogelijk om data te verrijken en zo een grotere bijdrage te leveren aan maatschappelijk relevante onderzoeksvragen.

Bedreigingen

Tegenover een groeiende behoefte aan SSH-digitaliseringsonderzoek- en infrastructuur staat een beperkte financiering. Er zijn te weinig beschikbare middelen om de vele uitdagingen en ambities te realiseren. De hoge aanvraagdruk werkt ook nog beperkend. Daarnaast wordt de continuïteit van bestaande basisfaciliteiten (zoals het LISS panel) bedreigd doordat een

duurzaam financieringsmodel ontbreekt. SSH-infrastructuren bouwen vaak voort op (digitale) longitudinale data die voortdurend worden aangevuld en gekoppeld en daarmee vormen zij het fundament voor vooraanstaand onderzoek. Onzekerheid over en gebrek aan duurzame financiering vormen dus een groot risico. Een ander punt van aandacht is een versnippering van de digitaliseringsexpertise door onvoldoende regie en samenwerking. Tot slot is de behoefte aan meer interdisciplinair SSH-digitaliseringsonderzoek onderhevig aan het feit dat wetenschappers met een interdisciplinaire signatuur meer moeite hebben om hun carrière te ontwikkelen. Nog altijd overheerst de vakgebiedsgerichte instelling. Dat maakt het lastig om interdisciplinair onderzoek gefinancierd te krijgen en bemoeilijkt de samenwerking tussen onderzoekers van verschillende disciplines.

Doelstellingen en maatregelen

De SWOT-analyse laat zien dat er veel knelpunten, kansen en uitdagingen zijn voor de SSH op het gebied van digitaliseringsonderzoek en -infrastructuur. Met het domeinbrede plan rond digitale SSH wordt het SSH-domein de mogelijkheid om een aantal van deze knelpunten, kansen en uitdagingen te adresseren. In overleg met het SSH-veld is in dit kader een aantal doelstellingen en maatregelen opgesteld die hieraan moeten bijdragen.

Doelstellingen

Het hoofddoel van het domeinbrede plan rond digitale SSH is het versterken van het onderzoek en de infrastructuur binnen het gehele SSH-domein op het gebied van digitalisering.

Hiertoe zijn de volgende doelstellingen opgesteld:

- Vergroten en versterken van interdisciplinair SSH-onderzoek naar digitalisering en de relevante maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen op dit gebied.
- Versterken van digitale infrastructuurele voorzieningen binnen de SSH, inclusief de regie hierop.
- Vergroten van interdisciplinaire samenwerking tussen de sociale wetenschappen en geesteswetenschappen op het gebied van digitaliseringsonderzoek- en infrastructuur.
- Waarborgen van continuïteit van lopende initiatieven binnen de SSH op het gebied van digitaliseringsonderzoek- en infrastructuur.
- Vergroten van het strategisch vermogen en de organisatiegraad van de SSH op het gebied van digitalisering.
- Aantrekken en behouden van onderzoekstalent binnen de SSH met (interdisciplinaire) expertise op het gebied van digitalisering, inclusief het bieden van kansen voor interdisciplinaire onderzoekers.

Maatregelen

Om het hoofddoel en de doelstellingen te realiseren, worden de volgende twee maatregelen voorgesteld:

- Oprichten van een landelijk platform dat gericht is op het opzetten, versterken en coördineren van digitale infrastructurele voorzieningen binnen het SSH-domein, inclusief het stimuleren en faciliteren van samenwerking op nationaal niveau.
- Opzetten van een NWO-call voor excellent, vrij, nieuwsgierigheidsgedreven en interdisciplinair SSH-onderzoek naar maatschappelijke en wetenschappelijke digitaliseringsvraagstukken.

In de volgende hoofdstukken zijn deze twee maatregelen nader onderbouwd en uitgewerkt.

Digitale infrastructurele voorzieningen

Binnen het domeinbrede plan rond digitale SSH is € 2 miljoen per jaar (eerste geldstroom) beschikbaar gesteld voor landelijke infrastructurele voorzieningen op het gebied van digitalisering. Zoals eerder beschreven zal hiertoe één landelijk platform worden opgericht voor het gehele SSH-domein dat diverse taken en verantwoordelijkheden krijgt, waaronder het toekennen van middelen aan digitale infrastructurele voorzieningen.

Waarom een landelijk platform?

De SWOT-analyse laat zien dat er diverse knelpunten, kansen en uitdagingen zijn voor de SSH op het gebied van digitale infrastructurele voorzieningen. Het opzetten van een landelijk platform wordt door het SSH-veld gezien als een passend antwoord hierop. Momenteel is er voor het SSH-domein geen sterke, brede basis waarop digitale infrastructurele voorzieningen kunnen worden gebouwd. Hoewel ODISSEI en CLARIAH als (voorgestelde) infrastructurele clusterfaciliteiten zijn opgenomen in de Nationale Roadmap voor Grootschalige Wetenschappelijke Infrastructuur, is er binnen het SSH-domein geen strategische landelijke coördinatie van dergelijke faciliteiten. Daarnaast wordt de continuïteit van bestaande basisfaciliteiten bedreigd doordat een duurzaam financieringsmodel ontbreekt. Het platform kan een bijdrage leveren aan zowel de basis van digitale infrastructurele voorzieningen als de strategische landelijke coördinatie hiervan binnen het SSH-domein.

Met het platform ontstaat een gezamenlijk, landelijk initiatief dat gericht is op het opzetten, versterken en coördineren van digitale infrastructurele voorzieningen binnen het SSH-domein en op het stimuleren en faciliteren van samenwerking. Vanuit deze overkoepelende functie kan het platform (door het SSH-veld gedragen) strategische plannen en keuzes op nationaal niveau maken. Dit zal bijdragen aan het vergroten van het strategisch vermogen en de organisatiegraad van de SSH op het gebied van digitalisering. Daarnaast biedt dit de mogelijkheid om de middelen op een verantwoorde en strategische wijze toe te kennen aan digitale infrastructurele voorzieningen en de continuïteit hiervan te waarborgen. Het platform zal nadrukkelijk andere, meer programmerende taken krijgen dan de Permanente Commissie voor Grootschalige Wetenschappelijke Infrastructuur (PC-GWI). De PC-GWI is voornamelijk gericht op het financieren van grote clusterfaciliteiten, terwijl het platform een impuls zal geven aan digitale infrastructurele voorzieningen voor de SSH door het financieren van kleinere initiatieven en (delen van) bestaande voorzieningen. Het platform zal dus niet in alle behoeften van het SSH-veld kunnen voorzien.

Ook biedt het platform kansen om samenwerkingsmogelijkheden tussen digitale infrastructuur te signaleren en te stimuleren, zodat massa en focus wordt gecreëerd. Zoals wordt aangebevolen in het adviesrapport *Topwetenschap vereist topinfrastructuur* van de ICT-commissie die is ingesteld door de PC-GWI, zal het platform afstemming en samenwerking zoeken met reeds bestaande nationale initiatieven zoals DANS, Netherlands eScience Center en SURF. Deze initiatieven hebben belangrijke aanvullende doelen en functies, maar zijn niet bedoeld of in staat om de infrastructurele basisvoorzieningen voor de SSH te plannen en te verzorgen. In vergelijking met deze initiatieven kan het platform gemakkelijker voorzieningen realiseren en coördineren die relevant en gewenst zijn voor het SSH-veld. De digitale infrastructuur waar het SSH-veld behoefte aan heeft, is van een fundamenteeler niveau en gaat vooraf aan vraagstukken rond documentatie, archivering of de inzet van informatica en hardware. Het gaat om geavanceerde mogelijkheden om data te verzamelen, te koppelen en op een toegankelijke manier beschikbaar te stellen.

Opdracht landelijk platform

Het landelijk platform krijgt als primaire opdracht het opzetten, versterken en coördineren van bestaande en nieuwe digitale infrastructurele voorzieningen binnen het SSH-domein, inclusief het stimuleren van samenwerking op dit gebied. Daartoe zal het platform enerzijds met ideeën komen voor nieuwe initiatieven en deze aandragen bij bestaande infrastructures en anderzijds bestaande infrastructures vragen om met ideeën te komen voor nieuwe initiatieven. Het platform zal dus aansluiting zoeken bij bestaande infrastructures en geen eigen initiatieven opzetten die concurreren met bestaande voorzieningen. Het platform is gericht op een combinatie van continuïteit bieden aan bestaande initiatieven en het creëren van een kweekvijver voor nieuwe ideeën.

Een tweede opdracht voor het landelijk platform is het opstellen van een korte- en een langetermijnstrategie. In de langetermijnstrategie wordt de stip op de horizon geschetst voor het SSH-domein op het gebied van digitale infrastructurele voorziening. Daarbij wordt onder meer ingegaan op de uitdagingen voor het SSH-veld en de gewenste situatie over zes jaar (na afloop van het domeinplan SSH).

Taken landelijk platform

De opdrachten aan het landelijk platform leiden tot een aantal bijbehorende taken:

- Ontwikkelen van een korte- (in het eerste jaar) en een langetermijnstrategie (in de eerste drie jaar), waarbij rekening wordt gehouden met ideeën en wensen voor bestaande en nieuwe digitale infrastructurele voorzieningen binnen het SSH-domein. In de langetermijnstrategie wordt ook de governance van het platform uitgewerkt.
- Middelen toekennen aan digitale infrastructurele voorzieningen binnen het SSH-veld. Het kan hierbij gaan om zowel de versterking en opschaling van bestaande initiatieven als het opzetten van nieuwe initiatieven.
- Zorgdragen voor samenwerking en afstemming binnen het SSH-veld op het gebied van digitale infrastructurele voorzieningen, zowel bij bestaande als bij nieuwe initiatieven. Het gaat hierbij ook om afstemming met onder andere DANS, Nederlands eScience Center en SURF.

Het landelijk platform dient significante wijzigingen in zijn taken gedurende de looptijd van het domeinplan SSH af te stemmen met het SSH-veld en de OCW-beoordelingscommissie.

Governance landelijk platform

In het kader van de belangrijke rol die het landelijk platform zal innemen voor het SSH-veld, zal het bestuur van het platform enerzijds bestaan uit vertegenwoordigers van diverse SSH-disciplines en anderzijds uit vertegenwoordigers van relevante, reeds bestaande (digitale) infrastructuren. Het bestuur zal in de opstartfase bestaan uit de leden van het SSH-be raad, aangevuld met drie nader te selecteren vertegenwoordigers van ODISSEI, CLARIAH en Health-RI. ODISSEI en CLARIAH zijn op dit moment de twee grootste netwerken op het gebied van digitale infrastructuur in het SSH-veld. Health-RI wordt betrokken omdat dit een van de verwante initiatieven is waarmee samenwerking groeiende is vanuit digitale SSH-infrastructuren, zoals ODISSEI. De uitwerking van de toekomstige governance van het platform is onderdeel van de langetermijnstrategie. Uiteindelijk zal het platform een onafhankelijk bestuur krijgen, met daarin vertegenwoordigers van de eerdergenoemde partijen: SSH-be raad, ODISSEI, CLARIAH en Health-RI.

Het SSH-veld heeft voorgesteld om het platform te laten indalen bij één universiteit en deze het penvoerderschap te geven. In overleg met het SSH-veld is gekozen voor de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR). Deze universiteit zal het platform hosten en ondersteunen. De EUR krijgt een financiële tegemoetkoming van circa € 50 duizend per jaar voor de ondersteuning en coördinatie van de platformactiviteiten. De universiteit legt financiële verantwoording hierover af aan het platform.

Inhoudelijk kader landelijk platform

In overleg met het SSH-veld is een inhoudelijk kader opgesteld voor het landelijk platform. Dit kader bestaat uit vier pijlers waarlangs ideeën en wensen voor bestaande en nieuwe digitale infrastructuurele voorzieningen kunnen worden ingedeeld. Het is uiteraard mogelijk dat een initiatief meerdere pijlers beslaat. Daarbij kan samenwerking plaatsvinden binnen en tussen deze pijlers. Voor de langetermijnstrategie van het platform bieden de kaders een inhoudelijk uitgangspunt.

Het inhoudelijk kader van het landelijk platform zal bestaan uit de volgende vier pijlers:

-
- A. Dataverzameling:** infrastructuur rondom het verzamelen van data. Met name longitudinale dataverzameling is van belang voor de SSH. Een voorbeeld van deze pijler is het LISS panel (zie tabel 4). Daarnaast gaat het ook om innovatieve dataverzameling en nieuwe gezamenlijke initiatieven die toegankelijk zijn voor alle SSH-disciplines.
 - B. Toegang tot materialen en data:** adequate bewaarinfrastructuren van materialen en data zijn van belang voor de SSH. Bijvoorbeeld archieven, toespraken en de inhoud van sociale media. Daarbij is het belangrijk dat deze materialen en data beschikbaar worden gesteld en toegankelijk zijn voor het SSH-veld. ODISSEI en CLARIAH (zie tabel 4) zijn actief op dit gebied.
 - C. Dataconnectiviteit:** infrastructuur rondom het koppelen van databestanden. Dit is een belangrijk element voor innovatief en interdisciplinair SSH-onderzoek. Daarnaast gaat het hierbij om het toegankelijk maken van algoritmen en het delen van data stimuleren binnen en tussen disciplines. Een voorbeeld van een dergelijke infrastructuur is CLARIAH (zie tabel 4). Een ander voorbeeld is de ontwikkeling van de ODISSEI Data Facility door het CBS en SURF: een virtuele IT-omgeving voor de sociale wetenschappen waarin data veilig kan worden gekoppeld en geanalyseerd in een high performance computing-omgeving.
 - D. Expertise hub voor datamanagement en stewardship in SSH:** een landelijke voorziening die - in afstemming met andere landelijke infrastructuur - (expert) ondersteuning biedt voor de SSH op het gebied van datamanagement en stewardship. Hierbij gaat het ook om expertise over het beschikbaar stellen en toegankelijk maken van data. Met een dergelijke expertise hub wordt onderzoekers ondersteuning, kennis en vaardigheden aangeboden op dit gebied. Hieronder valt ook de beschikbaarheid van trainingen, workshops en best practices.
-

Tabel 4. Beschrijving LISS panel, ODISSEI en CLARIAH

Infrastructuur	Bedreigingen
LISS panel	Het LISS panel (Langlopende Internet Studies voor de Sociale Wetenschappen) is het belangrijkste onderdeel van het MESS project (Measurement and Experimentation in the Social Sciences). Het panel bestaat uit 5.000 huishoudens en 8.000 personen, en is gebaseerd op een steekproef van huishoudens, getrokken door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het wordt uitgevoerd door CentERdata en bestaat sinds oktober 2007. Het LISS panel biedt onderzoekers de mogelijkheid om hun vragenlijsten digitaal af te nemen in het panel. De data verkregen uit deze studies worden gepubliceerd en kunnen ook gebruikt worden door andere onderzoekers. www.website.lisspanel.nl
ODISSEI	ODISSEI (Open Data Infrastructure for Social Science and Economic Innovations) is een infrastructuur voor de sociale wetenschappen in Nederland waarin data wordt verzameld, gekoppeld en beschikbaar gesteld om vraagstukken op het gebied van onder andere migratie, werkgelegenheid, veiligheid en gezondheid vanuit verschillende disciplines te adresseren. Via ODISSEI krijgen onderzoekers toegang tot grootschalige en longitudinale dataverzamelingen die gekoppeld zijn aan CBS-registraties. ODISSEI is een gezamenlijk initiatief van de projectleiders van grootschalige dataverzamelingen, het CBS, SURFsara, CentERdata en NWO. De EUR is de penvoerder van ODISSEI. www.odissei-data.nl
CLARIAH	Common Lab Research Infrastructure for the Arts and Humanities (CLARIAH) is een gedistribueerde onderzoeksinfrastructuur voor de sociale en geesteswetenschappen. Onderzoekers hebben via de CLARIAH-infrastructuur toegang tot grote verzamelingen digitale data uit verschillende disciplines die aan elkaar gekoppeld zijn en tot innovatieve en gebruiksvriendelijke applicaties voor de verwerking van deze data. Zowel de data als de applicaties worden duurzaam beheerd. Het CLARIAH-consortium bestaat uit meer dan veertig partners: naast alle Nederlandse geesteswetenschappelijke onderzoeksinstituten zijn ook universiteitsbibliotheken, erfgoedinstellingen, publieke organisaties en bedrijven aangesloten. Huygens ING is de penvoerder van CLARIAH. www.clariah.nl

Ideeën en wensen SSH-veld voor digitale infrastructurele voorzieningen

Er hebben meerdere overleggen plaatsgevonden met stakeholders uit het SSH-veld om input op te halen voor ideeën en wensen voor digitale infrastructurele voorzieningen, zowel voor bestaande als voor nieuwe initiatieven. Daarnaast is er een expliciete uitvraag gedaan om aanvullende input op te halen bij de landelijke decanenoverleggen. Hieruit blijkt dat er binnen het SSH-veld veel steun is voor het aansluiten bij en versterken van reeds bestaande initiatieven. Daarnaast zijn er diverse ideeën en wensen voor nieuwe digitale infrastructurele voorzieningen die gefinancierd kunnen worden vanuit de middelen van het ministerie van OCW. Deze ideeën en wensen zijn ongeprioriteerd op hoofdlijnen beschreven met de vier pijlers van het landelijk platform als kader zie in bijlage 1. Het gaat hier slechts om voorbeelden. Uiteindelijk zal het landelijk platform beslissen welke initiatieven worden gefinancierd.

LISS panel

Op basis van de consultaties van het SSH-veld blijkt dat het waarborgen en continueren van het LISS panel als een hoofdprioriteit wordt gezien. Het LISS panel, dat longitudinaal waarnemingsonderzoek combineert met (survey-)experimenten, wordt als een zeer wenselijk onderdeel gezien van de infrastructurele basisvoorzieningen voor de SSH. Het LISS panel kent echter financiële uitdagingen doordat een duurzaam financieringsmodel ontbreekt. In overleg met het SSH-veld is daarom besloten dat het LISS panel een structurele financiering krijgt van circa € 400 duizend per jaar. Daarbij zal aan (een deel van) de SSH-faculteiten om cofinanciering worden gevraagd. Hiermee wordt ingezet op de versteviging van de basis en de verdere uitbouw van het LISS panel, zodat de toekomst van deze infrastructuur wordt gewaarborgd.

Procedure financiering initiatieven

Zoals eerder beschreven, zal er vanuit de middelen van het ministerie van OCW jaarlijks € 2 miljoen (eerste geldstroom) worden ingezet voor landelijke infrastructurele voorzieningen op het gebied van digitalisering. Het landelijk platform zal verantwoordelijk zijn voor het toekennen van middelen aan digitale infrastructurele voorzieningen binnen het SSH-domein. Het kan hierbij gaan om zowel de versterking en opschaling van bestaande initiatieven als het opzetten van nieuwe initiatieven. Na aftrek van de structurele financiering voor het LISS panel (circa € 400 duizend per jaar) en de middelen voor de ondersteuning van het landelijk platform (circa € 50 duizend) is er ongeveer € 1,55 miljoen per jaar beschikbaar voor de financiering van digitale infrastructurele voorzieningen. Deze middelen kunnen gebruikt worden voor zowel de incidentele als de structurele financiering van digitale infrastructurele voorzieningen. Hiermee worden zowel de sociale wetenschappen als de geesteswetenschappen bediend. Er zullen twee subsidierondes komen (om de drie jaar). In beide rondes kunnen aanvragen worden ingediend voor de financiering van digitale infrastructurele voorzieningen. De verdere details van de subsidierondes zullen door het landelijk platform worden uitgewerkt.

Voorwaarden

In lijn met de eerder beschreven opdracht, is er een aantal voorwaarden waaraan ideeën voor digitale infrastructurele voorzieningen moeten voldoen. Ongeacht of het gaat om de versterking van bestaande initiatieven of het opzetten van nieuwe initiatieven, zal het landelijk platform de volgende voorwaarden in acht nemen bij de beoordeling van aanvragen:

- Nationaal belang: initiatieven moeten toegankelijk en relevant zijn voor meerdere disciplines en universiteiten.
- Strategisch: initiatieven moeten aansluiten bij de langetermijnstrategie die opgesteld zal worden door het landelijk platform.
- Lange termijn: initiatieven dienen voor langere termijn opgezet te worden. Het hoeft echter niet per definitie te gaan om structurele initiatieven.
- Samenwerking SS en H: voorkeur wordt gegeven aan initiatieven waarbij zowel de sociale wetenschappen als geesteswetenschappen betrokken zijn.

Beoordeling van landelijk platform

De beoordeling van de activiteiten van het landelijk platform zal geschieden door de beoordelingscommissie die door het ministerie van OCW is ingesteld. Er zal een beoordeling plaatsvinden na drie en na zes jaar. In deze beoordeling zal geëvalueerd worden in hoeverre de activiteiten van het platform hebben bijgedragen aan de doelstellingen van het domeinbrede plan rond digitale SSH. Daarnaast beoordeelt de commissie de kwaliteit van de initiatieven waaraan middelen zijn toegekend en toetst ze of deze aansluiten op het domeinbeeld. De evaluatie na drie jaar is een tussentijdse evaluatie. Indien de commissie na de laatste beoordeling (na zes jaar) van oordeel is dat de plannen succesvol zijn geïmplementeerd, zullen de middelen structureel beschikbaar blijven. De commissie zal daarbij ook evalueren of het landelijk platform nog noodzakelijk is en adviseren over de wijze waarop de middelen in de toekomst via de eerste geldstroom worden ingezet.

Interdisciplinair SSH-digitaliseringsonderzoek

De tweede maatregel van het domein-breed plan rond digitale SSH is het opzetten van een NWO-call voor het financieren van excellent, vrij, nieuwsgierigheidsgedreven en interdisciplinair SSH-onderzoek naar maatschappelijke en wetenschappelijke digitaliseringsvraagstukken. De € 2 miljoen per jaar (20%) die via NWO dient te lopen, wordt hiervoor ingezet. NWO gaat een call opzetten voor het in competitie uitkeren van deze middelen. Dit hoofdstuk bevat een beschrijving en aankondiging van deze call op hoofdlijnen.

Waarom een NWO-call voor interdisciplinair SSH-digitaliseringsonderzoek?

Uit de SWOT-analyse en de gesprekken met het SSH-veld blijkt dat er behoefte is aan het vergroten en versterken van interdisciplinair SSH-onderzoek op het gebied van digitalisering. Via de NWO-call wordt deze behoefte geadresseerd en wordt het SSH-domein de mogelijkheid geboden in te spelen op een deel van de maatschappelijke en wetenschappelijke vraagstukken van de digitale samenleving. De call zal ruimte bieden voor zowel fundamenteel als toegepast onderzoek op dit gebied. Met de call wordt tevens het profiel en de concurrentiepositie van het SSH-domein versterkt en de maatschappelijke impact van de SSH verder geoptimaliseerd. De onderzoeksresultaten kunnen bijvoorbeeld gebruikt worden voor de versterking van de digitale weerbaarheid van de samenleving en de optimalisatie van digitale technologieën. Daarnaast biedt de call het SSH-veld de kans om meer en beter gebruik te maken van de toenemende mogelijkheden die digitale technieken, big data en AI bieden.

Via de call wordt ook ingespeeld op de erkende noodzaak en kansen voor het bevorderen van samenwerking tussen sociale wetenschappen en geesteswetenschappen. Uit zowel de inleiding als de SWOT-analyse blijkt dat samenwerking tussen disciplines een randvoorwaarde is om tot adequate en innovatieve oplossingen te komen voor de complexe vraagstukken van de digitale samenleving. Samenwerking tussen sociale wetenschappen en geesteswetenschappen is daarom een vereiste in de call. Met deze voorwaarde wordt ook tegemoetgekomen aan de motie-Bruins over voldoende aandacht voor de geesteswetenschappen. Verder wordt er met de call ingespeeld op de behoefte om kansen te bieden aan onderzoekstalent binnen de SSH met interdisciplinaire expertise op het gebied van digitalisering. Ook wordt er met de call een indirecte bijdrage geleverd aan diverse routes van de NWO en de onderzoekslijnen van het onderzoeksprogramma Digitale Samenleving (VSNU). Tot slot zal dit ook mogelijkheden bieden voor onderwijs, bijvoorbeeld door onderzoeksresultaten te gebruiken in onderwijsprogramma's.

NWO-call

Momenteel is een domeinbrede Call for Proposals 'Open Competitie voor Digitalisering SSH' in voorbereiding. Er zal een subsidie-instrument rond digitalisering in de SSH worden ingericht. In december 2018 zal het NWO-domeinbestuur Sociale en Geesteswetenschappen (SGW) hiervoor een uitgewerkt voorstel Call for Proposals ontvangen, waarin onder andere nader wordt ingegaan op welk type onderzoek gefinancierd kan worden, wie kan indienen, en op het aan te vragen budget, het beoordelingsproces en het tijdspad.

De uitgangspunten en hoofdlijnen van de NWO-call zijn als volgt:

- ▶ Er zal een apart subsidie-instrument worden opgezet dat naast de Open Competitie SGW en de Promoties in de Geesteswetenschappen een plaats zal krijgen in de SGW Open Onderzoeksruijnte.
- ▶ Het budget zal worden ingezet voor twee subsidierondes, wat inhoudt dat er per ronde € 6 miljoen beschikbaar is.
- ▶ De calls zullen worden uitgezet in 2019 (jaar 1) en 2021 (jaar 3), dit vanwege de looptijd van het domeinplan (2019-2024).
- ▶ De call geeft een zeer korte aanduiding van het terrein 'digitalisering', met name voor wat betreft het onderzoek dat wordt uitgesloten (bijvoorbeeld geen digitalisering van archieven).
- ▶ De te financieren projecten zijn altijd gericht op samenwerking van onderzoekers in de sociale en de geesteswetenschappen. Daarom vragen twee onderzoekers gezamenlijk het project aan: een onderzoeker die gepromoveerd en werkzaam is in het Humanities-veld en een onderzoeker die gepromoveerd en werkzaam is in het Social Sciences-veld. Deze twee aanvragers zijn werkzaam aan (twee van) de 52 SSH-faculteiten in Nederland; één van hen treedt op als hoofdaanvrager, de ander is mede-aanvrager. Onderzoekers uit andere velden en onderzoekers die werkzaam zijn in het SSH-veld maar niet zijn aangesteld aan één van de 52 SSH-faculteiten kunnen geen hoofd- of mede-aanvrager zijn, maar kunnen wel deelnemen aan het onderzoeksteam/consortium.
- ▶ Voor het aanvragen van budget zal gebruik worden gemaakt van de geharmoniseerde NWO-financieringsmodules. In beginsel zullen zo veel mogelijk modules (personeel, materieel) worden opengesteld. Het aan te vragen budget zal maximaal € 750 duizend zijn.
- ▶ De in te dienen projecten hebben voor de eerste ronde een looptijd van maximaal vier jaar.
- ▶ Uitgaande van een budget van € 6 miljoen per ronde en aanvragen van een gemiddelde omvang van € 500 duizend, kunnen maximaal 12 aanvragen worden gehonoreerd. Bij een honoreringspercentage van 30 procent zouden er circa 35 tot 40 uitgewerkte aanvragen zijn. Omdat er meer aanvragen worden verwacht en om de aanvraaglast te beperken, zal gewerkt worden met korte vooraanmeldingen.
- ▶ De uitgewerkte aanvragen worden in beginsel niet aan referenten voorgelegd, om een spoedige besluitvorming te bereiken. De aanvragers van alle uitgewerkte voorstellen worden uitgenodigd voor een interview.
- ▶ Wanneer een onderzoeker een vooraanmelding indient die wordt afgewezen, staat het hem of haar vrij om aansluitend een aanvraag in te dienen in de Open Competitie SGW. Een onderzoeker die een uitgewerkte aanvraag indient bij de Open Competitie voor Digitalisering SSH kan niet indienen voor de Open Competitie SGW, vanwege de daar geldende indieningsbeperkingen.
- ▶ De aanvragen zullen worden beoordeeld door een SGW-brede beoordelingscommissie, waarbij het voornemen is om in deze commissie een link (personele unie) met de OCW-

beoordelingscommissie te maken. De (internationale) beoordelingscommissie bestaat uit voldoende personen om de interviews te kunnen afnemen. De commissie is een adequate afspiegeling van de disciplinaire samenstelling van SGW, ruimt voldoende plaats in voor deskundigen op het terrein van digitalisering en is evenwichtig wat betreft man/vrouw-verhouding en spreiding over universiteiten.

- De beoordelingscriteria van de Open Competitie worden gevolgd, aangepast met criteria voor samenwerking en digitalisering.
- Het NWO-domeinbestuur SGW is het besluitnemend orgaan.

Indicatief tijdspad

November 2018	De Call for Proposals wordt uitgewerkt
December 2018	Het NWO-domeinbestuur SGW besluit over de Call for Proposals
Januari 2019	Het ministerie van OCW besluit over het domeinplan SSH; de Call for Proposals wordt gepubliceerd
Maart - april 2019	Deadline van de vooraanmeldingen
(Begin) juni 2019	Besluit over de vooraanmeldingen
(Eind) September 2019	Deadline voor de uitgewerkte aanvragen
November 2019	Interviews
December 2019	Besluit over honorering

NB. Dit tijdspad is uitdrukkelijk onder voorbehoud; er kunnen nog bijstellingen/wijzigingen plaatsvinden.

Bijlage Ideeën en wensen digitale infrastructurele voorzieningen

Deze bijlage bevat een overzicht van ideeën en wensen van het SSH-veld voor nieuwe digitale infrastructurele voorzieningen. Deze voorbeelden zijn ongeprioriteerd op hoofdlijnen beschreven met de vier pijlers van het landelijk platform als kader. Het gaat hier slechts om voorbeelden. Uiteindelijk zal het landelijk platform beslissen welke initiatieven worden gefinancierd.

A. Dataverzameling

- Verplaatsbare, geïntegreerde onderzoekslaboratoria met Virtual Reality/3D techniek, en mogelijkheden voor bijvoorbeeld visualisaties en spreker-herkenning.
- M3 (Molecuul, mens en maatschappij), zoals opgenomen in de KNAW-Agenda groot-schalige onderzoeksfaciliteiten (2016): een interdisciplinaire data-infrastructuur voor populatieonderzoek naar de effecten van genomics op de samenleving en de feedback van cultuur en samenleving op de expressie van het Nederlandse genoom.

B. Toegang tot materialen

- Betere ontsluiting en toegankelijkheid van data van het CBS voor universiteiten, inclusief de mogelijkheid voor universiteiten om samen met het CBS surveys te ontwikkelen zodat het eenvoudiger wordt om de gewenste primaire data te verzamelen. Een andere gerelateerde gewenste vernieuwing is om met het CBS tijdreeksen te ontwikkelen die beschikbaar komen voor de onderzoeksgemeenschap.
- ODISSEI continueren en versterken. Kapitaliseren op deze voorziening wordt gezien als een goed en logisch vervolg (in plaats van kijken naar een nieuwe voorziening op dit gebied). Vanuit ODISSEI is er ook een groeiende samenwerking met Health-RI.
- Bewaarinfrastructuur en zoekinterfaces voor databases op het vlak van erfgoed en op het vlak van taal- en spraakpathologie en taalvariatie. Hieronder valt ook de behoefte aan toegang tot (openbare) datasets, instrumenten en methoden (algoritmes). CLARIAH is actief op dit gebied.
- Digitalisering van historische reeksen en data binnen alle SSH-disciplines.
- Een neuropsychologische database (bv. data van hersenscans of gedragsvragenlijsten) die toegankelijk is voor onderzoekers en klinici om onderzoek te doen, zodat diagnoses en behandelingen kunnen worden geoptimaliseerd.
- Een publieke online databank die nationale rechtspraak uit EU-landen bevat waarin grensoverschrijdende thema's aan de orde komen, zodat rechtspraak uit andere landen toegankelijk wordt.

C. Dataconnectiviteit

- CLARIAH continueren en versterken. CLARIAH heeft recent financiering van NWO ontvangen, maar er zijn nog diverse openstaande behoeftes en mogelijkheden. Bijvoorbeeld het uitbreiden van het aantal SSH-partners en -disciplines.
- Verbindingen leggen tussen infrastructuren, bijvoorbeeld tussen ODISSEI en CLARIAH. Voorbeelden zijn historisch onderzoek (de Historische Steekproef Nederland (HSN)), linguïstische (analyses van spraak via interviews) en netwerkanalyses.
- Faciliteiten om gelijksoortige psychologische en pedagogische experimenten, die doorgaans afzonderlijk in lokale settings worden uitgevoerd, te koppelen om de betrouwbaarheid en geldigheid van resultaten te vergroten.

D. Expertise hub voor datamanagement en stewardship in SSH

- Een landelijke voorziening die (expert) ondersteuning biedt bij de opslag, archivering, beheer en analyse van (big) data en het beheer van infrastructuur zoals computers en databanken. SURF en het Netherlands eScience Center zijn actief op dit gebied.
- Een infrastructuur (of platform) die het mogelijk maakt om juridische teksten te analyseren met natural language processing technieken. Dit is nodig voor de ontwikkeling van computationele analysetechnieken in de rechtsgeleerdheid. Het Netherlands eScience Center is actief op dit gebied.
- Digitale infrastructuur die ook voor het onderwijs meer samenwerking mogelijk maakt, bijvoorbeeld door *global sourcing* van cursussen en het gezamenlijk digitaal aanbieden van onderwijs.

Samen Sterker

Sectorplan Rechtsgeleerdheid:

Samenwerking en vernieuwing

Inhoud

Sectorplan Rechtsgeleerdheid

Het belang van de rechtswetenschap	55
Ontwikkelingen in de rechtswetenschap	55
Ontwikkelingen aan de juridische faculteiten	57
Onderzoek	57
Onderwijs	58
Personeel	58
SWOT-analyse en speerpunten	60
Speerpunt 1 Vergroten en versterken van de aanwas van jonge onderzoekers	63
Onderzoeksmaster en honoursmaster toeleveranciers	63
Onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers	64
Key performance indicators	64
Speerpunt 2 Empirical Legal Studies	65
Key Performance Indicators	66
Speerpunt 3 Digital Legal Studies	67
Digital justice en digitale infrastructuur	67
Digitale transformatie: Privacy, gegevensbescherming, meningsvorming en cybersecurity	68
Key Performance Indicators	69
Speerpunt 4 Conflictoplossende instituties	69
Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de bestuurlijke instituties	70
Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de rechtspraak	71
Key performance indicators	72
Speerpunt 5 Transformatieve werking van globalisering in het recht	72
Transformatie van legitimiteit: democratie, rechtsstaat en verantwoordelijkheid	73
Verplaatsing van de behartiging van publieke belangen naar andere actoren	74
Effectieve rechtsbescherming	75
Key performance indicators	76
Speerpunt 6 Herijking van publieke belangen in private verhoudingen	77
Nieuwe uitdagingen	77
Key Performance Indicators	79
Implementatie, budget en beoordeling	80

Het belang van de rechtswetenschap

‘Ubi iudicia deficiunt, incipit bellum’ luidt de spreuk op het gebouw van de Hoge Raad aan het Korte Voorhout in Den Haag. Ze is ontleend aan Hugo de Groot en betekent, vrij vertaald: ‘wanneer de rechtspraak faalt, begint de oorlog’. Het recht biedt naast instrumenten om bestuurlijk effectief te kunnen opereren, ook belangrijke waarborgen tegen willekeur en machtsmisbruik. Deze waarborgen zijn bijvoorbeeld de in de Grondwet vastgelegde Trias Politica en in de verdragen vastgelegde mensenrechten.

Wetgeving, rechtspraak en rechtshandhaving zijn in Nederland van zeer hoog niveau. Nederland scoort hoog op de Rule of Law ¹ Index van het World Justice Project, dat jaarlijks onderzoek laat verrichten naar de mate waarin landen zich conformeren aan de Rule of Law. Het onderzoek omvat 113 landen wereldwijd. Nederland staat sinds 2016 op de vijfde plaats in deze index, na Denemarken, Noorwegen, Finland en Zweden. De hoge kwaliteit van het rechtssysteem is van grote betekenis voor het welzijn van burgers. Zoals in deel A van dit rapport al is gesteld, hangt de mate van het welbevinden van de burgers van een land sterk samen met een sterke democratische rechtsstaat, de kwaliteit van het openbaar bestuur en de individuele vrijheid die burgers ervaren.² Nederland behoort internationaal tot de landen waarvan de burgers het hoogste niveau van welbevinden ervaren.³ Maar een goed functionerend rechtssysteem is ook zeer belangrijk voor de welvaart in een land. Uit onderzoek van Van Velthoven ⁴ blijkt de economische waarde van een goed georganiseerde juridische infrastructuur. Bescherming van private eigendomsrechten tegen derden en tegenover de staat en het functioneren van de rechtspraak dragen in hoge mate bij aan de verschillen in welvaart tussen landen.

Het recht is echter geen rustig bezit. Digitalisering, globalisering en veranderingen in de sociale en economische verhoudingen nopen steeds tot heroverwegen en bijstellen van juridische instrumenten en waarborgen. Het op hoog niveau houden van het bestaande stelsel kan alleen bij de gratie van een hoog ontwikkelde rechtswetenschap. Daarvoor zijn sterke juridische faculteiten, die uitstekende rechtswetenschappers afleveren, onontbeerlijk. In landen die geen sterk ontwikkelde rechtswetenschap kennen, zoals bijvoorbeeld de voormalige Sovjet-republieken en sommige Oostbloklanden, is het bijzonder moeilijk gebleken om een open samenleving en een solide rechtsstaat tot stand te brengen en te behouden.

Ontwikkelingen in de rechtswetenschap

In het universitaire bestel is de rechtswetenschap zich aan het herpositioneren ten opzichte van de andere disciplines. De sterke oriëntatie op tekstinterpretatie en de ontwikkeling van normatieve kaders voor wetgeving en rechtspraak blijft belangrijk. Er zijn echter ontwikkelingen in wetenschap en maatschappij die vragen om een heroriëntatie. De toenemende behoefte van de overheid aan relevante informatie over de samenleving als basis voor evidence based beleidsbeslissingen is daar een voorbeeld van. Ook maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden de rechtswetenschap, waaronder de steeds verder toenemende digitalisering, de verdergaande democratisering, de effecten van toenemende internationalisering en globalisering en de nadruk op regulering via de markt in plaats van door de overheid.

1 <https://worldjusticeproject.org>

2 Veenhoven, R. (2015). Informed pursuit of happiness: What we should know, do know and can get to know. *Journal of Happiness Studies*, 16 (4) 1035-1071.

3 Helliwell, J., Layard, R., & Sachs, J. (2018). *World Happiness Report 2018*. New York: Sustainable Development Solutions Network.

4 Van Velthoven, B.C. (2014). *De waarde van de juridische infrastructuur voor de Nederlandse economie*. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.

Naast doctrinair onderzoek neemt de behoefte aan empirisch juridisch onderzoek toe. Het inzicht groeit dat enerzijds juridische analyses mede gebaseerd dienen te zijn op empirisch materiaal en anderzijds dat juridische vraagstukken mede bepalend dienen te zijn voor empirisch onderzoek. Voor een effectieve wet- en regelgeving is het van groot belang dat de effecten van het uitgezette beleid worden gemeten en getoetst. Ook in de rechtspraak is veel meer behoefte aan empirisch inzicht in de effectiviteit en efficiëntie van de rechterlijke organisatie. Dit type onderzoek vraagt echter om kennis en onderzoekvaardigheden waarover juridisch onderzoekers over het algemeen niet beschikken. Dit soort onderzoek wordt veelal uitgevoerd door wetenschappers met een economische of sociaalwetenschappelijke achtergrond. Deze wetenschappers slagen er echter niet altijd in de vanuit juridisch oogpunt juiste vragen te stellen en hun onderzoeksresultaten te vertalen naar concrete juridische stappen. Om hierin beter te kunnen voorzien is het ELS-initiatief (Empirical Legal Studies) ontwikkeld. Dit wordt niet alleen gesteund door vertegenwoordigers van de kerndisciplines van de rechtswetenschap, maar ook door belangrijke representanten van de rechtspraktijk, waaronder leden van de Hoge Raad.

De digitalisering van de samenleving is in de afgelopen jaren in een stroomversnelling gekomen en heeft ingrijpende gevolgen voor zowel de rechtswetenschap als de rechtspraktijk. Digitalisering moet in dit verband breed worden verstaan: het omvat zowel de opkomst van nieuwe technologieën, als de ontwikkeling van onderzoeksmethoden gericht op de veilige analyse van data in de juridische praktijk en in het onderzoek. Door deze ontwikkelingen kunnen fundamentele aspecten van het rechtssysteem, zoals bijvoorbeeld zorgvuldige besluitvorming, onder druk komen te staan. De vraag is of en hoe het recht in staat is om digitalisering te faciliteren op een zodanige wijze dat de publieke en private belangen in de samenleving gewaarborgd blijven.

De verwachtingen over het conflictoplossend vermogen van de rechtsstatelijke instituties zijn hoog. De burgers verwachten effectieve en snelle oplossingen voor grote en nieuwe maatschappelijke problemen. Daarvoor wordt een steeds groter beroep gedaan op de rechtspraak. Daar staat tegenover dat onder de bevolking het idee leeft dat overheidsinstituties hun voeling met de samenleving kwijt zijn. Discussies omtrent vertrouwen in de overheid, het politieapparaat en de rechterlijke macht getuigen daarvan. De vraag is hoe de slagkracht van de instituties verbeterd kan worden om hun gezag in een polariserende samenleving te behouden.

Globalisering biedt burgers toegang tot producten en diensten die in een nationale staat ondenkbaar waren, maar het heeft ook nadelige gevolgen in de sfeer van economie, milieu en migratie. Globalisering gaat gepaard met een verschuiving van effectieve macht naar private en semipublieke actoren die zich vergaand onttrekken aan de traditionele nationale en internationale rechtssystemen. Elk van deze verschijnselen dwingt tot aanpassing van deze traditionele rechtssystemen. Hoewel in de afgelopen decennia in Nederland veel juridisch onderzoek is verricht naar de verschillende aspecten van globalisering blijkt de adaptatie van rechtssystemen een uiterst ingewikkeld proces te zijn en liggen er op dit gebied nog veel onbeantwoorde vragen.

Onder invloed van het neoliberale denken wordt veel nadruk gelegd op ordening via marktmechanismen. Niet vooraf gegeven algemene publieke regels, maar bijzondere, privaat ontwikkelde arrangementen zouden beter aansluiten bij concepten van autonomie en individualiteit en effectiever en efficiënter zijn. Daarbij rijst de vraag hoe publieke belangen in deze steeds verder privatiserende verhoudingen beschermd moeten of kunnen worden.

Mede onder invloed van de eerdergenoemde 'vermarkting' is verruiming van expertises een aandachtspunt geworden. De vraag naar een bredere, multidisciplinair opgeleide jurist, de *T-shaped Lawyer*, is door het afnemend veld prominent op de agenda gezet. Dit stelt de faculteiten voor de uitdaging om enerzijds voldoende aandacht te besteden aan het positieve recht en de daaraan ten grondslag liggende beginselen en systemen (met oog op het civiel effect). Anderzijds stelt dit faculteiten voor de uitdaging om enig inzicht in methode en inhoud van andere disciplines bij te brengen.

Het voorgaande maakt duidelijk dat een strategische heroriëntatie van de rechtswetenschap aan de orde is. De veranderingen in de wetenschappelijke en maatschappelijke context nopen hiertoe. Veel nationale en internationale conferenties getuigen hiervan. Er is gerichte aandacht voor multidisciplinaire samenwerking en voor reflectie op de juridische methodologie. Er wordt samengewerkt met en men laat zich door maatschappelijke partners adviseren over voor het onderzoek relevante ontwikkelingen. De rechtswetenschap bezint zich op de rol en competenties van de juridisch professional.

Ontwikkelingen aan de juridische faculteiten

Momenteel wordt de rechtswetenschap beoefend aan tien Nederlandse universiteiten: Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR); Maastricht University (UM); Open Universiteit (OU); Radboud Universiteit Nijmegen (RU); Rijksuniversiteit Groningen (RUG); Tilburg University (TiU); Universiteit Leiden (UL); Universiteit Utrecht (UU); Universiteit van Amsterdam (UvA) en Vrije Universiteit (VU). Rechtsgeleerdheid is op alle universiteiten ondergebracht in een afzonderlijke faculteit met uitzondering van Utrecht, waar Rechtsgeleerdheid een van de drie departementen is binnen de faculteit Recht, Economie, Bestuur & Organisatie, en van de Open Universiteit waar Rechtsgeleerdheid deel uitmaakt van de faculteit Cultuur- en Rechtswetenschappen. Gemakshalve wordt in het vervolg gesproken van faculteiten.

Onderzoek

Juridisch onderzoek is sterk probleemgestuurd. Het begint met iets wat als probleem wordt ervaren, door de onderzoeker, de onderzoeksgroep, of de 'samenleving'. Er is daarbij steeds meer sprake van methoden-pluralisme, variërend van klassiek-juridisch tot multi-, inter- of transdisciplinair. Het onderzoek kent een breed palet aan publicatievormen. Van gerefereerde wetenschappelijke artikelen, vakpublicaties, populariserende stukken, handboeken voor het onderwijs en/of de rechtspraak, monografieën tot adviesrapporten, preadviezen en blogs. De rechtswetenschap werkt niet met landelijk erkende tijdschriftenlijsten en daarbij passende A, B, C-rankings, maar faculteiten werken wel met lijsten van toptijdschriften passend bij specifieke subdisciplines, zoals internationaal recht, Europees recht, rechtsfilosofie, rechtsinformatica, mensenrechten en criminologie.⁵

De diversiteit in de onderzoeksprogrammering is groot. Sommige faculteiten duiden zichzelf aan als een onderzoekscentrum, anderen doen dat niet. In elk geval zijn er vaak diverse onderzoeksinstituten aan de faculteiten verbonden. Naast de onderzoeksprogramma's van instituten zijn er doorgaans separate onderzoekprogramma's van een of meer 'vakgroepen'. Soms zijn er dan ook nog door de universiteit vastgestelde – faculteit overschrijdende – profilerings- of focusgebieden. Het beeld wordt nog meer divers doordat wetenschappers deelnemen aan nationale en internationale samenwerkingsverbanden, zoals bijvoorbeeld de onderzoeksschool *Ius Commune*, waarin de juridische faculteiten van Maastricht, UvA, Utrecht en de KU Leuven participeren. Zo is er sprake van een breed scala aan onderzoekprogramma's. In 2016-2017 heeft de landelijke visitatie van het rechtswetenschappelijk onderzoek plaats gevonden. De beoordelingen van alle onderzoeksprogramma's variëren van goed tot excellent.⁶

In 2015 verscheen het KNAW-advies *Ruimte voor ongebonden onderzoek. Signalen uit de Nederlandse wetenschap*, een vervolg op het in 2013 verschenen KNAW-advies *Effecten van universitaire profilering en topsectorenbeleid op de wetenschap in Nederland*. In het advies van 2013 werd onder meer de zorg geuit dat sommige gebieden van de

⁵ Zie pagina 15 voor de citatie-impact van rechten en criminologie.

⁶ Van Genugten, W. (2017). *Aanhaken waar het kan, eigen(zinnig)heid waar gepast. Ontwikkelingen in de Rechtswetenschap en de visitatie ervan*.

wetenschappelijke kaart zouden kunnen verdwijnen, dan wel onvoldoende ruimte zouden krijgen om onderzoek en onderwijs van goede kwaliteit te leveren ten gevolge van het wetenschaps- en innovatiebeleid dat door de overheid was ingezet. In het adviesrapport van 2015 concludeert de door de KNAW ingestelde adviescommissie dat er weinig of geen echte witte vlekken zijn, in de zin van vakgebieden die ten onrechte zijn verdwenen of op korte termijn zullen verdwijnen. De commissie heeft wel een aantal gebieden in kaart gebracht, die als gevolg van het huidige beleid in de knel dreigen te komen en daarom extra aandacht behoeven. De commissie spreekt niet van 'witte vlekken', maar van 'signaalgebieden'. Signaalgebieden komen in alle wetenschapsgebieden voor, maar nijpend is onder meer de situatie bij Nederlands recht. Als redenen daarvoor worden de sterke afhankelijkheid van studentenaantallen, de geringe tweede geldstroom en beperkte derde geldstroom genoemd.

Onderwijs

Juridische faculteiten zijn studentrijke faculteiten. In de afgelopen tien jaar fluctueerde het aantal ingeschreven studenten tussen de 26.000 en 28.000. Jaarlijks stromen circa 5.000 studenten de bachelor in. Daarmee is het HOOP-gebied Recht jaarlijks goed voor ruim 10 procent van de studenten. De verhouding tussen vrouwelijke en mannelijke studenten is ongeveer 60/40 procent.⁷

Naast de grootste opleiding Nederlands Recht bieden enkele faculteiten bachelor- en masteropleidingen Fiscaal Recht, Notarieel Recht en Criminologie aan. De meeste faculteiten bieden daarnaast Engelstalige opleidingen aan die zich primair op het Europese of internationale recht richten. Het aanbod van masteropleidingen en -programma's/tracks bestaat uit 190 programma's. De professionele masteropleidingen zijn eenjarig. Een aantal faculteiten biedt daarnaast tweejarige onderzoeksmasters aan. In 2017-2018 vond de accreditatie van het rechtsgelerde onderwijs plaats. Het accreditatieproces wordt in maart 2019 afgerond. De voortekenen voor een goede uitkomst zijn gunstig.

Personeel

Alle faculteiten streven naar een diverse samenstelling van hun personeelsbestand, waarbij diversiteit wordt geduid als – onder meer – gender, leeftijd en etniciteit.

Het gemiddelde aandeel vrouwelijke medewerkers in de totale WP-bezetting varieert van faculteit tot faculteit tussen de 40 en 53 procent.⁸ Naarmate vrouwen verder doorstromen binnen de wetenschappelijke carrièrelijn neemt hun aandeel af. Aan veel faculteiten bedraagt het percentage vrouwelijke werknemers in de functie van docent of universitair docent/ onderzoeker (UD) tussen de 50 tot wel 65 procent. Het aantal vrouwelijke hoogleraren blijft echter achter en varieert van 19 tot 35 procent. Om deze reden stellen de faculteiten zichzelf als doel dat de komende zes jaar tenminste 50 procent van de nieuwe hoogleraren vrouw zal zijn en dat het landelijke aandeel vrouwelijke hoogleraren zal stijgen met minimaal 5 procent (van 28 in 2018 tot 33 procent in 2024).

Zo eenvoudig als de cijfermatige onderbouwing van het thema 'gender' is, zo ingewikkeld ligt het voor andere thema's onder de brede noemer 'inclusiviteit'. De (migratie-)herkomst van het wetenschappelijk personeel wordt niet geregistreerd. De faculteiten vinden de inzet van medewerkers met een migratieachtergrond en/of andere cultuur echter wel heel belangrijk. Het belang van rolmodellen in zowel onderwijs als onderzoek is groot; de creativiteit, vitaliteit en kwaliteit van onderwijs en onderzoek zijn gebaat bij een diverse samenstelling van groepen. Vanwege de afwezigheid van betrouwbare data is het niet eenvoudig scherpe targets te formuleren, maar de juridische faculteiten gaan een inspanningsverplichting aan om een meer diverse samenstelling van het personeelsbestand te bevorderen. Zij zullen hun commitment vastleggen in hun selectie- en waarderingsbeleid.

7 VSNU/CBS, 1cijferHO2017 (Selectie: soort inschrijving HO-1).

8 Opgave Juridische faculteiten, oktober 2018.

In alle faculteiten wordt de werkdruk als hoog tot te hoog ervaren. Veel genoemde oorzaken zijn de regel-, administratie- en controledruk in onderwijs en de aanvraagdruk in onderzoek. Ook de onderwijslast is zwaar, de staf-student ratio's voor onderwijs variëren van 1:30 tot 1:47 studenten. Daarnaast leiden veel tijdelijke contracten tot onzekerheid en ontevredenheid bij medewerkers en leggen deze extra druk op de zittende staf om – telkens opnieuw – nieuwe collega's in te werken.

Op alle juridische faculteiten bestaan grote zorgen over de aanwas van jonge onderzoekers. In de eerste geldstroom kunnen steeds minder middelen worden vrijgemaakt voor promovendi en promotietrajecten duren relatief lang. De gemiddelde promotieduur over de laatste 10 jaar ligt voor de rechtswetenschap op 68 maanden. De laatste paar jaar is een licht dalende trend zichtbaar. In vergelijking met de andere sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen (Economie: 56; G&M: 62 en T&C 65) presteert de rechtswetenschap het minst goed.

Gemiddelde promotieduur in maanden, VSNU, naar HOOP-gebied en jaar van promotie

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
LAND	61	61	61	62	59	60	64	63	58	61
NATU	61	62	62	62	61	62	61	60	57	58
TECH	55	58	57	58	58	57	58	58	60	60
GEZO	61	61	61	62	62	63	63	63	60	62
ECON	56	57	58	54	56	56	54	55	58	58
RECH	66	70	69	72	69	69	68	67	66	64
G&M	61	60	63	64	60	62	63	63	62	62
T&C	63	67	65	64	71	64	66	64	64	63
Tot.	59	60	60	61	60	60	61	61	60	60

De afhankelijkheid van externe financiers als NWO en ERC blijft een voortdurende bron van zorg. Succes in de tweede geldstroom is er slechts in bescheiden mate en is vrij onevenwichtig verdeeld over de verschillende rechtsgebieden. Tot op heden participeren geen rechtswetenschappers in gehonoreerde Zwaartekrachtprogramma's.

In de jaren 2014 tot en met 2018 zijn in totaal 25 Veni's, 7 Vidi's en 2 Vici's toegekend binnen het vakgebied Recht. De onderzoeksgebieden waarin de subsidies zijn toegekend zijn met name meer internationaal georiënteerde subdisciplines, zoals: (internationaal) strafrecht, internationaal en Europees recht, mensenrechten, criminologie en rechtstheorie. In hetzelfde tijdsbestek zijn acht ERC Starting Grants en drie ERC Consolidators verworven op het gebied van internationaal belastingrecht, informatierecht, internationaal handelsrecht, rechtstheorie en criminologie.

De vrees bestaat dat de rechtswetenschap op termijn onvoldoende in staat is om gekwalificeerde onderzoekers aan te trekken om de kwaliteit van het rechtswetenschappelijke onderzoek en onderwijs op peil te houden. Vooral voor de kerngebieden van het Nederlands recht – privaatrecht, staats- en bestuursrecht, strafrecht en fiscaal recht – wordt het steeds moeilijker gepromoveerde kandidaten te interesseren in een carrière in de wetenschap. Vacatures voor UD's privaatrecht, strafrecht, staatsrecht, bestuursrecht leveren meestal weinig reacties op. In het Fiscaal recht kunnen omvangrijke vacatures vaak niet worden vervuld. Met enige regelmaat worden vacatures teruggetrokken, wordt gekozen voor de tijdelijke oplossing van niet-gepromoveerde docenten en gewacht op het afronden van het proefschrift van een geschikte kandidaat die vervolgens als UD aan de slag kan. Gesteld uiteraard dat de promovendus/beoogd UD kiest voor de wetenschap en niet voor een carrière buiten de academie. De aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt is groter voor juristen dan voor jonge onderzoekers in aanpalende disciplines (met uitzondering van Economie).⁹

Het bruto maandsalaris van een eerstejaars advocaat-stagiair bij gerenommeerde advocatenkantoren als Houthoff of CMS bedraagt respectievelijk € 3.594 en € 3.352 tegen een bruto maandsalaris van een eerstejaars promovendus van € 2.266. Een vierdejaars stagiair verdient een bruto maandbedrag bij genoemde kantoren van respectievelijk € 4.882 en € 5.093.¹⁰ Afgezien van dit soort salarissen voor talentvolle jonge afgestudeerden blijkt uit arbeidsmarktonderzoek van de VSNU dat het gemiddelde bruto maandsalaris van een WO-afgestudeerde anderhalf jaar na afstuderen € 2.865 bedraagt.¹¹ Dat bedrag ligt nog steeds substantieel hoger dan wat een universiteit haar promovendi kan bieden.

SWOT-analyse en speerpunten

De Raad van Decanen is sinds augustus in totaal vier maal bij elkaar gekomen en heeft bovenstaande ontwikkelingen in het recht en in de rechtswetenschap in extenso besproken. De raad ziet een belangrijke rol weggelegd voor de rechtswetenschap om een nationaal en internationaal leidende bijdrage te leveren aan de versterking van de rechtsstaat. De raad heeft een aantal urgente vragen geïdentificeerd die leven in de samenleving als gevolg van de toegenomen digitalisering, het probleemoplossend vermogen van de juridische instituties, de globalisering in het recht en de publieke belangen in private verhoudingen. Ze hechten groot belang aan de kracht van hun doctrinaire onderzoek, maar onderkennen ook de noodzaak van empirisch juridisch onderzoek, zowel voor de wetenschap als voor de rechtspraak, waar ze nauwe banden mee onderhouden. Ze willen daar graag in investeren. Om dit daadwerkelijk op te kunnen pakken, is het wel van groot belang dat de wetenschappelijke onderzoeksbasis substantieel wordt versterkt, want de sector Recht heeft een serieus probleem met de financiering van zijn onderzoekscapaciteit en met het aantrekken van jonge onderzoekers. De werkdruk als gevolg van de grote studentenaantallen die van kwalitatief goed onderwijs -gevoed door onderzoek- moeten worden voorzien, blijft een doorlopend punt van zorg. Het belang van diversiteit in de samenstelling van het personeelsbestand onderschrijven de decanen volledig, maar ze constateren ook dat er op het gebied van gender en etniciteit nog het nodige te winnen is. Een samenvatting van de bevindingen van de decanen is te zien in bijgaande SWOT-analyse.

9 Van Scherrenburg, M., Van der Werff, S & Zwetsloot, J. (2018). *Grote verschillen in arbeidsmarktpositie academici*. Amsterdam: SEO. Zie ook www.seo.nl/expertise/studie-werk.

10 Advocatie Magazine (2018). *De stand van de Advocatuur en het Notariaat*. Zie: www.advocatie.nl/stand-van-de-advocatuur-en-het-notariaat-2018-feiten-cijfers-en-leesvoer..

11 Academici op de arbeidsmarkt. Rapport Aansluiting arbeidsmarkt. VSNU-rapport (2016). *Academici op de arbeidsmarkt. Rapport aansluiting arbeidsmarkt*. Den Haag: VSNU.

SWOT van de sector

Sterktes	Zwaktes
1. De rechtswetenschap is van eminent belang voor het behoud van een hoogwaardige democratische rechtsstaat, en daarmee indirect ook voor het welzijn en voor de welvaart van de Nederlandse burger. 2. Het rechtswetenschappelijk onderzoek en onderwijs is goed tot excellent. 3. De banden met maatschappelijke partners zijn van oudsher nauw, de aansluiting met en de impact op het juridische veld is goed. 4. De samenwerking tussen de juridische faculteiten is goed ontwikkeld.	1. De aanwas van jonge onderzoekers staat zwaar onder druk door gebrek aan eerste geldstroom financiering en door de concurrentie van het afnemend veld. 2. De aanwas van jonge onderzoekers in de tweede geldstroom is gering door de lage slagingskans. 3. De onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers is klein door onvoldoende eerste geldstroom middelen en door een te grote onderwijslast. 4. De rechtswetenschappers hebben onvoldoende know how op het gebied van empirisch-juridisch onderzoek, terwijl de behoefte aan <i>evidence based law</i> in wetenschap en maatschappij groeit. 5. Er zijn te weinig vrouwelijke hoogleraren. Ook zijn er weinig medewerkers met een migratie-achtergrond in alle functiecategorieën.
Kansen	Bedreigingen
1. Urgente maatschappelijke vraagstukken op het gebied van digitalisering, globalisering, balans tussen publiek en privaatrecht, gezag en effectiviteit van instituties, vragen om oplossingen. 2. In de rechtswetenschap is er een stevige basis in het doctrinaire onderzoek, maar ook is er veel ervaring met en gerichte belangstelling voor meer multi- en interdisciplinaire samenwerking. 3. Focus en massa in het onderzoek bevordert efficiency en effectiviteit van onderzoek.	1. De geringe omvang van de onderzoekscapaciteit maakt het onmogelijk sterk in te zetten op externe financieringsbronnen voor jonge onderzoekers. 2. Het verslechterde imago van de academische carrière door tijdelijkheid van aanstellingen en toegenomen werk- en prestatiedruk leidt tot een toenemend gebrek aan gepromoveerde stafleden. 3. Gebrek aan gepromoveerden betekent een bedreiging van de onderwijskwaliteit en zet de voor de academie onlosmakelijke verbinding tussen onderzoek en onderwijs zwaar onder druk.

De decanen hebben de mogelijkheid van het adresseren van deze thema's in een sectorplan Rechtsgeleerdheid met beide handen aangegrepen en in onderlinge afstemming zeven speerpunten gedefinieerd waarin hun faculteiten in verschillende samenstellingen de komende zes jaar zullen investeren.

Er is sprake van twee sectordoorsnijdende HR-speerpunten waaraan elke faculteit groot belang hecht en waaraan de faculteiten allemaal zullen meewerken. Het eerste speerpunt is: 'Vergroten en versterken van de aanwas van jonge onderzoekers'. Het tweede speerpunt is: 'Diversiteit/Inclusiviteit' en dan met name de doorstroming van vrouwelijke wetenschappers naar de hoogste functiecategorieën en de vertegenwoordiging van wetenschappers met een migratieachtergrond in alle functiecategorieën. De beoogde targets voor een betere vertegenwoordiging van deze groepen binnen de wetenschappelijke staf worden verdisconteerd binnen de andere speerpunten. Daarnaast hebben de decanen één methodologische en vier thematische speerpunten gedefinieerd:

- Empirical Legal Studies
- Digital Legal Studies
- Conflictoplossende instituties
- Transformatieve werking van globalisering in het recht
- Herijking van publieke belangen in private verhoudingen.

Deze speerpunten zijn voor de hele sector van belang, maar concentratie en taakverdeling zal de effectiviteit van inzet van onderzoekcapaciteit versterken. Naast de eerdergenoemde gezamenlijke speerpunten 'Aanwas van jonge onderzoekers' en 'Diversiteit' hebben de decanen op basis van hun eigen facultaire strategie en expertise een keuze gemaakt voor maximaal twee speerpunten en deze in samenspraak met elkaar nader uitgewerkt ten behoeve van dit sectorplan. De verdeling van de speerpunten over de faculteiten is opgenomen in onderstaande tabel.

Keuzes voor speerpunten

	RUG	UvA	VU	EUR	UL	UU	TiU	RU	OU	UM
Aanwas jonge onderzoekers	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Diversiteit	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Empirical Legal Studies	●		●	●	●	●				
Digital Legal Studies		●					●	●		●
Conflictoplossende instituties					●	●		●		
Transformatieve werking van globalisering in het recht		●					●		●	●
Herijking van publieke belangen in private verhoudingen	●			●						

De Raad van Decanen is van mening dat hij met deze speerpunten een krachtige impuls zal geven aan de versterking van de rechtstaat en daarmee aan de concurrentiekracht van Nederland, zowel in nationaal als internationaal perspectief. Een nadere uitwerking van de speerpunten volgt hierna.

Speerpunt 1 Vergroten en versterken van de aanwas van jonge onderzoekers

De mogelijkheden om promovendi in de eerste geldstroom aan te stellen zijn in alle faculteiten afgenomen. Het beleid is er steeds meer op gericht om via de tweede en derde geldstroom de aanwas van jonge onderzoekers te vergroten. Aan deze werkwijze kleven voor- en nadelen. Het aangaan van de competitie met andere wetenschappers, ook internationaal, is leerzaam en bevordert de kansen in subsidietrajecten in de latere loopbaan. Samenwerking met partijen in de maatschappij is nuttig en beïnvloedt de impact van het verrichte onderzoek positief. De kans op succes in de verschillende programma's voor persoonlijke subsidies is echter redelijk ongewis. Weliswaar scoort de rechtswetenschap in vergelijking met andere sociale en geesteswetenschappen niet veel slechter, maar de overall percentages van succesvolle aanvragen zijn laag. De wel gehonoreerde aanvragen liggen vaak niet op het terrein van de kerngebieden van het recht wat druk zet op cruciale juridische onderzoeksterreinen en op het feit dat jonge wetenschappers die de subsidies hebben verworven veelal van internationale herkomst zijn. De vraag rijst ook of er voldoende promovendi met een Nederlandstalige achtergrond zijn met oog op doorstroming naar hogere functies binnen de academie en met het oog op het doceren aan Nederlandstalige opleidingen met het civiel effect. Dezelfde vraag kan gesteld worden over de uitstroom naar het afnemend veld dat gezien het belang van het Nederlands recht niet zomaar kan internationaliseren. In een aantal vakgebieden, zoals bijvoorbeeld ondernemingsrecht of fiscaal recht, staat de instroom in een promotietraject en in de UD-fase onder zware druk door de sterk concurrerende arbeidsmarkt die vaak aantrekkelijkere – materiële en immateriële – arbeidsvoorwaarden kan bieden dan universiteiten.

Behalve de instroom zijn ook de lange doorlooptijd van promotietrajecten (gemiddeld 68¹² maanden) en de uitval (rendement na 6 jaar ligt rond de 48 procent¹³) een bron van zorg. De promotiecultuur van promoveren op omvangrijke monografieën kan daar mede debet aan zijn, maar ook de selectie van kandidaten, de kwaliteit van de PhD-opleiding, een te grote onderwijslast en de begeleiding door promotores zijn mogelijke oorzaken.

Onderzoeksmaster en honoursmaster toeleveranciers

Er zijn drie goedlopende onderzoeksmasters (UU, RUG, RU) die kunnen bogen op goede tot excellente evaluaties. De juridische faculteiten zijn van mening dat doorstroming vanuit de onderzoeksmasters een mogelijke oplossing kan bieden voor zowel de instroom in een promotietraject als het rendement ervan. De studenten van deze masters hebben intrinsieke belangstelling voor het verrichten van onderzoek en hebben in hun opleiding ervaring opgedaan met onderzoeksdesign en -methodologie. Specifiek aandachtspunt daarbij is dat juristen vaak meer gericht zijn op de rechtspraktijk dan op onderzoek en dat de instroom in en uitstroom vanuit deze programma's thans niet voldoende is om een hogere doorstroming naar de PhD-opleiding te genereren. De uitstroom uit de onderzoeksmasters is zeer laag met een gemiddelde van circa dertig afgestudeerden per jaar in de laatste vijf jaar.¹⁴ Voor de groei van voor onderzoek goed voorbereide afgestudeerden moet dan ook worden ingezet op een substantiële instroom en uitstroom van studenten uit de onderzoeksmasters.

Niet alle goede bachelorstudenten met een gerichte onderzoeksbelangstelling kiezen echter voor een onderzoeksmaster. Zo is er een niet onbelangrijke groep uitstekende studenten die een of twee professionele masters volgen of voor een honours traject binnen een master kiezen. Met de extra's van het honours traject kunnen zij eveneens goed zijn toegerust voor een promotietraject. Voor de versterking van het onderzoeks karakter van honours trajecten is het wel noodzakelijk dat er extra ruimte wordt gemaakt voor methodische vraagstukken en voor de masterthesis.

¹² Zie de tabel op pagina 57.

¹³ VSNU, Jaaropgaven werknemerpromovendi t/m 2015, Instroom en rendement, HOOP-gebied Recht.

¹⁴ Opgave Juridische faculteiten, oktober 2018.

In dit verband is de ontwikkeling van een tweejarige *T-shaped Honours* master met een uitgebreid onderdeel onderzoek en onderzoeksmethodologie en met inhoudelijke aansluiting op de speerpunten van dit sectorplan een buitengewoon belangrijke mogelijkheid om een grotere instroom in de PhD-trajecten te genereren.

De juridische faculteiten hebben het voornemen één landelijke tweejarige *T-shaped Honours* master (werktitel) te ontwikkelen en zullen daarvoor een beroep doen op de mogelijkheid van het verkrijgen van vrijstelling van de macrodoelmatigheidstoets, zoals vastgelegd in artikel 9 van de nieuwe Regeling Macrodoelmatigheid 2018.

Onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers

Na afronding van de promotie bestaan op vrijwel alle faculteiten ruime mogelijkheden om door te stromen naar de functie van universitair docent/onderzoeker (UD). De omvang van de onderzoekscomponent in de taakstellingen is in veel faculteiten echter zo beperkt (gemiddeld rond de 30% met uitschieters naar beneden tot 20% en naar boven tot 38%) dat het voor startende UD's zeer moeilijk is een mooie onderzoekportefeuille op te bouwen binnen een redelijke termijn. Dit is ongunstig, zowel voor het carrièreperspectief van de individuele wetenschappers, als voor de concurrentiekracht van faculteiten die steeds afhankelijker worden van tweede en derde geldstroom onderzoekfondsen op landelijk en Europees niveau. Het creëren van postpromotieplaatsen moet een oplossing bieden voor het vergroten van de onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers.

Key performance indicators

- Concentreren van vier tot vijf onderzoeksmasters op landelijk niveau, elk met een duidelijk onderscheidend profiel.
- Genereren van een stabiele instroom van twintig studenten per onderzoeksmaster per jaar en verhogen van de uitstroom naar vijftig afgestudeerden (na drie jaar) en tachtig afgestudeerden (na zes jaar).
- Versterken van het onderzoeksprofiel van de bestaande honours mastertrajecten en genereren van een uitstroom uit deze programma's van twintig afgestudeerden per jaar.
- Vergroten van het landelijke aantal eerste geldstroom promotieplaatsen met veertig plaatsen.
- Terugdringen van de mediane verblijfsduur per eerste geldstroom promotietraject van thans 68 maanden naar 62 maanden na 3 jaar en 56 maanden na 6 jaar.
- Creëren van dertig postpromotieplaatsen met een looptijd van drie tot vijf jaar (taakstellingen met minimaal 50% onderzoek) ten bate van het indienen van dertig Veni-aanvragen.

Speerpunt 2 Empirical Legal Studies

Van oudsher bestuderen en interpreteren rechtswetenschappers juridische bronnen. De techniek die het mogelijk maakt met een redelijke graad van aannemelijkheid te voorspellen hoe een andere jurist verdragen, wetten en rechterlijke uitspraken zal toepassen en interpreteren wordt doctrinaire analyse genoemd. Zowel in de wetenschap als in de praktijk verrichten juristen doctrinaire analyse, ze bestuderen de overwegingen die ten grondslag liggen aan wetgeving, vergelijken (soms over landsgrenzen heen) wetten en uitspraken van rechters en bezien of rechtsbeginselen (of gevolgtrekkingen aangaande bepaalde leerstukken) kunnen worden geformuleerd die voor de verdere rechtsvorming van belang zijn. In toenemende mate wordt de doctrinaire methode aangevuld met andere methoden, waaronder de empirische, en wordt ook de samenwerking met andere wetenschappen, waaronder de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen opgezocht.

Als zich nieuwe maatschappelijke verschijnselen voordoen, moet recht worden gevormd. Bij die rechtsvorming heeft de doctrine onder meer behoefte aan empirische onderbouwing. In Nederland wordt echter vrijwel geen systematisch onderwijs gegeven aan juristen in empirie en empirische methoden. Tot op heden zijn het dan vooral ook onderzoekers met een sociaalwetenschappelijke achtergrond die empirische methoden hanteren om het recht te bestuderen en te voeden. Probleem is dat deze onderzoekers er niet altijd in slagen de vanuit juridisch oogpunt juiste vragen te stellen en hun onderzoeksresultaten te vertalen naar concrete juridische stappen. De juristen zouden dus zelf meer aan het roer moeten staan. Een ander aandachtspunt is dat resultaten van empirisch onderzoek slechts beperkt tot de rechtspraktijk doordringen. Bedrijfsjuristen, rechters en advocaten vinden empirisch juridisch onderzoek wel van belang voor het goed functioneren van de rechtspraktijk. Praktijkjuristen missen echter vaak de kennis om onderzoeksbevindingen te vertalen naar implicaties voor het recht en de rechtspraktijk.¹⁵

Empirical Legal Studies (ELS) staat voor een stroming in het rechtswetenschappelijk onderzoek waarin empirisch juridisch onderzoek (kwalitatief en kwantitatief) wordt gedaan naar:

- de assumpties die aan het recht ten grondslag liggen;
- de wijze waarop het recht wordt toegepast en
- de effecten van het juridisch systeem en het recht in de 'echte' wereld.¹⁶

ELS legt ook de verbinding tussen wetenschappers die de inzichten uit empirische data willen begrijpen en benutten en de wetenschappers die de data genereren. Dit wordt ook wel de secundaire ELS genoemd.¹⁷

Het belang van ELS is groot. Dat geldt in wetenschappelijk en maatschappelijk opzicht. Meer onderzoek naar en inzicht in het functioneren van het recht en in de effectiviteit van rechtsregels en procedures draagt bij aan een verbetering van het wetgevingsproces en de rechtspraktijk (evidence-based law). Het belang daarvan komt onder meer tot uitdrukking in de adhesieverklaring voor meer ondersteuning van ELS, onderschreven door de Raad voor de Rechtspraak, de Directie Wetgeving van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, het Parket-Generaal en het Studiecentrum Rechtspleging.¹⁸ (Internationaal) strategisch is ELS interessant, omdat Nederland beschikt over een goede data-infrastructuur met populatieregistraties van velerlei aard. Bovendien heeft Nederland een open cultuur waar onderzoekers

15 NSCR, Nationale Stimuleringsactie Empirical Legal Studies, juli 2018.

16 Bijleveld, C. (2017). *Research methods for empirical legal studies: an introduction*. Amsterdam: Bijleveld, C.

17 Van Boom, W.H. & Giesen, I. (2018). Tien jaar civilologie: hoe ver staan de luiken open? In J. Baecq (eds.) *Privaatrecht in actie!* Brugge: Die Keure.

relatief eenvoudig toegang krijgen tot gegevens over juridische geschillen en afdoeningen. Stimulering van ELS kan ertoe leiden dat Nederland in Europa een vooraanstaande rol gaat innemen op het gebied van empirisch-juridisch onderzoek.

Een van de grote obstakels voor de verdere uitbouw van ELS is dat de huidige wetenschappelijke staf aan de juridische faculteiten meestal niet geschoold is in empirische onderzoeksmethoden. Daarom is het noodzakelijk dat een nieuwe generatie empirisch-juristen wordt opgeleid die in staat is om empirisch onderzoek te doen en dat te vertalen naar de implicaties voor rechtsnormen en de rechtspraktijk. Daarnaast moeten algemeen juristen zodanig worden opgeleid dat zij ELS-bevindingen kunnen interpreteren en gebruiken. Daartoe zal een stevige investering in onderzoekcapaciteit plaats vinden en zal ELS in het onderwijs worden versterkt.

Extra aandacht voor ELS in het juridisch onderwijs sluit tevens aan bij de in (belangrijke delen van) de advocatuur gevoelde behoefte aan juristen met bredere kennis dan alleen het recht.¹⁹ Zij komt in belangrijke mate tegemoet aan het pleidooi vanuit het juridische veld voor een *T-shaped Lawyer*, een jurist die diepgaande juridische kennis (de staander van de T) combineert met brede kennis van andere disciplines en academische vaardigheden (de ligger van de T).²⁰

Key Performance Indicators

- Nederland heeft binnen Europa aantoonbaar een leidende positie op dit terrein. Dit blijkt uit kwaliteit en kwantiteit van nationale, Europese en internationale publicaties; nationale en internationale erkenning en reputatie van onderzoeksleiders en de impact van de wetenschap op de samenleving en de beroepspraktijk. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beschouwd.
- Elk van de deelnemende faculteiten zal een of meer leerstoelhouders op dit terrein benoemen. Daarnaast versterken zij de aanwezige ELS-onderzoeksgroepen, zodat coherente onderzoeksgroepen ontstaan van substantiële omvang. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen – aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- Op de deelnemende faculteiten is een nieuwe generatie ELS-onderzoekers opgeleid.
- Landelijk komt er één netwerk/opleiding voor het versterken van de voor ELS benodigde onderzoeksvaardigheden van studenten, promovendi en senioronderzoekers van de deelnemende faculteiten (actieve beheersing).
- Het curriculum van de opleidingen Rechtsgelerdheid van de deelnemende faculteiten bevat een zelfstandig herkenbare vorm van ELS-onderwijs in de vorm van een vak of een minor ter duiding van empirisch onderzoek (passieve beheersing).
- Er is een adequate infrastructuur voor ELS-data die voldoet aan eisen op het gebied van privacy, kwaliteit en beschikbaarheid voor derden.

18 Bijlage V uit Elbers, N., Malsch, M., Van der Laan, P., Akkermans, A. J., & Bijleveld, C. (2018). *Nationale Stimuleringsactie Empirical Legal Studies*. (1 ed.) Amsterdam: NSCR.

19 Snoep, M., Croiset van Uchelen, A., Rijlaarsdam, J., Ulrici M. & Visser, B.B. (2014, 17 maart) *Opleiding jurist moet breder*. NRC.

20 Mak, E. (2017). *The T-shaped Lawyer and Beyond: rethinking legal professionalism and legal education for contemporary societies*. Oratie UU.

Speerpunt 3 Digital Legal Studies

Onderzoek op het terrein van Law and Technology en Data Science concentreert zich aan de juridische faculteiten op een aantal speerpunten met eigen accenten per faculteit, zoals bijvoorbeeld data science, privacy of cybersecurity. Samen bestrijken de faculteiten het gehele veld en investeren zij specifiek in verdieping op geselecteerde gebieden. Dat maakt Nederland een sterk kennisland voor verdere ontwikkeling van onderzoek naar de digitale samenleving.

Digital justice en digitale infrastructuur

Kunstmatige intelligentie kan worden gebruikt om nieuwe inzichten op te doen of bepaalde juridische processen te versnellen. Een voorbeeld is predictive judicial decision making, waar bij algoritmes worden ontwikkeld die met een grote mate van nauwkeurigheid kunnen voorspellen tot welke uitspraak een rechter zal komen. De ingebruikname van kunstmatige intelligentie door de rechtspraak (Legal Tech) heeft ook reeds geleid tot *decentralized dispute resolution platforms* (Smart Dispute Resolution) waar systemen zonder menselijke interventie op basis van game theory tot een beslissing komen in rechtelijke geschillen.

Er is behoefte aan onderzoek waarin al in een vroeg stadium wordt gereflecteerd op de vraag hoe de rechtspraak op bovengenoemde ontwikkelingen kan of moet inspelen. Wetgevers en rechters zullen indringend met de vraag worden geconfronteerd of en hoe deze technieken kunnen helpen bij de rechtsvinding, of en in hoeverre dit de rechtseenheid (en de vergelijkbaarheid van bijvoorbeeld straftoemeting) bevordert, en, spiegelbeeldig, wat dit doet met de ruimte die de rechter nog heeft om individueel maatwerk te bieden, wat traditioneel bij uitstek is beschouwd als een asset van het gerechtelijk proces. Ook het bewijsrecht, of althans de praktische invulling en toepassing daarvan, zal opnieuw doordacht moeten worden als nieuwe digitale technieken steeds indringender kunnen worden ingezet op het terrein van de waarheidsvinding. Zo wordt in de strafrechtelijke opsporing in toenemende mate gebruikgemaakt van een groot scala aan geavanceerde onderzoeksmethoden met behulp van digitale techniek.

De komende jaren wordt ook ingezet op het versterken van de methoden en technieken van Legal Tech, zoals bijvoorbeeld *text mining*, *topic modeling* en *natural language processing*. Voor het succesvol inzetten van deze methoden in de rechtspraak en in het juridisch onderzoek is doorontwikkeling nodig. Daarbij is het essentieel de samenwerking te zoeken tussen juristen en data scientists, en te investeren in de benodigde digitale infrastructuur.

Belangrijke onderzoeksthema's zijn daarbij de balans tussen nationale en Europese regulering, *hard law* en softe zelfregulering en *code as law*; herijking van het procesrecht in het licht van Legal Tech; het ontwikkelen van een data-infrastructuur voor wetgeving en rechtspraak en ethische dilemma's bij gebruik van algoritmes.

Onderzoeksvragen

- Welke juridische instrumenten kunnen worden aangewend om publieke en private belangen te waarborgen bij gebruik van kunstmatige intelligentie in de rechtspraak en in de samenleving?
- Hoe kan het klassieke rechtssysteem, dat is opgebouwd uit algemene regels en wordt gekenmerkt door een zekere generalisatie, ruimte bieden aan een 'recht' dat bestaat uit een veelheid aan complexe parameters, waaruit met behulp van computerkracht rechtsgevolgen voor individuen kunnen worden gedestilleerd?
- Welke doorontwikkeling in methoden is mogelijk en welke digitale infrastructuur is nodig om maatwerk en rechtvaardige oplossingen te kunnen leveren bij gebruik van kunstmatige intelligentie in de rechtspraak en in de samenleving?

Digitale transformatie: Privacy, gegevensbescherming, meningsvorming en cybersecurity

De digitalisering van de samenleving levert veel kansen op, maar vergroot tevens het risico op inbreuk op fundamentele rechten zoals privacy/gegevensbescherming, vrijheid van meningsuiting en discriminatie van burgers. Zowel in hun verhouding tot de overheid als in particuliere relaties met organisaties en bedrijven (bijvoorbeeld bij sociale media en andere digitale platforms) is het van belang dat deze belangen gewaarborgd zijn. Onderzoek op dit terrein vindt vanuit de juridische discipline op verschillende niveaus plaats, maar ook in interdisciplinair verband. Er is aandacht voor doctrinaire analyses om te bepalen of bestaande regelgeving, zoals de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG), de grondrechtenbescherming via het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het Handvest van de grondrechten van de EU (EU-Handvest), voldoende in staat is om fundamentele rechten in de digitale samenleving te waarborgen. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de technische aspecten van de digitalisering. Verder gaat de bescherming van persoonsgegevens in de praktijk vaak gepaard met vragen over eigendom van data of zeggenschap over digitale producten (inclusief licenties). Op een algemener niveau worden normatieve vragen gesteld over de balans tussen innovatie, regulering en ethische aspecten van nieuwe technologieën

Onderzoeksvragen

- Hoe kunnen fundamentele rechten van burgers gewaarborgd blijven bij een voortschrijdend gebruik van nieuwe technologieën in de samenleving?
- Welke balans kan worden gevonden tussen innovatie en regulering?
- Hoe kunnen burgers en organisaties worden beschermd tegen cybercrime en hoe kan de nationale veiligheid worden gewaarborgd?
- Welke zeggenschap zouden burgers moeten hebben over het gebruik van hun persoonsgegevens in het economisch verkeer?
- Hoe moet in de context van vrije meningsvorming worden omgegaan met vragen rond onder meer profilering en desinformatie, evenals de rolverdeling van betrokken stakeholders?

Belangrijke onderzoeksthema's zijn daarbij de verhouding tussen opsporingsbevoegdheden en bescherming van fundamentele rechten; het waarborgen van toegang tot (overheids) diensten voor alle burgers; eigendom van data/persoonsgegevens; vrije meningsvorming, de balans tussen contractuele en andere economische rechten en bescherming van persoonsgegevens; en regulering via het recht of via technologie.

Key Purance Indicators

- Deelnemende faculteiten zijn nationaal en internationaal leidend op het terrein van fundamenteel en interdisciplinair onderzoek naar de normatieve en andere aspecten van de digitale samenleving. Er komen intensieve vormen van samenwerking en valorisatie op transatlantisch niveau, resulterend in internationaal leiderschap op dit terrein. Leiderschap blijkt uit de internationale erkenning en reputatie van onderzoeksleiders en de impact van de wetenschap op de samenleving. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Deelnemende faculteiten investeren in de versterking van bestaande topinfrastructuur en de verdere ontwikkeling ervan in onderwijs en onderzoek. Verdere internationalisering wordt bevorderd onder meer door het aangaan van (interdisciplinaire) samenwerkingsverbanden en activiteiten zoals de organisatie van jaarlijkse grote conferenties; deelname aan buitenlandse conferenties; publicaties en deelname aan tijdschriftredacties in gezaghebbende internationale en nationale tijdschriften.
- Deelnemende faculteiten vormen consortia met (internationale) instituten en realiseren financiering uit onderzoeksfondsen.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan en voor het opleiden van nieuwe onderzoekers met expertise stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen – aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- In het onderwijscurriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Speerpunt 4 Conflictoplossende instituties

De rechtswetenschap ziet het als haar missie bij te dragen aan een fundamentele herbezinning op het probleemvoorkomend en probleemoplossend vermogen van de rechtsstatelijke instituties. Twee deels tegenstrijdige ontwikkelingen vragen reflectie. Enerzijds verlangt het publiek voor grote en nieuwe maatschappelijke problemen effectieve en snelle oplossingen. Daarvoor wordt een steeds indringender beroep gedaan op de rechtspraak (bijvoorbeeld bij klimaatvraagstukken en aansprakelijkheidstellingen rondom gaswinning of militaire missies, waarbij steeds vaker grondrechten worden ingeroepen) en op de politieke en bestuurlijke instituties (denk aan het voorkomen van huiselijk geweld, terrorisme of nieuwe financiële crises). De verwachtingen over het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van die instituties zijn hoog. Het idee groeit – zowel bij de burger als de overheid – dat het rechtssysteem daartoe een effectiever instrumentarium moet bieden. Anderzijds leeft onder de bevolking de gedachte dat overheidsinstituties de voeling met hun leefwereld kwijt zijn. Bovendien is de rechtspraak voor een deel van de burgers steeds moeilijker toegankelijk. Door toegenomen fragmentering en polarisering is de verbinding met de samenleving voor alle instituties complexer geworden. Het gezag van bestuur, wetgever en rechter in de samenleving staat onder druk. Tegelijkertijd moeten zij effectieve oplossingen bieden voor grote en nieuwe maatschappelijke problemen. Met oog daarop richt dit speerpunt zich op het vergroten van de slagkracht van de instituties en van het juridisch instrumentarium met als doel hun gezag en legitimiteit in onze fragmentariserende samenleving te behouden.

Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de bestuurlijke instituties

De afgelopen decennia nam het toezicht van bestuurlijke instituties op cruciale maatschappelijke sectoren sterk toe. Zo heeft het financiële toezichtrecht een hoge vlucht genomen, waarbij de financiële crisis van 2008 een sterke katalysator is geweest. Een vergelijkbare centralisering van institutionele actie geldt voor toezicht op andere vitale sectoren, zoals de voedselvoorziening, de energiesector, de zorg, de verkeersveiligheid en het onderwijs. Van de bestuurlijke instituties wordt verwacht dat zij de burger bescherming bieden tegen (deels nieuwe, deels nieuw ontdekte) risico's die op deze terreinen bestaan – en waarover goed geïnformeerde burgers ook steeds meer weten. Tegelijkertijd worden decentrale instituties zoals gemeenten belangrijker op allerlei andere terreinen, zoals het sociale domein en het zorgdomein. Ook in migratiekwesties en duurzaamheidskwesties nemen zij steeds meer het voortouw. Van de wetgever wordt verwacht dat deze snel en efficiënt op maatschappelijke problemen inspeelt.

Belangrijke onderzoeksthema's zijn onder andere de integriteit van de staatsmachten, de wisselwerking tussen recht en markt, en de rechtsbescherming tegen de overheid, inclusief vragen over overheidsaansprakelijkheidsrecht.

Onderzoeksvragen

- Welke verbeteringen van het juridische instrumentarium kunnen de slagkracht van de bestuurlijke instituties vergroten en welke grenzen stellen mensenrechten, constitutie en rechtsstaat daaraan?
- Hoe is de tegenstrijdige beweging van centralisering en decentralisering te duiden en wat zijn de gevolgen daarvan voor het institutionele kader?
- Waar ligt de juiste balans tussen publieke en private mechanismen van toezicht en probleemvoorkoming en welke oplossingen kan het recht bieden voor gebreken bij het toezicht?
- Hoe kunnen de integriteit en legitimiteit van de bestuurlijke en volksvertegenwoordigende instituties worden behouden in onze fragmentariserende samenleving?

Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de rechtspraak

Gerechtelijke procedures zijn tijdrovend, kostbaar en emotioneel belastend. Begrijpelijk(er) wordt er steeds meer naar gestreefd een onnodig beroep op de rechter te voorkomen. Op alle rechtsgebieden worden uiteenlopende initiatieven voor buitengerechtelijke geschilbeslechting ontplooid, bijvoorbeeld via klachteninstituten of bestuurlijke voorprocedures. Tegelijkertijd blijft het voor alle rechtsterreinen cruciaal dat de toegang tot een faire, efficiënte en effectieve rechterlijke procedure voor een overheidsrechter beschikbaar is – vooral ook voor de zwakkeren in de samenleving. Juist zij mogen van recht en rechter bescherming verwachten. De drempel om naar de rechter te stappen is de laatste jaren door bezuinigingen echter juist hoger geworden.

Daar waar burgers - en civil society - wél de weg naar de rechter weten te vinden, vragen zij steeds meer van die rechter. De rechter is de laatste jaren in toenemende mate verworden tot een 'maatschappelijke probleemoplosser'. Waar men van mening is dat de andere instituties achterblijven, wordt een beroep gedaan op de rechter: van klimaatbescherming tot zwarte piet, van fijnstofuitstoot tot tabaksmisbruik, van toenemend gebruik van de Engelse taal in het onderwijs tot gasboringen. De verwachtingen van wat de rechter vermag zijn hier hoog, soms wellicht te hoog.

Belangrijke onderzoeksthema's zijn daarbij onder meer de effectiviteit en rechtvaardigheid van buitengerechtelijke geschiloplossingen, de balans tussen publiek en privaatrecht, de (on)wenselijkheid van drempels voor toegang tot de rechter, herijking van procesrecht, de conflictoplossende attitude van de rechter en diens responsiviteit en sensitiviteit, het conflictoplossend vermogen van het (straf)recht door effectieve waarheidsvinding, de juiste balans tussen rechterlijke terughoudendheid en rechterlijk activisme, uitspraakbevoegdheden van de rechter en hun effectiviteit en legitimiteit, en de juiste mate van dialoog tussen nationale en internationale rechterlijke fora.

Onderzoeksvragen

- Wanneer en hoe kunnen conflicten effectief en rechtvaardig buiten de rechtszaal worden opgelost?
- Hoe blijft het *ultimum remedium* van de gang naar de rechter voor iedereen mogelijk?
- Hoe kan het rechterlijk instrumentarium worden verbeterd om geschillen die de rechter worden voorgelegd daadwerkelijk en effectief op te lossen?
- Hoe kan de rechter zijn rol als probleemoplosser voor grote maatschappelijke vraagstukken het beste vervullen en welke grenzen zijn er voor die rol?

Key performance indicators

- Nederland behoort tot de leidende wetenschapslanden op dit terrein, blijkend uit kwaliteit en kwantiteit van nationale, Europese en internationale publicaties; nationale en internationale reputatie van de onderzoeksleders en de impact van de wetenschap op samenleving en beroepspraktijk (wetgeving, rechtspraak en bestuurlijk beleid). In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen – aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- De betrokken faculteiten zetten binnen Nederland op het speerpunt gerichte wetenschappelijke consortia op met deelname vanuit de praktijk. Na drie jaar wordt een Europees consortium met betrokkenheid vanuit de EU en de Raad van Europa tot stand gebracht. De consortia realiseren gezamenlijke publicaties, nationale, Europese en internationale congressen en succesvolle aanvragen voor EU-projecten, zoals onder Horizon Europe.
- Bij de onderzoeksprogramma's en -projecten rond het speerpunt worden stakeholders uit het publieke en private domein intensief betrokken. Hun waardering blijkt uit deelname aan congressen, postacademisch onderwijs, contractonderzoek en advieswerk.
- In het onderwijscurriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Speerpunt 5 Transformatieve werking van globalisering in het recht

De rechtswetenschap ziet het als een van haar belangrijke taken om een internationaal leidende bijdrage te leveren aan de kennis over hoe het recht processen van globalisering kan vormen en sturen, zodat de belangen van individuen, groepen en samenlevingen beter beschermd worden. Drie redenen liggen ten grondslag aan de ambitie om de komende jaren sterk op dit onderwerp in te zetten:

- Het recht heeft een belangrijke rol bij het realiseren van kansen van globalisering, bijvoorbeeld door het faciliteren van toegang tot goederen en diensten, informatie, kennis, onderwijs en zorg. Het is van groot maatschappelijk belang deze rol van het recht verder te optimaliseren.
- Het recht heeft ook een belangrijke rol bij het effectief reageren op bedreigingen die globalisering met zich meebrengt; zo moet het recht ook deel zijn van de oplossing van bedreigingen als financiële instabiliteit, globalisering van gezondheidsrisico's, milieueffecten van groei in consumptie, klimaatverandering, en migratie.
- Het vermogen van het recht om kansen te helpen realiseren en effectief te reageren op bedreigingen, is zelf aan sterke verandering onderhevig. Globalisering heeft een transformatieve werking op het recht, omdat het gepaard gaat met verschuiving van effectieve macht van staten naar andere niveaus waar publiek gezag wordt uitgeoefend, en naar andere (ook private) actoren die zich vergaand onttrekken aan traditionele rechtssystemen. Globalisering heeft ook een transformatieve

werking voor het recht van de Europese Unie (EU), nu de EU haar rol claimt bij het mitigeren van de negatieve gevolgen van globalisering en het versterken van de positieve effecten ervan, rechtstreeks voor onze regio (bijvoorbeeld consumentenbescherming), en indirect door de standaard te zetten (bijvoorbeeld de Algemene Verordening Gegevensbescherming). Globalisering dwingt ook tot transformatie van het internationale rechtssysteem: we zien nieuwe vormen van samenwerking en organisatie, nieuwe vormen van regulering, mengvormen van publieke/private samenwerking en ook hier nieuwe vormen van geschillenbeslechting.

Tegen deze achtergrond van het belang van recht in relatie tot globalisering, en de veranderingen die het recht zelf ondergaat als gevolg van globalisering, zet de rechtswetenschap in het bijzonder in op drie onderzoekslijnen.

Transformatie van legitimiteit: democratie, rechtsstaat en verantwoordelijkheid

De uitoefening van publiek gezag op internationaal en Europees niveau en de grotere rol van andere actoren – die direct voortvloeien uit globalisering – leidt tot een fundamentele transformatie van de wijze waarop kernwaarden als democratie, rechtsstaat en verantwoordelijkheid (traditioneel verbonden aan de dominante rol van de staat en nationaal recht) gestalte krijgen. Mogelijk leiden zij ook tot een transformatie van deze kernwaarden zelf. Vragen over legitimiteit van publiek gezag in een nieuwe reconfiguratie leiden tot terugtred en betwisting van bovennationaal recht. Dit gaat ten koste van het vermogen van die rechtssystemen om kansen van globalisering te realiseren en te reageren op bedreigingen. Een bijkomende uitdaging ligt in de opmars van transnationale instellingen als multinationals, de verandering van de dragers van het publiek debat (sociale media) en informatie.

Onderzoeksvragen

- Wat is de impact van Europeanisering en internationalisering van het recht op legitimiteitsprocessen die in het hart liggen van liberale democratieën?
- Wat zijn de gevolgen voor democratische rechtsvorming van een enerzijds globaliserende, maar anderzijds wereldwijd steeds verder versplinterende publieke sfeer? En hoe kan de waarde van democratische rechtsvorming in deze situatie nieuwe vormen aannemen?
- Zijn de internationale en Europese besluitvormingsprocessen voldoende transparant en open voor inspraak, voor bedrijven en maatschappelijke organisaties, en hoe kan het recht het belang van transparantie waarborgen?
- Is de doctrine van de machtscheiding nog relevant in een globaliserende wereld, en hoe kan het recht bijdragen aan nieuwe evenwichten?
- Hoe kunnen verschillende rechtssystemen samenwerken om democratische en rechterlijke controle en verantwoordelijkheid te waarborgen?

Verplaatsing van de behartiging van publieke belangen naar andere actoren

Een tweede thema is de verplaatsing van politiek, en de behartiging van publieke belangen naar andere actoren dan de staat en internationale organisaties, zoals informele internationale instituties, expertgroepen, maar ook private actoren. Traditionele vormen van regulering via verdragen en internationale organisaties maken plaats voor mengvormen van publieke en private regulering (visserij, ontbossing, klimaat) en samenwerking (publiek-private partnerships op het gebied van global health). Dit proces biedt kansen als nieuwe actoren, vaak met meer middelen en expertise, betrokken worden. Zo bieden de toename van (vaak in internationale verbanden ontwikkelde) natuurwetenschappelijke en medische kennis en de beschikbaarheid van private financiering kansen op versterking van de behartiging van publieke belangen. De vraag is hoe de huidige globaliserende rechtsorde deze kansen optimaal kan faciliteren. De verplaatsing van behartiging van publieke belangen kent ook risico's, omdat deze actoren niet zijn ingebed in het recht en verzekerd moet blijven dat het recht voldoende waarborgen blijft bieden voor de bescherming van publieke belangen.

Onderzoeksvragen

- Hoe kunnen publieke belangen juridisch worden geborgd in publiek-private samenwerking op internationaal niveau (gezondheidszorg, visserij, certificatie)?
- Hoe kan het recht de voordelen van internationale publiek-private samenwerking beter faciliteren?
- Aan welke voorwaarden moeten internationale expert-organisaties zoals het Intergovernmental Panel on Climate Change voldoen gezien hun invloed op democratie en rechtspraak?
- In hoeverre kunnen staten via uitoefening van extraterritoriale jurisdictie niet statelijke actoren onderwerpen aan nationaal recht – bijvoorbeeld bij actoren als Facebook en Google?
- In hoeverre kan het (internationaal) privaatrecht een middel worden voor het realiseren van publiek doelen door private actoren?

Effectieve rechtsbescherming

Een kernfunctie van rechtssystemen is het waarborgen van toegang tot het recht voor burgers. Dit betreft niet alleen bescherming van individuen tegen macht, maar ook het optimaliseren van de kansen (toegang tot diensten en producten) die globalisering voor burgers kan bieden. Het proces van globalisering verandert toegang tot het recht en effectieve rechtsbescherming fundamenteel. In een situatie waarin de band tussen overheid en burger niet meer bepalend is, waar macht is verspreid over verschillende gezagsniveaus en verschillende actoren, of waar de overheid nieuwe vormen van regulering gebruikt (zoals soft law of technische standaards), verandert de bescherming van individuele vrijheid, bescherming tegen willekeur, bevordering van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid en bescherming van kwetsbare groepen (werknemers, consumenten, patiënten, minderheden).

Onderzoeksvragen

- Hoe kan de positie van rechtszoekenden worden beschermd in een situatie waarin rechtsregels op verschillende niveaus (nationaal, Europees en internationaal) worden gearticuleerd en waarin effectieve macht verschuift naar private actoren?
- Hoe kunnen staten door verruiming van regels over rechtsmacht, en nieuwe vormen van samenwerking, effectieve bescherming bieden tegen private actoren die vanuit andere landen opereren, maar transnationale impact hebben op fundamentele rechten en publieke waarden als milieubescherming en gezondheid?
- In hoeverre biedt privatisering van geschillenbeslechting in grensoverschrijdende geschillen een adequate compensatie voor de verandering van traditionele rechtsbescherming?
- Hoe kan de strategie van de EU gericht op rechtsbescherming (bijvoorbeeld bescherming van consumenten tegen risico's van een wereldwijde digitale markt door hun toegang tot het recht te verbeteren, onder andere via de New Deal for Consumers), effectief werken in relatie tot actoren buiten het grondgebied van de EU?
- Wat is in deze veranderende omgeving nog de rol van bovennationale mensenrechten als waarborg voor rechtsbescherming, gezien het feit dat zij niet direct van toepassing zijn op andere actoren dan staten?

Key performance indicators

- Nederland behoort tot de internationaal toonaangevende landen op dit wetenschappelijke terrein, blijvende uit kwaliteit en kwantiteit van wetenschappelijke publicaties in internationale toptijdschriften; internationale erkenning en reputatie van de onderzoekers, en de impact van de wetenschap op het nationale en internationale debat over rechtsontwikkeling. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen – aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- De deelnemende faculteiten hebben effectieve samenwerkingsverbanden met ministeries, internationale organisaties en maatschappelijke partners gerealiseerd, die een effectieve kenniscyclus ondersteunen, zodat onderzoek vraag gestuurd is en de uitkomsten impact hebben op het debat over de rechtsontwikkeling.
- De partners hebben een structurele samenwerking met nationale en internationale actoren gerealiseerd in de vorm van deelname in advies- en expertorganen.
- De samenwerkende universiteiten nemen een vooraanstaande plek in in het aanjagen van het publieke debat over transformatieve werking van globalisering in het recht. Dit blijkt onder meer uit policy reports, blogs, media-optredens.
- De partners doen met succes mee in internationale consortia-aanvragen en slagen erin om de capaciteit voor kennisvermeerdering op deze wijze structureel te versterken en de eerste geldstroomfinanciering structureel aan te vullen met externe financiering.
- In het onderwijscurriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Speerpunt 6 Herijking van publieke belangen in private verhoudingen

Publieke, boven-individuele belangen werken in toenemende mate door in private verhoudingen. De overheid heeft de laatste decennia vele taken – en daarmee ook publieke belangen – als het ware ‘ge-outsourced’ aan de burger, in vertrouwen op de regulerende werking van de markt. Naast semipublieke instellingen en supranationale organisaties is vooral ook aan private partijen een steeds belangrijkere rol toebedeeld bij de regulering en bescherming van publieke belangen. Privaat ontwikkelde arrangementen zouden beter aansluiten bij moderne concepten van autonomie en individualiteit, en effectiever en efficiënter ordenend werken.

De interactie van publieke en private belangen is de afgelopen jaren alleen maar complexer geworden, waarbij een eenduidige afbakening van private en publieke belangen lang niet altijd mogelijk is en deze belangen ook niet altijd lijnrecht tegenover elkaar staan. Zo kan beargumenteerd worden dat de individuele wilsautonomie – die zich bijvoorbeeld uit in contractsvrijheid – ook een publiek belang is. Of het nu gaat om het privatiseren van voorheen openbare diensten of activiteiten van publiek belang (bijvoorbeeld ProRail, PTT, UWV of de energiesector), om zelfregulering in bepaalde marktsectoren (bijvoorbeeld gedragscodes in de financiële sector), of om het bepalen van de publieke verwachtingen voor private activiteiten (bijvoorbeeld de overheidsingrepen bij banken of verzekeraars), het resultaat is een complexe mix van belangen en actoren; soms in concurrentie, soms in coalitie. Hier komt bij dat markten niet langer samenvallen met de grenzen van de staat, net zomin als de effecten van economische activiteiten bij de grenzen ophouden. Er is een sterke opkomst van wereldwijd opererende grote private partijen, zoals hi-tech bedrijven als Google, Amazon en Facebook. Kenmerkend is dat zij minder gebonden zijn aan grenzen van nationale soevereiniteit en jurisdictie, maar in de praktijk een veelal dominante maatschappelijke positie innemen en het leven en welzijn van burgers mede bepalen. Daarnaast werken private partijen steeds meer in samenwerkingsverbanden om zo hun eigen belangen sterker te kunnen behartigen.

Nieuwe uitdagingen

De bescherming van publieke belangen langs private weg komt door de hiervoor genoemde ontwikkelingen steeds meer onder druk te staan, zowel in Nederland en Europa als op internationaal niveau. In deze veranderende wereld wordt de vraag actueler hoe boven-individuele publieke belangen het beste verankerd kunnen worden. Traditionele concepten staan ter discussie. Een herijking is nodig. Zo bestaan er bijvoorbeeld mede naar aanleiding van de recente wereldwijde financiële crisis verschillende opvattingen over de vraag of een meer centrale, sturende rol van de overheid voor maatschappelijk essentiële sectoren noodzakelijk is. Een belangrijke factor hierbij is ook dat de te beschermen – soms onderling conflicterende – publieke belangen in aard en omvang toenemen. Centraal staat de vraag in hoeverre in de 21e eeuw tegen de achtergrond van de trend naar een compacte(re) overheid publieke belangen en waarden via private verhoudingen effectief kunnen worden geborgd in een rechtssysteem, dat mede is gebaseerd op zelfregulering en autonomie van private partijen. Met name het noodzakelijke streven naar een duurzamere samenleving, zoals vastgesteld in de Sustainable Development Goals (SDGs) van de Verenigde Naties, stelt Nederland, Europa en de rest van de wereld voor grote uitdagingen. Dit betreft vooral publieke belangen en waarden, zoals mensenrechten (bijvoorbeeld bescherming van het gezinsleven en van eigendomsrechten), milieu- en klimaatbeleid, distributie van welzijn en zorg, sociale zekerheid en werknemersrechten, belastingheffing, algemene nutsvoorzieningen, stabiliteit van de financiële sector, mededingingsrecht en de positie van consumenten en van investeerders, goed ondernemingsbestuur (governance). Op al deze terreinen dringt de vraag zich op of de beginselen van behoorlijk bestuur die gedurende jaren het gedrag van de overheid hebben genormeerd mutatis mutandis ook moeten worden toegepast op private partijen die betrokken zijn bij de borging van publieke belangen.

Deze overkoepelende vragen op het grensvlak van legitimiteit en juridische effectiviteit vereisen onder meer onderzoek naar de huidige mix van private, maatschappelijke en publieke belangen en actoren op relevante beleidsterreinen, de interne consistentie van juridische regelingen, de kosten en effecten van regelingen zowel in materiële zin als gelet op de behaalde immateriële doelen (waarden), de invloed van Europeanisering en globalisering, de impact van depolitisering van de beleidsvorming door de overheid, en publiek-private samenwerkingsverbanden.

De geschetste onderzoeksagenda vraagt niet alleen om nationaal, internationaal en rechtsvergelijkend normatief en empirisch onderzoek, maar ook om crossdisciplinair en cross-sectorale onderzoekssamenwerking, gebruikmakend van de inzichten van de sociale en geesteswetenschappen.

Op deze wijze is een integrale probleemaanpak gewaarborgd. Deze is noodzakelijk om tot concrete beleidsaanbevelingen en bruikbare oplossingen voor het genoemde maatschappelijke vraagstuk te komen. Daarnaast is het ter bevordering van de praktische relevantie en de maatschappelijke impact van het onderzoek van belang om relevante publieke en private stakeholders bij de onderzoeksagenda te betrekken.

Onderzoeksvragen

- Kan en moet de presumptie van het overheidsmonopolie op het behartigen van publieke belangen overeind blijven? Dit vereist onderzoek naar de vraag welke (rechts)beginselen leidend zijn bij het besluit om publieke belangen langs private verhoudingen te borgen (bijvoorbeeld met betrekking tot de democratische legitimatie en het waarborgen van het vertrouwen van burgers in de overheid).
- Welke publieke belangen kunnen alleen door de overheid worden geborgd en op welk governance niveau, nationaal, Europees of internationaal?
- Welk juridisch kader is vereist om private partijen effectiever bij de waarborging van publieke belangen te betrekken? In hoeverre kan het recht binnen dit perspectief bijdragen aan een goed evenwicht tussen private en publieke belangen?
- Fundamenteel is ten slotte ook de rol van rechtsbescherming in onze veranderende wereld. Op welke wijze kan een effectieve handhaving van langs private weg verankerde publieke waarden het beste worden gegarandeerd? En, in verband daarmee, welke institutionele structuren zijn daarvoor nodig?

Key Performance Indicators

- Nederland behoort tot de internationaal toonaangevende landen op dit wetenschappelijke terrein, blijkend uit de kwaliteit en kwantiteit van wetenschappelijke publicaties in gezaghebbende (inter)nationale tijdschriften; internationale erkenning en reputatie van de onderzoeksleiders en impact op het (inter)nationale debat over dit speerpunt. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen - aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- De deelnemende faculteiten lopen voorop in het maatschappelijke debat over het speerpunt. Dit blijkt onder meer uit blogs en media-optredens en consortiumvorming met partneruniversiteiten en private en publieke stakeholders. Zij realiseren gezamenlijke publicaties, organiseren nationale, Europese en internationale congressen en zijn succesvol in aanvragen in het kader van de Nationale Wetenschapsagenda en in EU-projectaanvragen, zoals onder Horizon Europe (Global Challenges and Industrial Competitiveness).
- In het onderwijs curriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Implementatie, budget en beoordeling

De ontwikkeling van het sectorplan Rechtsgeleerdheid als onderdeel van het domeinbeeld SSH is in nauwe samenwerking tussen de decanen Rechtsgeleerdheid tot stand gekomen. De Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid zal toezien op landelijke afstemming van de facultaire bestedingsplannen die in het kader van dit sectorplan zullen worden ingediend. Om dit in goede banen te leiden is een aantal faculteiten gevraagd de coördinatie op zich te nemen van een van de speerpunten waar zij aan gaan deelnemen, zodat focus en inzet in een speerpunt per afzonderlijke faculteit optimaal geregeld is. De Raad van Decanen bewaakt de voortgang en de coherentie en is verantwoordelijk voor de indiening van alle voorstellen.

De Raad van Decanen heeft niet gekozen voor een voorstel voor verdeling van middelen per afzonderlijk speerpunt. Op deze manier heeft de landelijke commissie maximale beoordelingsruimte voor allocatie van de middelen. De faculteiten wordt gevraagd bestedingsplannen in te dienen met een gemiddelde omvang van € 600 duizend per jaar. De landelijke commissie heeft bij haar beoordeling een bandbreedte van € 400 duizend tot € 800 duizend. Gelet op de omvang van de onderzoekscapaciteit van de OU is afgesproken dat de toekenning voor deze faculteit zich beperkt tot maximaal € 300 duizend.

Bij de beoordeling van de bestedingsplannen en het gebruik van de bandbreedte zal de landelijke commissie de volgende criteria hanteren:

- De kwaliteit van de ingediende facultaire voorstellen. Daarbij gaat het zowel om de argumentatie voor de deelname aan een of twee specifieke speerpunten, als om het track record van het facultaire speerpunt en van de onderzoeksgroep(en) die hierin gaan participeren.
- De ambitie van de facultaire plannen. Daarbij gaat het om de ambitie die spreekt uit de facultaire key performance indicators in relatie tot de in dit document geformuleerde landelijke key performance indicators.
- De mate waarin de voorstellen structureel doorwerken in de facultaire strategie. Daarbij gaat het om aantoonbare doorwerking in het leerstoelenplan, het HR-beleid, de strategie voor onderwijs en impact.
- De inzet van eigen facultaire middelen naast de middelen die aangevraagd worden.
- De mate waarin landelijke samenwerking rond de speerpunten wordt gerealiseerd.

Samen Sterker

Colofon

Vormgeving: Studio Corina van Riel, Amsterdam - studio-cvr.nl

Tekstcorrectie: Ellen Janssen - ellenproducties.nl

Beeld omslag: Shutterstock

Basisontwerp infographic op pagina 8: WIM Ontwerpers, Den Haag

Februari 2019

Samen Sterker

Februari 2019